

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยย่อยที่ 3

การพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย
เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

(The Development of Hot Springs' Potential in the West of
Thailand for Sustainable Tourism Thailand)

โดย

ดร.นิพล เชื้อเมืองพาน และคณะ

มกราคม 2557

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยความร่วมมือและความช่วยเหลือจากหลายท่าน คณะผู้วิจัยใคร่ขอแสดงความขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยแห่งชาติ (วช) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) ในการสนับสนุนทุนวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณอย่างสูงในความช่วยเหลืออันดีของ รศ.ดร. นิตยา เลาหะจินดา ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ทำให้งานวิจัยมีคุณภาพยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณทีมงานวิจัยทุกท่านจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กทม. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย และมหาวิทยาลัยนเรศวร ที่ได้ร่วมวิจัย ค้นคว้า และแลกเปลี่ยนข้อมูล ถ่ายทอดงานวิจัยให้ออกมาได้ด้วยดี

และขอขอบคุณ หน่วยงาน และชุมชนในพื้นที่ศึกษาข้อมูลแหล่งน้ำพุร้อน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่กาษา องค์การบริหารส่วนตำบลชะเง้อ องค์การบริหารส่วนตำบลพพระ อุทยานแห่งชาติน้ำตกพาเจริญ จังหวัดตาก องค์การบริหารส่วนตำบลหินดาด องค์การบริหารส่วนตำบลลิ้นถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลวังกระแจะ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรือ จังหวัดกาญจนบุรี องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร และน้ำพุร้อนพระร่วง องค์การบริหารส่วนตำบลโป่งน้ำร้อน จังหวัดกำแพงเพชร อุทยานแห่งชาติไทยประจันต์ จังหวัดราชบุรี องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบุรี สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี การท่องเที่ยวเพชรบุรี อำเภอนองหญ้าปล้อง และชุมชนบ้านพุน้ำร้อน หมู่ 5 อำเภอนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี และองค์การบริหารส่วนตำบลด่านช้าง บ้านพุน้ำร้อน จังหวัดสุพรรณบุรี ตลอดจนเจ้าหน้าที่ในพื้นที่แหล่งน้ำพุร้อนทั้งหมดที่กล่าวมา ที่สำคัญขอขอบคุณนักท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา บริษัทนำเที่ยว ขอขอบคุณชาวบ้านชุมชนในพื้นที่ศึกษาข้อมูลทุกแหล่ง รวมถึงแหล่งศึกษาคูงานอื่น ๆ ในการช่วยเหลือให้ข้อมูล ข้อเสนอแนะ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย ทำให้งานวิจัยนี้เสร็จลงได้ด้วยดี

คณะผู้วิจัย

แบบสรุปสำหรับผู้บริหาร

1. รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการวิจัย

1.1 ชื่อเรื่อง

โครงการย่อยที่ 3

(ภาษาไทย) การพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย
เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

(ภาษาอังกฤษ) The Development of Hot Springs' Potential in the West of
Thailand for Sustainable Tourism

แผนงานวิจัย

(ภาษาไทย) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว
แหล่งน้ำพุร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทย

(ภาษาอังกฤษ) Community Participatory Action Research for Hot Spring
Tourism Development in the Western Thailand.

1.2 ชื่อคณะวิจัย

หัวหน้าโครงการ

ชื่อ-นามสกุล ดร.นิพล เชื้อเมืองพาน

หน่วยงานที่สังกัด โปรแกรมวิชาอุตสาหกรรมบริการท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
โทรศัพท์ 085-1198055

Email: niponphan@yahoo.com

ผู้ร่วมงานวิจัย

ชื่อ ผศ.ดร.รชพร จันทร์สว่าง

หน่วยงานที่สังกัด วิชาเอกการจัดการการท่องเที่ยวและการโรงแรม สาขาวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
โทรศัพท์ 02-504-8181

Email: chansawangr@gmail.com

ชื่อ ดร.นิออน ศรีสมยง

หน่วยงานที่สังกัด ภาควิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว คณะบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
โทรศัพท์ 0-2697-6124

E-mail : niorn_sri@utcc.ac.th

ชื่อ อ. ศุภกิจ ยิ้มสรวล
หน่วยงานที่สังกัด ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร
โทรศัพท์ 055-964-301
E-mail : supakity@nu.ac.th

1.3 งบประมาณและระยะเวลาทำวิจัย

ได้รับงบประมาณประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 งบประมาณที่ได้รับ 525,998 บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2555 ถึง เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2556

2. สรุปโครงการวิจัย

2.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้เข้าประเทศมากที่สุด ประมาณ 1 ใน 3 ของงบประมาณของประเทศ (ซูเกียรติ โพธิ์โต, 2548, หน้า 14) โดยนำรายได้เข้าสู่ประเทศปีละหลายแสนล้านบาท และจากข้อมูลรายได้ของประเทศที่ผ่านมามหาภัยของการท่องเที่ยวในฐานะแหล่งสร้างรายได้ในลำดับต้น ๆ ให้กับประเทศมาโดยตลอด เช่น สร้างรายได้เป็นอันดับหนึ่งให้กับประเทศในปี พ.ศ. 2525 และในปี พ.ศ. 2545 รายได้จากการท่องเที่ยวไทยเป็นอันดับสองรองจากรายได้จากการส่งออกคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ โดยมีมูลค่ารายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งหมด 10.8 ล้านคน อีกทั้งยังมีแนวโน้มจะทวีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต ทั้งนี้เพราะการท่องเที่ยวระหว่างประเทศสามารถนำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้ามาช่วยแก้ไขสถานะการขาดดุลชำระหนี้ของประเทศที่สืบเนื่องมาจากการขาดดุลการค้าของตนเอง

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization-UNWTO) ได้พยากรณ์แนวโน้มการเติบโตด้านการท่องเที่ยวไว้เมื่อปี ค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536) ว่าในปี ค.ศ. 2010 (พ.ศ. 2553) จะมีนักท่องเที่ยวทั่วโลกที่เดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,000 ล้านคน และก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 60 ล้านล้านบาท พร้อมทั้งคาดการณ์ต่อไปอีกว่าในปี ค.ศ. 2020 (พ.ศ. 2563) จะมีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเดินทางเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,600 ล้านคน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 100 ล้านล้านบาท ซึ่งในส่วนของประเทศไทยมีวัตถุดิบที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างมากมาย อีกทั้งประชาชนชาวไทยมีความเป็นมิตรต่อบุคคลทั่วไปและวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวไทยเป็นที่น่าศึกษาแก่ชาวต่างประเทศเป็นอย่างยิ่งในด้านแหล่งท่องเที่ยวก็มีความหลากหลายน่าสนใจ เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น ทะเล ภูเขา น้ำตก แหล่งน้ำพุร้อน เป็นต้น รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น วัดวาอาราม โบราณสถานอันสวยงาม พิพิธภัณฑ์ ตลาด ร้านค้า นาฏศิลป์ไทย การเที่ยวชมแม่น้ำ ลำคลอง เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 1-21) ดังนั้น หากประเทศไทยให้ความสนใจที่จะพัฒนาและส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเพื่อสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็ย่อมจะดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศของเราและสร้างรายได้ให้เพิ่มมากขึ้นอีกอย่างแน่นอน

รัฐบาลไทยได้เล็งเห็นถึงโอกาสและความสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ถ้าไม่มองเพียงรายได้ทางเศรษฐกิจ หรือเงินตราเพียงอย่างเดียว ในระยะยาวการพัฒนาภาคประชาชน จะมีรายได้ มีงานทำ มีรายได้เสริมเป็นการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน (กรรณเดช พยัฒวิเชียร, 2546, หน้า 20) การท่องเที่ยวจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอันที่จะทำให้ประเทศไทยสามารถแข่งขันกับนานาประเทศได้

ในบรรดารูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีอยู่หลายแบบ เช่น การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro – tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (sustainable tourism) ฯลฯ พบว่าการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่จัดว่ามีความสอดคล้องกับกระแสทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคมและชุมชน และสิ่งแวดล้อมในขณะนี้ เนื่องจากการนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ชุมชนในขณะเดียวกัน ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นได้ถูกมองเห็นถึงคุณค่าแห่งการอนุรักษ์ และตระหนักถึงการรักษาทรัพยากร การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนด้วย เท่าที่ผ่านมาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ได้รับความสนใจจากทั้งนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว แหล่งชุมชน แต่ยังคงขาดความจริงจังในการวางแผนเชิงปฏิบัติการในด้านการศึกษาถึงศักยภาพ และรูปแบบที่เหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ ยังผลให้การพัฒนาสวนกระแสกันระหว่างกระแสการพัฒนา กระแสเศรษฐกิจ และกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน (TDRI, 2540)

ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยมีแหล่งน้ำพุร้อนมากถึง 18 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัดตาก กำแพงเพชร สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ เช่น น้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (เขเนจื่อ) อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน อำเภอดงลาน จังหวัดกำแพงเพชร บ้านพุร้อน ตำบลด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ในบรรดาแหล่งน้ำพุร้อนเหล่านี้ มีทั้งแหล่งที่ได้รับความสนใจในเชิงการท่องเที่ยวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และหลายแหล่งยังประสบปัญหาด้านการพัฒนาศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวที่ยังขาดการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์เชิงสุขภาพ เช่น พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนหลายๆ แหล่งถูกนำไปใช้ประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชุมชน ได้แก่ การนำไปต้มหน่อไม้ การนำไปต้มนักท่องเที่ยวให้ร่วมกิจกรรม เช่น การต้มไข่ โดยนักท่องเที่ยวและชุมชนจะทิ้งขยะ เปลือกหน่อไม้ เปลือกไข่เหล่านั้นไว้ในพื้นที่ เกิดขยะในพื้นที่ หรือ พบว่าในแหล่งน้ำพุร้อนบางแหล่งยังมีการจัดภูมิทัศน์ที่ขัดกับความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ตลอดจนการนำน้ำพุร้อนใช้น้ำแร่ให้นักท่องเที่ยวแช่ตัวแต่ยังขาดระบบการจัดการที่เหมาะสมกับรูปแบบแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลถึงการขาดมุมมองในศักยภาพที่แท้จริงของแหล่งท่องเที่ยวที่ควรจะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ (จิรวรรณ กังน้อย, 2552)

ประกอบกับปัญหาจากการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอื่นในเรื่องความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว และการจัดการท่องเที่ยวที่ดีและมีประสิทธิภาพต่อทั้งทรัพยากรท่องเที่ยว สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้กลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้กระทบต่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของการท่องเที่ยวโดยที่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวหรือการแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยว ในขณะที่การรองรับและการจัดการไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทำให้แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งเกิดความเสื่อมโทรม จากการสำรวจสถานภาพของแหล่งท่องเที่ยว 2,154

แห่ง โดยจำแนก ตามมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว พบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมที่ต้องเร่งพัฒนาอย่างเร่งด่วนจำนวน 138 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 50 แห่ง รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเพื่อสุขภาพ เช่น แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนด้วย รองลงมา คือ แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ 38 แห่ง และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 21 แห่ง ซึ่งเป็นผลมาจากหน่วยงานระดับพื้นที่ เช่น จังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในด้านศักยภาพ การบริการการท่องเที่ยว และด้านภูมิทัศน์และการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องมีการกำหนดแผนพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่โดยเฉพาะแหล่งน้ำพุร้อนให้เกิดศักยภาพการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รวมถึงการจัดการทางภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพื้นที่เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ด้วยเหตุประเด็นการวิจัยครั้งนี้ได้เล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าว จึงได้ศึกษาเพื่อหาแนวทางการวางแผนพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงมิติทั้งทางด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดประโยชน์ และเกิดผลในทางปฏิบัติในระดับประเทศ

2.2 วัตถุประสงค์หลักของแผนการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยวพื้นฐานในแต่ละพื้นที่
2. เพื่อศึกษาและพัฒนาศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่อันนำไปสู่รูปแบบและมาตรฐานการบริการและการท่องเที่ยวในลำดับต่อไป
3. เพื่อออกแบบภูมิทัศน์เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางให้กับท้องถิ่นในการเตรียมความพร้อมในการจัดการภูมิทัศน์ในแหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนให้เหมาะสมภายใต้การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
4. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวในแหล่งน้ำพุร้อนตามศักยภาพของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวตามเกณฑ์ และทรัพยากรของพื้นที่
5. เพื่อให้ได้แนวทาง นโยบายการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอันเป็นแนวทางการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนแหล่งอื่น ๆ ในระดับประเทศ

2.3 ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำการศึกษากลุ่มประชากรได้แก่ หน่วยงาน ประชาชน นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ ที่ดูแล อาศัย และเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย โดยมีกลุ่มตัวอย่างประกอบไปด้วยกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ผู้ประกอบการร้านค้า บุคคลที่อยู่ในชุมชน นักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่ศึกษา ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ ตลอดจนกลุ่มผู้นำ ผู้ที่มีศักยภาพต่อการชักนำความคิด ความเห็นของชุมชน ไปสู่การตัดสินใจแก้ไขปัญหาของชุมชน หน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยทั้ง 18 แหล่งศึกษา ได้แก่ น้ำพุร้อนแม่กาษา น้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (ชะเนนจ้อ) น้ำพุร้อนห้วยแม่แล่น น้ำพุร้อนห้วยแม่กลอง น้ำพุร้อนห้วยน้ำนัก จังหวัดตาก น้ำพุร้อนท้องช้าง น้ำพุร้อนหินดาด น้ำพุร้อน

หนองเจริญ (ลื่นถื่น) น้ำพุร้อนเขาพัง น้ำพุร้อนบ้านเก่า น้ำพุร้อนบ้านโป่งช้าง จังหวัดกาญจนบุรี น้ำพุร้อนพระร่วง น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน น้ำพุร้อนอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ จังหวัดกำแพงเพชร น้ำพุร้อนบ่อคลึง น้ำพุร้อนโป่งกระทิง จังหวัดราชบุรี น้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง และน้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (ด่านช้าง) จังหวัดสุพรรณบุรี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบไปด้วยแบบสำรวจและแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง และปรับประยุกต์ใช้จากแบบสำรวจมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ตามแนวคิดทฤษฎีที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสอบถามกลุ่มตัวอย่างตามวัตถุประสงค์และประเด็นหัวข้อที่ศึกษา สำหรับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเป็นรายบุคคล 2) แบบประชุมกลุ่มย่อย เป็นการสัมภาษณ์และทำการสนทนากลุ่มย่อย ใน 3 พื้นที่ตัวอย่างศึกษา จำนวนพื้นที่ละประมาณ 6 กลุ่ม กลุ่มละประมาณ 4-12 คน 3) แบบสำรวจเชิงภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่ 4) แบบสอบถามนักท่องเที่ยวในพื้นที่ตัวอย่างศึกษา 3 แห่ง และ 5) แบบสำรวจและสังเกตการณ์ โดยทำการสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของคนในชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต่อการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังสังเกตเกี่ยวกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยว และแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงใกล้เคียง

การเก็บข้อมูลทำการรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือวิจัย อันประกอบไปด้วย 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 2) แบบประชุมกลุ่มย่อย 3) แบบสำรวจเชิงภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่ 4) แบบสอบถามนักท่องเที่ยวในพื้นที่ตัวอย่างศึกษา 3 แห่ง และ 5) แบบสำรวจและสังเกตการณ์ ร่วมกับการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษา และเก็บข้อมูล โดยทำการสำรวจและลงปฏิบัติการเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง

2.4 ผลการวิจัย

การศึกษาการพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ ออกเป็น 3 ส่วนดังนี้ คือ บริบทชุมชน (ดังแสดงในตาราง 1) รูปแบบการท่องเที่ยวตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว และแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตย์ในพื้นที่

ตาราง 1 บริบทชุมชนแหล่งน้ำพุร้อนภาคตะวันตก

แหล่ง น้ำพุร้อน	บริบทชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยว
แม่กาษา จ.ตาก	เป็นบ่อน้ำพุร้อนที่มีการรวบรวมน้ำพุร้อนแล้ว อุณหภูมิเฉลี่ยตามบ่อ ทั้ง 6 บ่อ ได้แก่ 72, 56,58,65,68 และ 69 องศาเซลเซียส มีธารน้ำพุร้อนและธารน้ำเย็นไหลผ่านลักษณะของบ่อน้ำพุร้อนเป็นบ่อคอนกรีตเสริมเหล็ก มีการพัฒนาพื้นที่โดยรอบ แต่ปัจจุบันมี สภาพโดยรวมอยู่ในสภาพทรุดโทรมและไม่เป็นระเบียบ เนื่องจากขาดการควบคุมและบริหารจัดการที่ดี แต่พื้นที่มีความโดดเด่นคือ มีแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมต่อการท่องเที่ยวได้เช่น ถ้ำแม่อุษา ซึ่งปัจจุบันยังปิด ไม่เปิดบริการเนื่องจากขาดมาตรการด้านความปลอดภัย รวมถึงศาลเจ้าแม่อุษา ซึ่งอยู่กลางอ่างเก็บน้ำโดยมีสะพานโยงเชื่อมการเดินทางแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงเขื่อนแม่กาษาซึ่งเป็นเขื่อนทดน้ำสามารถเข้าไปเยี่ยมชมทัศนียภาพได้
ห้วยโป่ง ร้อน (ชนะเจือ) จ.ตาก	เป็นแหล่งที่มีบ่อน้ำพุร้อน 2 บ่อ อุณหภูมิเฉลี่ย ทั้ง 2 บ่อ 40 องศาเซลเซียสอยู่ติดกับลำธารซึ่งเป็นน้ำเย็น ยังไม่เคยพัฒนาและไม่เคยนำน้ำไปตรวจแร่ธาตุ ปกติน้ำจะนิ่งแต่หากปรบมือที่ปากบ่อจะมีน้ำผุดขึ้นมา ปริมาณของน้ำที่ผุดขึ้นมาจะขึ้นอยู่กับความดังของเสียงและความถี่ของการปรบมือ ยังไม่เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวใดๆ ในพื้นที่เนื่องจากอยู่ห่างไกลชุมชน และการเดินทางลำบาก สภาพโดยรอบเป็นป่าไม้ และไร่นาการเกษตรของชุมชนในพื้นที่
ห้วยแม่แล จ.ตาก	ไม่ได้ทำการสำรวจ เนื่องจากการเดินทางไปถึงน้ำพุร้อนนั้นลำบากและ คณะผู้วิจัย ไม่สามารถเดินทางไปได้
ห้วยแม่ กลอง (ทีลอซู) จ. ตาก	เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่อยู่ในเส้นทางผ่านการล่องแก่งแม่น้ำแม่กลองไปยังเส้นทางสู่น้ำตกทีลอซู ซึ่งปกติ นักท่องเที่ยวจะหยุดแวะ เพื่อเข้าห้องน้ำ และแช่น้ำร้อนในจุดแวะพัก ประกอบกับจุดแวะพักมีร้านค้าขายของและเป็นของชุมชนและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จำหน่ายอาหารว่างแก่นักท่องเที่ยว บ่อน้ำพุร้อนที่พบ มี 3 บ่อ น้ำพุร้อนฝั่งซ้ายด้านบนตลิ่งมีอุณหภูมิอยู่ที่ 40 องศาเซลเซียส เช่นเดียวกับน้ำพุร้อนฝั่งขวามีอุณหภูมิอยู่ที่ 40 องศาเซลเซียส ในขณะที่บ่อด้านล่างริมตลิ่งฝั่งซ้ายอุณหภูมิ 51 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน โดยบ่อน้ำร้อนทั้ง 3 บ่อ มีพัฒนาเป็นจุดแวะและนักท่องเที่ยวได้ใช้ประโยชน์แช่ตัว เพียง 1 บ่อ คือบ่อนบน ส่วนอีก 2 บ่อด้านล่างริมแม่น้ำ ยังไม่ได้รับการพัฒนาแต่อย่างใด
ห้วยน้ำนก จ.ตาก	มีบ่อน้ำพุร้อน 3บ่อ บ่อที่1 มีลักษณะคล้ายกระโถที่เกิดจากการก่อปูนบ่อเพื่อเก็บกักน้ำ สำหรับน้ำในบ่อน้ำร้อนแห่งนี้ มีแร่ธาตุสำคัญที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ช่วยรักษาอาการปวดตามข้อ ปวดตามร่างกาย และช่วยเรื่องหลอดเลือดอุดตันได้ บ่อที่ 2 ลักษณะคล้ายรูปหัวใจ เป็นบ่อแบบลึก และบ่อที่ 3 เป็นบ่อที่มีการไหลเอ่อล้นออกมา เกิดสภาพแบบบ่อโคลนร้อนในพื้นที่มีอุณหภูมิ 59 63 และ 59 องศาเซลเซียส ตามลำดับ รวมถึงบ่อใหญ่หลักที่ได้รับการสัมปทานโดยผู้ผลิตน้ำแร่ มงต์เฟลอร์ ในพื้นที่เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรน้ำพุร้อน คือมีบ่อแช่น้ำร้อนรวม แบ่งชาย-หญิง 2 หลัง บ่อแช่น้ำร้อนแบบส่วนตัวหรือครอบครัว (ความจุประมาณ 4-5 คน) มีทั้งหมด 4 หลัง มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พร้อมบ้านพักรับรอง 8 หลัง ซึ่งบริหารจัดการโดยความร่วมมือระหว่าง ชาวบ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลพบพระ และอุทยานแห่งชาติน้ำตกพาเจริญ และสามารถเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงคือ น้ำตกนางครวญ และเคยมีเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติสำหรับเยาวชน จากน้ำพุร้อน สู่ม่อน้ำร้อนด้านบนในพื้นที่สัมปทานของน้ำแร่มงต์เฟลอร์
น้ำพุร้อน ท้องช้าง จ.กาญจนบุรี	ไม่ได้ทำการศึกษา เนื่องจากเป็นน้ำพุร้อนของเอกชน
หินดาต จ.กาญจนบุรี	เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดอยู่ริมห้วยกุ่ม้งเป็นแนวยาว 30 เมตร มีทั้งหมด 3 บ่อ โดยมีความลึกเฉลี่ยประมาณ 1 เมตร บ่อที่ 1 และ 2 มีขนาดประมาณ 5.8 X 11.0 เมตร และบ่อของพระสงฆ์ขนาด 2.7 X 4.2 เมตร มีอุณหภูมิอยู่ที่ 44 43 และ 39 องศาเซลเซียส ตามลำดับ โดยมีการใช้ประโยชน์คือเป็นแหล่งแช่น้ำร้อน และมีลำธารน้ำธรรมชาติ (ลำห้วยกุ่ม้ง) ไหลผ่าน ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถอาบแช่น้ำร้อนในลำธารได้เช่นกัน มีนักท่องเที่ยวใช้บริการและท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ พื้นที่มีความร่มรื่นและมีศักยภาพในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เยี่ยมชมธารน้ำ พักผ่อนริมธาร มีกิจกรรมเสริมในด้านการนวดแผนไทยสำหรับนักท่องเที่ยว พื้นที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์สงครามญี่ปุ่น ซึ่งเคยใช้พื้นที่เป็นแหล่งอาบน้ำร้อน และบริเวณใกล้เคียงมีหุบผาลับถ้ำสมัยสงครามโลก บริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยองค์การบริหารส่วนตำบลหินดาต

แหล่ง น้ำพุร้อน	บริบทชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยว
หนองเจริญ (ลีนถัน) จ.กาญจนบุรี	เป็นแหล่งน้ำพุร้อนกระจุกกระจายอยู่บริเวณกลาง และริมแม่น้ำแควน้อย ซึ่งจะมีปริมาณน้ำในแม่น้ำมากน้อยขึ้นอยู่กับการปล่อยน้ำเหนือเขื่อนวชิราลงกรณ์ พื้นที่มีทัศนียภาพและความงามของแม่น้ำ อุณหภูมิของน้ำพุร้อนอยู่ที่ 48 องศาเซลเซียส ปัจจุบันยังไม่ได้มีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีเพียงชาวบ้านในชุมชนแวะมาเล่นน้ำ และพักผ่อนในพื้นที่บ้าง แต่มีแนวทางการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยการบริหารจัดการของ องค์การบริหารส่วนตำบลลีนถัน
น้ำพุร้อน เขาพัง จ.กาญจนบุรี	เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่พัฒนาเป็นบ่อซีเมนต์ น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิประมาณ 41 องศาเซลเซียส ยังไม่มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน และในช่วงฤดูแล้งแหล่งน้ำพุร้อนนี้จะถูกไปใช้ในการอุปโภคของชาวบ้าน ส่วนในช่วงฤดูฝน แหล่งน้ำพุร้อนนี้จะมีปริมาณเหลือจนล้นออกจากบ่อ และไม่ได้มีการใช้ประโยชน์เชิงการท่องเที่ยวแต่อย่างใด อยู่ภายใต้การดูแลของ องค์การบริหารส่วนตำบลวังกระแจะ
บ้านพุร้อน (บ้านเก่า) จ.กาญจนบุรี	เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่อยู่ในตงรูปถาซี โดยมีการนำวซีเมนต์เส้นผ่านศูนย์กลาง 1 เมตร ความสูงประมาณ 0.8 เมตรครอบไว้ น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิอยู่ที่ 42 องศาเซลเซียส เส้นทางที่จะเดินเข้าไปมีการนำไม้กระดานมาวางพาดไว้เป็นทาง น้ำพุร้อนที่เกิดขึ้นจะไหลออกจากวงซีเมนต์ จนทำให้พื้นที่บริเวณโดยรอบ เจริญงอกไปด้วยน้ำ ด้านการใช้ประโยชน์ทางการท่องเที่ยวยังไม่เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรแหล่งน้ำพุร้อน พื้นที่อยู่ภายใต้การดูแลของ ราชพัสดุ และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า หากได้รับการพัฒนาเชิงการท่องเที่ยวน่าจะเกิดประโยชน์เนื่องจากอยู่ในเส้นทางพัฒนาเส้นทาง Logistics สู่ท่าเรือหลักของประเทศพม่า
บ้านโป่งช้าง จ.กาญจนบุรี	เคยเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนาพื้นที่ มีอาคารรองรับการท่องเที่ยว บ่อแช่ตัว และบ่อแช่เท้า แต่ปัจจุบันได้หยุดการพัฒนาเนื่องจากน้ำพุร้อนหายร้อน (คาดว่าเกิดการเปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำพุร้อนเนื่องจากปัจจัยทางกายภาพ) อุณหภูมิของน้ำพุร้อนอยู่ที่ 31 องศาเซลเซียส อยู่ภายใต้การดูแลของ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรือ
พระร่วง จ.กำแพงเพชร	เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่ได้รับการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว พบว่ามีบ่อเกิดขึ้น 6 บ่อ แบ่งเป็นบ่อน้ำร้อน 4 บ่อและบ่อน้ำเย็น 2 บ่อ (เป็นน้ำแร่ที่ผุดขึ้นมาแต่เป็นน้ำเย็น) ซึ่งแต่ละบ่ออยู่ในบริเวณที่ใกล้กันมาก น้ำพุร้อนที่อยู่ใกล้กับน้ำพุร้อนพระร่วงมีอุณหภูมิประมาณ 50 องศาเซลเซียส บริเวณโดยรอบของแหล่งมีการจัดแต่งให้เป็นสวนสวย มีต้นไม้ร่มรื่น มีสวนหย่อม มีกิจกรรมท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับทรัพยากรน้ำพุร้อน คือการแช่และอาบน้ำแร่ทั้งการแช่ตัวแบบแยกบ่ออาบเดี่ยว และการแช่ตัวในบ่ออาบน้ำรวม มีกิจกรรมเสริมด้านการท่องเที่ยว เช่น การนวดแผนไทย การปั้นจักรยาน สามารถเชื่อมโยงกิจกรรมท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ได้
โป่งน้ำร้อน จ.กำแพงเพชร	ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไป เป็นพื้นที่ราบเชิงเขา พื้นที่บ่อน้ำพุร้อนเป็นพื้นที่ต่ำ มีสระน้ำขนาดใหญ่ประมาณ 2 ไร่ และมีบ่อน้ำพุร้อนธรรมชาติจำนวน 2 บ่อ ผุดขึ้นมาบริเวณริมบ่อน้ำ โดยมีขนาดความกว้างประมาณ 1-2 เมตร มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 40 องศาเซลเซียส ด้านการท่องเที่ยวปัจจุบันยังไม่เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวใด ๆ มีเพียงศาลาริมสระน้ำของสำนักสงฆ์ในพื้นที่ให้พักผ่อนเท่านั้น สภาพชุมชนโดยรอบเป็นที่พักอาศัยของชาวบ้านและมีการทำสวนเกษตรผลไม้ เช่น สวนเงาะ เป็นต้น อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลโป่งน้ำร้อน
น้ำพุร้อน อุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ จ.กำแพงเพชร	ไม่ได้ทำการศึกษา เนื่องจากทราบว่า น้ำพุร้อนหายร้อนแล้ว และมีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ไปทำอย่างอื่นแล้ว
บ่อคลึง จ.ราชบุรี	ไม่ได้ทำการศึกษา เนื่องจากอยู่ในความดูแลของเอกชน
โป่งกระทิง จ.ราชบุรี	เป็นน้ำพุร้อนผุดออกมาบริเวณเชิงเขา มีการก่อเป็นบ่อซีเมนต์ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 12 เมตร ครอบบริเวณน้ำพุร้อนและสูบน้ำออกมาให้นักท่องเที่ยวอาบในบ่อกระเบื้อง 3 บ่อ สลับกับการอาบน้ำเย็นในลำธารซึ่งมีการทำฝายกั้นน้ำในลำธารเพื่อให้มีระดับให้สามารถลงน้ำเล่นได้ น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิประมาณ 45 องศาเซลเซียส สามารถมีกิจกรรมท่องเที่ยวเสริมในด้านการศึกษาธรรมชาติในอุทยานได้ แต่เส้นทางยังขาดความชัดเจน โดยพื้นที่อยู่ภายใต้การดูแลของอุทยานแห่งชาติไทยประจันต์ จังหวัดราชบุรี

แหล่ง น้ำพุร้อน	บริบทชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยว
หนองหญ้า ปล้อง จ.เพชรบุรี	เป็นบ่อน้ำพุร้อนเป็นบ่อรูปร่างรี ขนาดเส้นผ่าน ศูนย์กลางประมาณ 4 เมตร น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิประมาณ 55 องศาเซลเซียส มีสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินเกิดขึ้นในบ่อ บริเวณใกล้กับบ่อกำเนิดมีการจัดที่นั่งสำหรับนักท่องเที่ยวได้แช่เท้า มีการปล่อยและนำน้ำพุร้อนสู่อาคารอาบน้ำเพื่อให้บริการ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถแช่ตัวได้ทั้งในบ่อเดี่ยว และบ่อรวม มีการเสริมกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น การนวดแผนไทยแก่นักท่องเที่ยว และสามารถเดินชมธรรมชาติจากจุดบริการนักท่องเที่ยวไปยังบ่อกำเนิดหลัก ซึ่งมีระยะทาง 400 เมตร มีแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงใกล้เคียง เช่น น้ำตกกระดังงา และน้ำตกและตลาดน้ำกว้างใจ มีเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำการรักษาความปลอดภัย 24 ชั่วโมง อยู่ภายใต้การดูแลของชุมชนบ้านพุร้อน หมู่ 5 ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง
บ้านพุร้อน (ด่านช้าง) จ.สุพรรณบุรี	เป็นบ่อน้ำร้อนเกิดอยู่ตามร่องห้วย อุณหภูมิของน้ำพุร้อนบ่อที่ 1 2 และ 3 เท่ากับ 37 35.5 และ 28 องศาเซลเซียสตามลำดับแต่ถูกก่อบุ้นซีเมนต์ขนาดสูงล้อมรอบน้ำพุร้อน และบริเวณพื้นที่ถูกรอบเป็นสระน้ำ ยังไม่มีกิจกรรมท่องเที่ยวเกิดขึ้น อยู่ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลด่านช้าง

ในด้านรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทั้ง 18 แหล่งที่สำรวจนั้น พบว่าแต่ละแห่งมีความโดดเด่นในทรัพยากรท่องเที่ยวโดยเฉพาะแหล่งน้ำพุร้อนที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในแหล่งน้ำพุร้อน เช่นการอาบ การแช่ตัวและแช่เท้า ทั้งนี้รูปแบบการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่เกิดขึ้นจะสัมพันธ์กับการก่อเกิดของทรัพยากรอื่นๆ อันสามารถเชื่อมโยงเป็นการท่องเที่ยวได้ เช่น วิถีชีวิต การดำรงชีวิต เช่น การเป็นกลุ่มชนเผ่า และการประกอบอาชีพ ตลอดจนความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ หรือ ความเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง เป็นต้น ทั้งนี้ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของแต่ละแหล่งอาจมีความแตกต่างกันตามปัจจัยทางการท่องเที่ยว เช่น การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว การบริการด้านที่พัก กิจกรรมทางการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบและกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่

ในด้านแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตย์ในพื้นที่ จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบในภาพรวม ได้แก่ 1) ทางสัญจรและที่จอดรถ มีความจำเป็นที่ต้องพิจารณา ส่วนเส้นทางการเข้าถึงเส้นทางเดินเท้า และทางจักรยานและที่จอดรถจักรยาน 2) อาคารและสิ่งก่อสร้าง เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ศาลาที่พัก ห้องน้ำ และร้านขายของ ร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม 3) สิ่งก่อสร้างและสิ่งประกอบบริเวณ ได้แก่ ม้านั่ง โต๊ะ เก้าอี้ ที่ใช้งานสาธารณะ 4) ป้ายในการใช้สื่อความหมาย 5) ถังขยะและตัวรองรับขยะมูลฝอย 6) กระบะต้นไม้และกระถางต้นไม้ 7) บ่อน้ำ สระน้ำ น้ำพุ น้ำตก หรือลานพักผ่อน 8) ไฟฟ้าส่องสว่าง 9) ทางเดินมีหลังคา 10) ชุมทางเข้า 11) บริเวณที่จอดรถ โดยการออกแบบเหล่านี้จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักการบังคับทั้งทัศนียภาพ ความกลมกลืนกับพื้นที่ การใช้สอยเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของพื้นที่ รวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการออกแบบดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เป็นสำคัญ

2.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

จากการศึกษาวิจัยการพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ดังนี้

1. เป็นแนวทางในการจัดทำแผน นโยบายการพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
2. เป็นแนวทางในการจัดการตามรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้เกิดการจัดการตามแต่ละรูปแบบอย่างมีประสิทธิภาพ

3. เป็นแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับคนในชุมชน รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงน้ำพุร้อน เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และแหล่งน้ำพุร้อนที่แท้จริง และเพื่อที่จะนำข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าไปพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และด้านการจัดการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4. ผลจากการวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเข้าใจในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ แหล่งน้ำพุร้อน และตระหนักถึงความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน รวมถึงความเชื่อมโยงวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามรวมถึงสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ว่าควรที่จะอนุรักษ์ให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีให้อยู่ต่อไปนานเท่านาน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.6 การนำไปใช้ประโยชน์

จากการศึกษาวิจัยการพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ดังนี้

1. แก้ปัญหาในการดำเนินงานของหน่วยงานที่ทำการวิจัย

จากผลการศึกษาศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อพัฒนาสู่แหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนที่สามารถเป็นแหล่งตัวอย่างและแหล่งเรียนรู้สำหรับการเรียนการสอนในด้านการท่องเที่ยว การจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และภูมิสถาปัตยกรรมกับการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้

2. เป็นองค์ความรู้ในการวิจัยต่อไป

เกิดการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ท้องถิ่น ชุมชน และองค์ความรู้สากลในด้านทฤษฎี อันนำไปสู่ผลการเรียนรู้แก่ทั้งชุมชนและการศึกษา

3. บริการความรู้แก่ประชาชน

สามารถพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนที่มีศักยภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนได้ อีกทั้งนักท่องเที่ยวที่ไปเยือนเกิดการเรียนรู้ตามระบบการท่องเที่ยวผสมผสานระหว่างชุมชนและองค์ความรู้สากล

4. บริการความรู้แก่ภาคธุรกิจ

ภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้รับความรู้ทางวิชาการด้านแหล่งน้ำพุร้อน สังคมและชุมชน ตลอดจนเกิดการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิชาการได้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

5. นำไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์

ผลการวิจัยจะนำไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ คือ ผลการศึกษาด้านศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวและการบริการการท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำพุร้อนจะเป็นประโยชน์ในการประเมินศักยภาพเพื่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิชาการและให้บริการต่าง ๆ โดยองค์กรที่เกี่ยวข้องจะได้รับประโยชน์โดยตรงจากผลการศึกษาค้นคว้า

6. เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต

ผลการวิจัยจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนที่มีคุณภาพ และเกิดผลทางด้านคุณภาพของการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวคุณภาพเกิดขึ้น

7. เป็นประโยชน์ต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย

ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์โดยตรงกับประชาชนในท้องถิ่นบริเวณแหล่งน้ำพุร้อนที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิชาการ ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

8. หน่วยงานที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยที่มีการสอนสาขาวิชาการท่องเที่ยว วิชาสถาปัตยกรรม ชุมชนในท้องถิ่น องค์การบริหารงานในท้องถิ่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมทรัพยากรธรณี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา (กรมการท่องเที่ยว) ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการ เป็นต้น

2.7 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ในการศึกษางานวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน เนื่องจากพบว่าในแหล่งน้ำพุร้อนหลายๆ แห่งได้รับการเปลี่ยนแปลงและดัดแปลงการใช้ประโยชน์จากน้ำพุร้อนในทิศทางที่สวนกระแสกับการอนุรักษ์ ทำให้คุณค่าของน้ำพุร้อน และคุณค่าการใช้ประโยชน์ทั้งด้านการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคมไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ในขณะเดียวกันหลายๆ แหล่งท่องเที่ยวกลับถูกลดคุณค่าทางการท่องเที่ยวลงไป ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเน้นการศึกษาวิจัยในด้านการอนุรักษ์แหล่งน้ำพุร้อนทั้งมิติด้านสิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติ และเศรษฐกิจ ตลอดจนระบบนิเวศในพื้นที่

2. ควรศึกษาการส่งเสริมกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ และการตลาดทางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย การนำไปใช้ประโยชน์ของแหล่งน้ำพุร้อนในพื้นที่ และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่ยั่งยืนในองค์ประกอบการพัฒนาทั้งแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

3. เพื่อเป็นการต่อยอดการศึกษากิจการการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งน้ำพุร้อนในแต่ละแห่ง มีความจำเป็นต้องศึกษาในด้านกิจกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งความต้องการด้านกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากน้ำพุร้อน รวมถึงความต้องการผลิตภัณฑ์ และการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว โดยอาจประเมินตามกลุ่มทางการตลาดของนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวในแต่ละแหล่ง

4. ควรมีการศึกษาในด้านภูมิสถาปัตย์ เพื่อการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ เนื่องจากสถาปัตยกรรมถือเป็นจุดเด่นจุดหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวในการสร้างและเสริมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการสนับสนุนการท่องเที่ยว และแหล่งท่องเที่ยวเกิดความยั่งยืนทั้งด้านการท่องเที่ยว สังคม และสิ่งแวดล้อม

5. ควรทำการศึกษาเชิงปริมาณความต้องการรูปแบบการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งน้ำพุร้อนในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ รวมถึงการรองรับประชาคมอาเซียน เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ในแหล่งน้ำพุร้อนให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ

6. เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนให้เต็มศักยภาพมากขึ้น ควรศึกษาทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนให้เป็นต้นแบบของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ให้เกิดขึ้นในระดับประเทศและรองรับประชาคมอาเซียน

ชื่อโครงการวิจัย การพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

The Development of Hot Springs' Potential in the West of Thailand for Sustainable Tourism

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี...2555... จำนวนเงิน...525,998... บาท

ระยะเวลาทำการวิจัย...1... ปี ตั้งแต่...1 พฤษภาคม 2555... ถึง...31 สิงหาคม 2556...

ชื่อผู้วิจัย นิพล เชื้อเมืองพาน¹ รชพร จันทรสว่าง¹ นีออน ศรีสมยง² ศุภกิจ ยิ้มสรวล³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) แบบสอบถาม การสำรวจ การสังเกตการณ์ทางการท่องเที่ยว และภูมิสถาปัตย์ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว เช่น หน่วยงานภาครัฐ ผู้ประกอบการร้านค้า ผู้นำชุมชน หน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุร้อนภาคตะวันตก จำนวน 18 แหล่ง ประชาชนชุมชน ชาวบ้านทั่วไปในพื้นที่ ตลอดจนนักท่องเที่ยวที่ไปเยือนแหล่งท่องเที่ยว จำนวน 500 คน จากนั้นนำผลที่ได้จากข้อมูลเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์ตามประเด็น (Content analysis) ส่วนพฤติกรรมนักท่องเที่ยววิเคราะห์ด้านค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อนำมาอภิปรายผลการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า น้ำพุร้อนในแต่ละแห่งมีศักยภาพที่เหมาะสมสัมพันธ์กับทรัพยากรในพื้นที่ รวมถึงการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยว โดยศักยภาพเหล่านั้นสามารถพิจารณาได้ใน 5 มิติ คือ 1) มิติด้านคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว 2) มิติด้านความปลอดภัย 3) มิติด้านปัจจัยพื้นฐาน 4) มิติด้านการบริหารจัดการ 5) มิติด้านคุณค่าแหล่งท่องเที่ยว และพบว่าศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกสามารถจัดแบ่งกลุ่มได้เป็น 4 กลุ่ม คือ *กลุ่มที่ 1* พื้นที่น้ำพุร้อนทั้งที่ยังไม่มีการรวบรวมน้ำพุร้อนและที่มีการรวบรวมน้ำพุร้อนแล้วเบื้องต้น แต่ยังไม่มีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนา และจากการประเมินเบื้องต้น ประเมินว่าไม่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว *กลุ่มที่ 2* พื้นที่น้ำพุร้อนที่มีการรวบรวมน้ำพุร้อนแล้ว มีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาแต่ประสบปัญหาในการพัฒนาและการบริหารจัดการ *กลุ่มที่ 3* พื้นที่น้ำพุร้อนที่มีการรวบรวมน้ำพุร้อนแล้ว และมีการเตรียมการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนา รวมถึงจากการประเมินเบื้องต้น พบว่ามีศักยภาพใน

¹ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

² มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช

³ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

⁴ มหาวิทยาลัยนเรศวร

การพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว และอยู่ระหว่างการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเกิดใหม่ และกลุ่มที่ 4 พื้นที่น้ำพุร้อนที่มีการรวบรวมน้ำพุร้อนแล้ว และมีการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนา รวมถึงจากการประเมินเบื้องต้น ประเมินว่ามีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่จำเป็นต้องพัฒนาเพื่อความเหมาะสมในการรองรับการท่องเที่ยว โดยการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนเหล่านี้จำเป็นต้องคำนึงถึงการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยว เน้นรูปแบบที่เหมาะสมตามทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ รวมทั้งการเน้นการพัฒนาผังการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ภายใต้หลักมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน และการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมสีเขียว (Green landscape)

ในด้านพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาตัวแทนแหล่งน้ำพุร้อน 3 แหล่ง พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมีภูมิลำเนาอยู่ใน ภูมิภาคตะวันตก และ ภาคกลาง ยกเว้นน้ำพุร้อนหินดาดเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเป็นหลักนอกเหนือจากนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยแหล่งน้ำพุร้อนหินดาด จังหวัดกาญจนบุรี ได้รับความพึงพอใจใน 3 ลำดับแรก คือ พึงพอใจในด้าน การเข้าถึง ด้านความดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว และด้านกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ด้วยค่าเฉลี่ย 3.74 3.65 และ 3.48 ส่วนแหล่งน้ำพุร้อน ห้วยน้ำนัก จังหวัดตาก ได้รับความพึงพอใจใน 3 ลำดับแรก คือ พึงพอใจในด้านแหล่งท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว และด้านที่พัก ด้วยค่าเฉลี่ย 3.94 3.91 และ 3.81 ในขณะที่น้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี ได้รับความพึงพอใจใน 3 ลำดับแรก คือ พึงพอใจในด้านการอาบน้ำ แช่น้ำแร่ ด้านที่จอดรถ และด้านแหล่งท่องเที่ยว ด้วยค่าเฉลี่ย 3.66 3.61 และ 3.48

นอกจากนี้พบว่าการกำหนดรูปแบบท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ต้องคำนึงถึงศักยภาพในพื้นที่ โดยศักยภาพของพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเภทน้ำพุร้อน ซึ่งสามารถเพิ่ม และเสริมประเด็นการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยวและชุมชน โดยจำเป็นต้องนำเสนอในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจและศึกษาได้ เช่น คู่มือการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ระบบการก่อกำเนิดน้ำพุร้อน ผลกระทบและปัญหาต่อน้ำพุร้อน รวมถึงบางแหล่งสามารถทำเป็นคู่มือเดินศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ได้ อาจนำเสนอในรูปแบบ แผ่นป้ายให้นักท่องเที่ยวได้อ่านและศึกษา เป็นต้น ตลอดจนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว โดยจำเป็นต้องมีการดำเนินการในรูปคณะกรรมการชุมชนด้านการท่องเที่ยวที่มีตัวแทนมาจากทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อเข้ามาบริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในแหล่งน้ำพุร้อน

คำสำคัญ: ศักยภาพทางการท่องเที่ยว น้ำพุร้อน หรือ พุน้ำร้อน การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

Abstract

This research examined to study the development of potential of hot spring areas in western Thailand with the purpose of sustainable tourism. The research combined mix methods, quantitative and qualitative approaches. The participation of communities was also included in the approach of study. The fieldwork combined varied sources, including in-depth interview, focus group, questionnaire, exploration, observation, and study of landscape. The samples were stakeholder in relation to tourism development. They were government organizations, entrepreneurs, community leaders, organizations or individual persons being relevant to management of eighteen hot spring destinations in western Thailand, community sages, communities, and five hundred tourists. The collected data from interviews were analyzed, interpreted and reported with content analysis. The collected data from questionnaires with tourists were examined with Mean and Standard Deviation).

This research found that the potential of each hot spring destination is proper with its resources in area and its use for tourism purpose. The potential of hot spring destinations was examined in 5 aspects. They are; 1.) quality of attractions, 2.) security, 3.) infrastructure, 4.) management, and 5.) value of attractions. The potential of hot spring areas is divided into 4 groups. The first group is hot spring locations that the data has been gathered and has not been gathered. However, the development has not been applied to them yet. According to an initial assessment, they are not potential enough to be attractions. The second is hot spring locations that the data has been gathered. They are developed for tourism purpose but face with problems. The third is hot spring locations that the data has been gathered. From an initial assessment, they are potential to be an attraction and they are being developed to be new attractions. The last is hot spring locations that the data has been gathered. They are potential to be attractions and the development has already been applied. However, the proper development for tourism has to be adopted. The development of those hot spring locations has to concern the suitable pattern with tourism resources in area. Tourism resources have to be connected with attractions in areas. Moreover, the participation of community is a key to a success of development. The design of landscape has to be in congruent with environment and has to be deal with the standard of hot spring destinations and green landscape design concept.

The study related to tourists' behavior (samples collected from 3 hot spring destinations) showed that the majority of tourists are domestic tourists with their hometown in western and central Thailand except Hindard hot spring in Kanchanaburi province. The majority of tourists in Hindard are international tourists. When asking about tourists' satisfaction of Hindard hot spring, the top three ranks of satisfactions are accessibility, attractiveness of destination, and tourist activities with the mean score 3.74, 3.65, 3.48 respectively. The top three ranks of satisfactions for Huai Namnuk hot spring in Tak province are attraction, tourist activities, and accommodation with the mean score 3.94, 3.91, 3.81 respectively. The top three ranks of satisfactions for Nong Yaplong hot spring in Petchaburi province are bathing, parking, and attraction with the mean score 3.66, 3.61, 3.48 respectively.

The study also found that the design of tourism pattern has to realize the potential of areas. Those areas with hot springs can be promoted for medical tourism and added with educational tourism among tourists and community. Thus, the interesting interpretive programs should be provided for them such as a handbook of hot spring attraction including information about how hot spring is produced and the possible impact and problem on hot spring, a handbook or a signboard of nature trails. In addition, the participation of community for tourism development has to be built. This could be the development under community committee which is formed by representatives of all groups direct and indirect related to tourism development. The tourism development from community committee can result in sustainable development of hot spring destinations.

Keywords: Tourism Potential/ Hot Spring/ Health Tourism

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	3-ก
แบบสรุปสำหรับผู้บริหาร	3-ข
บทคัดย่อ	3-ฎ
Abstract	3-ท
สารบัญ	3-ณ
สารบัญภาพ	3-ท
สารบัญตาราง	3-พ
 บทที่ 1 บทนำ	
1.1. ความสำคัญ และที่มาของปัญหา.....	3-1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3-3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3-3
1.4 กรอบแนวความคิดของการวิจัย.....	3-4
1.5 นิยามศัพท์ของการวิจัย.....	3-5
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ.....	3-5
 บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	
2.1. บทบาท ศักยภาพ และรูปแบบการท่องเที่ยว.....	3-7
2.1.1 บทบาทและความสำคัญของการท่องเที่ยว.....	3-7
2.1.2 ศักยภาพการท่องเที่ยว.....	3-8
2.1.3 รูปแบบการท่องเที่ยว.....	3-9
2.2 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ.....	3-13
2.2.1 ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ.....	3-15
2.2.2 ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของไทย.....	3-19
2.3 การท่องเที่ยวชุมชน.....	3-20
2.3.1 บทบาทการท่องเที่ยวชุมชน.....	3-20
2.3.2 ความหมายการท่องเที่ยวชุมชน.....	3-26
2.3.3 การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	3-28

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.4 ภูมิสถาปัตย์กับการท่องเที่ยว.....	3-31
2.4.1 วัตถุประสงค์ของแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม.....	3-31
2.4.2 แนวคิดของแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม.....	3-31
2.4.3 การจำแนกช่วงชั้นโอกาสันทนาการ.....	3-37
2.4.4 องค์ประกอบหลักของภูมิสถาปัตย์.....	3-41
2.4.5 รายละเอียดองค์ประกอบของภูมิทัศน์.....	3-43
2.5 การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน.....	3-46
2.5.1 ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน.....	3-46
2.5.2 หลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน.....	3-47
2.6 แหล่งน้ำพุร้อนและการท่องเที่ยว.....	3-53
2.6.1 ความหมายน้ำพุร้อน.....	3-53
2.6.2 ประเภทแหล่งน้ำพุร้อน.....	3-54
2.6.3 น้ำพุร้อนในประเทศไทย.....	3-56
2.6.4 มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ.....	3-63
2.6.5 การประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ.....	3-64
2.6.6 แนวทางการบริหารจัดการแหล่งธรรมชาติประเภทแหล่งน้ำพุร้อนจาก กรณีศึกษาทั้งในและต่างประเทศ.....	3-66
บทที่ 3 ระเบียบ และวิธีวิจัย.....	
3.1 กลุ่มประชากร.....	3-71
3.2 กลุ่มตัวอย่าง.....	3-71
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	3-72
3.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3-73
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	3-74
3.6 ระยะเวลาทำการวิจัย.....	3-75
3.7 แผนการดำเนินงานตลอดโครงการ.....	3-76
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	
4.1 บริบทชุมชน.....	3-77
4.1.1 แหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดตาก.....	3-77
4.1.1.1 น้ำพุร้อนแม่กาษา จังหวัดตาก.....	3-78
4.1.1.2 น้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (ชะเนนจือ) จังหวัดตาก.....	3-80
4.1.1.3 น้ำพุร้อนห้วยแม่แล จังหวัดตาก.....	3-81

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.1.1.4 น้ำพุร้อนห้วยแม่กลอง จังหวัดตาก.....	3-81
4.1.1.5 น้ำพุร้อนห้วยน้ำนก จังหวัดตาก.....	3-83
4.1.2 น้ำพุร้อนในจังหวัดกาญจนบุรี.....	3-86
4.1.2.1 น้ำพุร้อนทองช้าง จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-86
4.1.2.2 น้ำพุร้อนหินดาด จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-86
4.1.2.3 น้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (หนองเจริญ) จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-88
4.1.2.4 น้ำพุร้อนบ้านเขาพัง จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-90
4.1.2.5 น้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน(บ้านเก่า) จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-91
4.1.2.6 น้ำพุร้อนบ้านโป่งช้าง จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-93
4.1.3 น้ำพุร้อนในจังหวัดกำแพงเพชร.....	3-94
4.1.3.1 น้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร.....	3-95
4.1.3.2 น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน จังหวัดกำแพงเพชร.....	3-96
4.1.3.3 น้ำพุร้อนอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ จังหวัดกำแพงเพชร.....	3-98
4.1.4 น้ำพุร้อนในจังหวัดราชบุรี.....	3-98
4.1.4.1 น้ำพุร้อนบ่อคลึง จังหวัดราชบุรี.....	3-98
4.1.4.2 น้ำพุร้อนโป่งกระทิง จังหวัดราชบุรี.....	3-98
4.1.5 น้ำพุร้อนในจังหวัดเพชรบุรี.....	3-100
4.1.5.1 น้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี.....	3-101
4.1.6 น้ำพุร้อนในจังหวัดสุพรรณบุรี.....	3-102
4.1.6.1 น้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (ด่านช้าง) จังหวัดสุพรรณบุรี.....	3-103
4.2 การจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวตามศักยภาพ.....	3-104
4.3 การศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนสำหรับกลุ่มตัวอย่าง ตัวแทนศึกษา 3 แหล่ง	3-113
4.3.1 น้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง จ.เพชรบุรี.....	3-113
4.3.2 แหล่งน้ำพุร้อนห้วยน้ำนก จังหวัดตาก.....	3-118
4.3.3 น้ำพุร้อนหินดาด ตำบลลิ้นถิ่น จังหวัดกาญจนบุรี.....	3-123
4.4 การศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งตัวอย่าง.....	3-127
4.5 การศึกษาด้านภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่น้ำพุร้อน.....	3-148

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล แนวทางและข้อเสนอแนะ.....	
5.1 สรุปผล.....	3-198
5.2 อภิปรายผล.....	3-219
5.3 ประโยชน์การนำไปใช้.....	3-234
5.4 ปัญหาและอุปสรรค.....	3-235
5.5 ข้อเสนอแนะสำหรับบริหารทำวิจัยครั้งต่อไป.....	3-235
บรรณานุกรม.....	3-237
ภาคผนวก.....	3-241

สารบัญภาพ

	หน้า
2-1 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดสุพรรณบุรี.....	3-58
2-2 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดตาก.....	3-59
2-3 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดกำแพงเพชร.....	3-60
2-4 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดกาญจนบุรี.....	3-61
2-5 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดเพชรบุรี.....	3-62
4-1 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนแม่กาษา.....	3-78
4-2 น้ำพุร้อนแม่กาษา.....	3-79
4-3 ศูนย์เกษตรยั่งยืน.....	3-79
4-4 อ่างเก็บน้ำ สะพานโยง ศาลเจ้าแม่อุษา.....	3-80
4-5 เชื้อนทอดน้ำกกโก.....	3-80
4-4 เชื้อนเก็บน้ำในพื้นที่.....	3-80
4-6 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (เขเนจือ).....	3-80
4-7 เส้นทางเดินสู่แหล่งน้ำพุร้อน.....	3-81
4-8 สภาพแหล่งน้ำพุร้อน (กุมภาพันธ์ 2556).....	3-81
4-9 สภาพเส้นทางเดินสู่บ่อน้ำพุร้อน ลัดเลาะลำห้วย.....	3-81
4-10 สภาพเส้นทางเดินสู่บ่อน้ำพุร้อน ผ่านไร่ข้าวโพด.....	3-81
4-11 สภาพบ่อน้ำพุร้อนบนฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่กลอง.....	3-82
4-12 กิจกรรมล่องแพยางในเส้นทางสู่น้ำตกทีลอซู.....	3-82
4-13 น้ำตกสายรุ้ง ริมหน้าผาในเส้นทางล่องแก่ง.....	3-82
4-14 บ่อน้ำพุร้อนน้ำฝิ่งขวาลำน้ำ.....	3-82
4-15 ริมน้ำฝิ่งซ้ายที่มีพุร้อนไหลสมทบ.....	3-83
4-16 น้ำตกทีลอซู จุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว.....	3-83
4-17 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนห้วยน้ำนัก.....	3-83
4-18 บ่อน้ำพุร้อนที่ได้รับการสัมปทาน.....	3-84
4-19 บ่อน้ำพุร้อนบ่อนในแหล่งบริการท่องเที่ยว.....	3-84
4-20 บ่อน้ำพุร้อนบ่อล่าง ลักษณะรูปหัวใจ.....	3-85
4-21 บ่อน้ำพุร้อนบ่อโคลนด้านล่าง.....	3-85
4-22 บ้านพักรับรองนักท่องเที่ยว.....	3-85
4-23 บ่อน้ำพุร้อนสำหรับแช่ตัวสำหรับนักท่องเที่ยว.....	3-85
4-24 จุดขายแดนไกลแหล่งน้ำพุร้อน.....	3-85
4-25 น้ำตกนางครวญ.....	3-85
4-26 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนหินดาด.....	3-87
4-27 บ่อน้ำร้อนบริการนักท่องเที่ยว และลำห้วยกุ่มมั่ง.....	3-87
4-28 สะพานโยงเดินชมทิวทัศน์.....	3-87

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
4-29 ลานจอดรถและร้านค้า.....	3-88
4-30 สะพานเดินสำหรับนักท่องเที่ยวไปยังบ่อแช่น้ำพุร้อน.....	3-88
4-31 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (หนองเจริญ)	3-88
4-32 บริเวณพุน้ำร้อนที่มีการต่อท่อน้ำร้อน.....	3-89
4-33 บริเวณริมตลิ่งมีการวางแนวหินทิ้งเพื่อป้องกันการกัดเซาะ.....	3-89
4-34 บริเวณลานไผ่ ซึ่งเป็นลานจอดรถและพักผ่อน.....	3-89
4-35 บริเวณน้ำร้อนที่ผุดริมแม่น้ำ.....	3-89
4-36 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านเขาพัง.....	3-90
4-37 บ่อน้ำพุร้อน.....	3-91
4-38 เส้นทางเดินทางสู่บ่อน้ำร้อน.....	3-91
4-39 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (บ้านเก่า).....	3-91
4-40 บ่อน้ำพุร้อนท่ามกลางธูปฤาษี.....	3-92
4-41 บ่อเดิมที่มีจุดประสงค์ใช้ประโยชน์ ปัจจุบันเป็นบ่อร้าง.....	3-92
4-42 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านโป่งช้าง.....	3-93
4-43 บ่อน้ำพุร้อนที่ปัจจุบันกลายเป็นบ่อน้ำเย็น.....	3-94
4-44 สภาพสิ่งปลูกสร้างที่ถูกทิ้งร้าง.....	3-94
4-45 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนพระร่วง.....	3-95
4-46 อาคาร และศูนย์บริการท่องเที่ยว.....	3-96
4-47 บ่อแช่เท้า.....	3-96
4-48 ห้องพักรับรองนักท่องเที่ยว.....	3-96
4-49 บ่อแช่ตัวรวม.....	3-96
4-50 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน.....	3-96
4-51 สภาพบ่อน้ำร้อน.....	3-97
4-52 สระน้ำที่อยู่ติดบ่อน้ำพุร้อน.....	3-97
4-53 สภาพแวดล้อมทั่วไปของบ่อพุน้ำร้อน.....	3-98
4-54 สภาพเส้นทางภายในชุมชนโป่งน้ำร้อน	3-98
4-55 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนโป่งกระตัง.....	3-99
4-56 สภาพบ่อน้ำร้อนแช่ตัว.....	3-100
4-57 ธารน้ำเย็นธรรมชาติ.....	3-100
4-58 สภาพแวดล้อมบ่อน้ำร้อน (บ่อใหญ่).....	3-100
4-59 กิจกรรมการให้อาหารลิง.....	3-100
4-60 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง.....	3-101

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
4-61 สภาพแวดล้อมบ่อน้ำร้อน (บ่อใหญ่).....	3-102
4-62 บริเวณพื้นที่บ่อแช่เท้า.....	3-102
4-63 อาคารสำหรับบ่อแช่ตัว.....	3-102
4-64 ภายในห้องแช่ตัว (เดี่ยว).....	3-102
4-65 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (ด่านช้าง).....	3-103
4-66 บริเวณขอบสระ.....	3-104
4-67 สภาพสระน้ำที่ขุดใหม่ (บ่อน้ำพุร้อนอยู่บริเวณท่อนกริต).....	3-104
4-68 สภาพทั่วไปของชุมชนในพื้นที่.....	3-104
4-69 สภาพบ่อน้ำร้อน (เดิม) ปัจจุบันเสื่อมสภาพแล้ว.....	3-104
4-70 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่บริเวณน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง.....	3-117
4-71 ลานจอดรถ และบ่อดำน้ำ.....	3-117
4-72 ร้านอาหารและร้านค้าชุมชน.....	3-117
4-73 เส้นทางเดินสู่น้ำพุร้อน.....	3-117
4-74 สภาพโดยรอบบ่อน้ำพุร้อน	3-117
4-75 ศาลาเอนกประสงค์.....	3-108
4-76 สถานที่นวดแผนไทย ในพื้นที่.....	3-109
4-77 ตลาดน้ำ และน้ำตกกวางโจว	3-110
4-78 ทักษิณภาพเส้นทางสู่น้ำพุร้อน.....	3-113
4-79 เชื้อเพลิงกระเจียน	3-114
4-80 น้ำตกแม่กระดังลา	3-114
4-81 บ่ออาบน้ำแบบเดี่ยว	3-121
4-82 บ่ออาบน้ำรวม	3-121
4-83 เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ (เดิม)	3-122
4-84 น้ำตกนางครวญ	3-122
4-85 ตลาดน้ำสายรุ้ง	3-122
4-86 ทักษิณภาพเส้นทางน้ำพุร้อน ดอยสน	3-122
4-87 น้ำพุร้อนหินดาด	3-126
4-88 ทักษิณภาพยามค่ำคืน	3-126
4-89 หลุมหลบภัยสมัยสงครามโลก	3-127
4-90 ศาลาขนาดแผนไทย	3-127
4-91 ป้ายบอกทาง	3-127
4-92 น้ำตกผาตาด	3-127
4-93 บริเวณศาลและบ่อน้ำพุร้อน	3-168
4-94 บ่อน้ำพุร้อน	3-168

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
4-95 ทางสัญจรไปยังบ่อน้ำพุร้อน.....	3-168
4-96 ทางสัญจรหลักจากพื้นที่ด้านหน้า.....	3-168
4-97 สิ่งก่อสร้างต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ด้านหน้าบ่อน้ำพุร้อน.....	3-169
4-98 พื้นที่จอดรถและร้านค้า.....	3-169
4-99 ผังบริเวณโดยสังเขป แหล่งน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง.....	3-174
4-100 การจัดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยสังเขปของแหล่งน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง.....	3-175
4-101 ทศนียภาพโดยสังเขป (บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-175
4-102 ทศนียภาพแสดงบรรยากาศทั่วไป (บริเวณพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่สงวนรักษา และพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-176
4-103 ทศนียภาพแสดงบรรยากาศทั่วไป (บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-176
4-104 บริเวณโดยรอบน้ำพุร้อน.....	3-178
4-105 บริเวณโดยรอบน้ำพุร้อน.....	3-178
4-106 บริเวณที่เสนอแนะทำบ่อแช่เท้า.....	3-178
4-107 พื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ.....	3-178
4-108 บริเวณลานจอดรถ.....	3-179
4-109 อาคารเอนกประสงค์.....	3-179
4-110 ตัวอย่างห้องอาบน้ำแร่.....	3-182
4-111 ตัวอย่างการนำวัสดุธรรมชาติมาใช้.....	3-182
4-112 ตัวอย่างป้ายที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ.....	3-183
4-113 ผังบริเวณโดยสังเขป แหล่งน้ำพุร้อนห้วยน้ำนก.....	3-185
4-114 การจัดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยสังเขปของแหล่งน้ำพุร้อนห้วยน้ำนก.....	3-186
4-115 ทศนียภาพแสดงบรรยากาศโดยทั่วไป (บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-186
4-116 ทศนียภาพแสดงบรรยากาศโดยทั่วไป (บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-187
4-117 ทศนียภาพบริเวณบ่อแช่เท้า ((บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-187
4-118 พื้นที่บ่อน้ำพุร้อนและลำห้วยกุ่ม้ง.....	3-189
4-119 พื้นที่ริมลำห้วยและลำห้วยกุ่ม้ง.....	3-189
4-120 พื้นที่ร้านค้าที่เสนอให้รื้อย้าย.....	3-189
4-121 พื้นที่ลานจอดรถปัจจุบันที่เสนอให้รื้อย้าย.....	3-189
4-122 พื้นที่จุดควบคุมในปัจจุบัน.....	3-190
4-123 ตัวอย่างอาคารเอนกประสงค์.....	3-190
4-124 ผังบริเวณโดยสังเขป แหล่งน้ำพุร้อนหินดาด.....	3-195
4-125 ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยสังเขปของแหล่งน้ำพุร้อนหินดาด.....	3-196
4-126 ทศนียภาพโดยทั่วไป (บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-196
4-127 ทศนียภาพโดยทั่วไป (บริเวณพื้นที่สีเขียวเพื่อการบริการ).....	3-197
4-128 ทศนียภาพโดยทั่วไป (บริเวณพื้นที่สงวนรักษา).....	3-197

สารบัญตาราง

	หน้า
2-1 เกณฑ์การประเมินมาตรฐานหลักของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ.....	3-65
2-2 เกณฑ์การประเมินศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ.....	3-65
4-1 เปรียบเทียบเกณฑ์การคัดเลือกตัวแทนแหล่งท่องเที่ยว.....	3-106
4-2 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-128
4-3 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-128
4-4 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-129
4-5 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-129
4-6 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-130
4-7 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-131
4-8 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-131
4-9 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-132
4-10 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-132
4-11 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-133
4-12 จำนวน ร้อยละ ของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามข้อมูลทั่วไป.....	3-134
4-13 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยในภาพรวม.....	3-135
4-14 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว.....	3-136
4-15 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก.....	3-137
4-16 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ด้านสถานที่จอดรถ.....	3-138
4-17 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพของแหล่ง น้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ด้านสถานที่บริการอาหารและเครื่องดื่ม.....	3-139
4-18 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ด้านบริการด้านการอาบน้ำ แช่ น้ำแร่	3-140
4-19 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ด้านร้านขายสินค้าที่ระลึก.....	3-141

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
4-20 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ แหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยด้านบริการนวด / บริการอื่น ๆ.....	3-142
4-21 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพของแหล่ง น้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ด้านบริการเช่าผ้าถุง เสื้อผ้าสำรอง ห้องล็อกเกอร์.....	3-143
4-22 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยด้านที่พัก.....	3-144
4-23 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ แหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยด้านแหล่งท่องเที่ยว.....	3-145
4-24 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว.....	3-146
4-25 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพ ของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยด้านการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่.....	3-147
5-1 บริบทชุมชนแหล่งน้ำพุร้อนภาคตะวันตก.....	3-198
5-2 สรุปผลการจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว: มิติด้านคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว.....	3-204
5-3 สรุปผลการจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว: มิติด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว	3-206
5-4 สรุปผลการจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว: มิติด้านปัจจัยพื้นฐาน.....	3-208
5-5 สรุปผลการจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว: มิติด้านการบริหารจัดการ.....	3-210
5-6 สรุปผลการจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว: มิติด้านคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว.....	3-212
5-7 เปรียบเทียบเกณฑ์การคัดเลือกตัวแทนแหล่งท่องเที่ยว	3-213
5-8 รูปแบบการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่.....	3-215
5-9 ศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวพุร้อนประเภทกลุ่มที่ 2.....	3-216
5-10 ศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวพุร้อนประเภทกลุ่มที่ 3	3-217
5-11 ศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวพุร้อนประเภทกลุ่มที่ 4	3-218
5-12 รูปแบบการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่	3-222

บทที่ 1 บทนำ

1.1. ความสำคัญ และที่มาของปัญหา

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้เข้าประเทศมากที่สุด ประมาณ 1 ใน 3 ของงบประมาณของประเทศ (ชูเกียรติ โพธิ์โต, 2548, หน้า 14) โดยนำรายได้เข้าสู่ประเทศปีละหลายแสนล้านบาท และจากข้อมูลรายได้ของประเทศที่ผ่านมาพบภาพของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในฐานะแหล่งสร้างรายได้ในลำดับต้น ๆ ให้กับประเทศมีมาโดยตลอด เช่น สร้างรายได้เป็นอันดับหนึ่งให้กับประเทศในปี พ.ศ. 2525 และในปี พ.ศ. 2545 รายได้จากการท่องเที่ยวไทยเป็นอันดับสองรองจากรายได้จากการส่งออกคอมพิวเตอร์และอิเล็กทรอนิกส์ โดยมีมูลค่ารายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งหมด 10.8 ล้านคน อีกทั้งยังมีแนวโน้มจะทวีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต ทั้งนี้เพราะการท่องเที่ยวระหว่างประเทศสามารถนำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้ามาช่วยแก้ไขสถานะการขาดดุลชำระหนี้ของประเทศที่สืบเนื่องมาจากการขาดดุลการค้าตนเอง

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization-UNWTO) ได้พยากรณ์แนวโน้มการเติบโตด้านการท่องเที่ยวไว้เมื่อปี ค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536) ว่าในปี ค.ศ. 2010 (พ.ศ. 2553) จะมีนักท่องเที่ยวทั่วโลกที่เดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,000 ล้านคน และก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 60 ล้านล้านบาท พร้อมทั้งคาดการณ์ต่อไปอีกว่าในปี ค.ศ. 2020 (พ.ศ. 2563) จะมีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเดินทางเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,600 ล้านคน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 100 ล้านล้านบาท ซึ่งในส่วนของประเทศไทยมีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างมากมาย อีกทั้งประชาชนชาวไทยมีความเป็นมิตรต่อบุคคลทั่วไป และวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวไทยเป็นที่น่าศึกษาแก่ชาวต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง ในด้านแหล่งท่องเที่ยวก็มีความหลากหลายน่าสนใจ เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (ทะเล ภูเขา น้ำตก แหล่งน้ำพุร้อน เป็นต้น) รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น วัดวาอาราม โบราณสถานอันสวยงาม พิพิธภัณฑ์ ตลาด ร้านค้า นาฏศิลป์ไทย การเที่ยวชมแม่น้ำ ลำคลอง (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, หน้า 1 - 21) ดังนั้น หากไทยเราให้ความสนใจที่จะพัฒนาและส่งเสริมให้การท่องเที่ยวสามารถสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็ย่อมจะดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศของเราและสร้างรายได้ให้เพิ่มมากขึ้นอีกอย่างแน่นอน

รัฐบาลไทยได้เล็งเห็นถึงโอกาสและความสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ถ้าไม่มองเพียงรายได้ทางเศรษฐกิจ หรือเงินตราเพียงอย่างเดียว ในระยะยาวการพัฒนาภาคประชาชนจะมีรายได้ มีงานทำ มีรายได้เสริมเป็นการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน (ภราเดช พยัฆวิเชียร, 2546, หน้า 20) การท่องเที่ยวจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอันที่จะทำให้ประเทศไทยสามารถแข่งขันกับนานาประเทศได้

ในบรรดารูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีอยู่หลายแบบ เช่น การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro – tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health tourism) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable tourism) ฯลฯ พบว่าการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่จัดว่ามีความสอดคล้องกับ

กระแสทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคมและชุมชน และสิ่งแวดล้อมในขณะนี้ เนื่องจากการนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน ในขณะเดียวกัน ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นได้ถูกมองเห็นถึงคุณค่าแห่งการอนุรักษ์ และตระหนักถึงการรักษาทรัพยากร การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนด้วย เท่าที่ผ่านมาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ได้รับความสนใจจากทั้งนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว แหล่งชุมชน แต่ยังคงขาดความจริงจังในการวางแผนเชิงปฏิบัติการในด้านการศึกษาศักยภาพ และรูปแบบที่เหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยว กับทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ ยังผลให้การพัฒนาสวนกระแสกันระหว่างกระแสการพัฒนา กระแสเศรษฐกิจ และกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน (TDRI, 2540)

ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยมีแหล่งน้ำพุร้อนมากถึง 18 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัดตาก กำแพงเพชร สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ เช่น น้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (เขื่อนจ้อ) อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร บ้านพุน้ำร้อน ตำบลด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ในบรรดาแหล่งน้ำพุเหล่านี้มีทั้งแหล่งที่ได้รับความสนใจในเชิงการท่องเที่ยวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และหลายแหล่งยังประสบปัญหาด้านการพัฒนาศักยภาพ การบริการและการท่องเที่ยวที่ยังขาดการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์เชิงสุขภาพ เช่น พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนหลายๆ แหล่งถูกนำไปใช้ประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชุมชน ได้แก่ การนำไปต้มหน่อไม้ การนำไปต้มนักท่องเที่ยวให้ร่วมกิจกรรม เช่น การต้มไข่ โดยนักท่องเที่ยว และชุมชนละทิ้งขยะ เปลือกหน่อไม้ เปลือกไข่เหล่านั้นไว้ในพื้นที่ เกิดขยะในพื้นที่ หรือ พบว่าในแหล่งน้ำพุร้อนบางแหล่งยังมีการจัดภูมิทัศน์ที่ขัดกับความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ตลอดจนการนำน้ำพุร้อนปรับเป็นน้ำแร่ให้นักท่องเที่ยวแช่ตัวแต่ยังขาดระบบการจัดการที่เหมาะสมกับรูปแบบแหล่งท่องเที่ยว อันส่งผลถึงการขาดมุมมองในศักยภาพที่แท้จริงของแหล่งท่องเที่ยวที่ควรจะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ (จิรวรรณ กังน้อย, 2552)

ประกอบกับปัญหาจากการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวอื่นในเรื่องความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว และการจัดการท่องเที่ยวที่ดีและมีประสิทธิภาพต่อทั้งทรัพยากรท่องเที่ยว สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้กลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้กระทบต่อการท่องเที่ยวซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของการท่องเที่ยว โดยที่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวหรือการแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยว ในขณะที่การรองรับและการจัดการไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทำให้แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งเกิดความเสื่อมโทรมจากการสำรวจสถานภาพของแหล่งท่องเที่ยว 2,154 แห่ง โดยจำแนก ตามมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว พบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมที่ต้องเร่งพัฒนาอย่างเร่งด่วนจำนวน 138 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 50 แห่ง รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติเพื่อสุขภาพ เช่น แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนด้วย ร่องลงมา คือ

แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ 38 แห่ง และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 21 แห่ง¹ ซึ่งเป็นผลมาจากหน่วยงานระดับพื้นที่ เช่น จังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในด้านการศึกษาศักยภาพ การบริการการท่องเที่ยว และด้านภูมิทัศน์และการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องมีการกำหนดแผนพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ โดยเฉพาะแหล่งน้ำพุร้อนให้เกิดศักยภาพการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รวมถึงการจัดการทางภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพื้นที่เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

¹ อ้างโดยแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555- 2559 กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

ด้วยเหตุประเด็นการวิจัยครั้งนี้ได้เล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าว จึงได้ศึกษาเพื่อหาแนวทางการวางแผนพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงมิติทั้งทางด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดประโยชน์ และเกิดผลในทางปฏิบัติในระดับประเทศ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

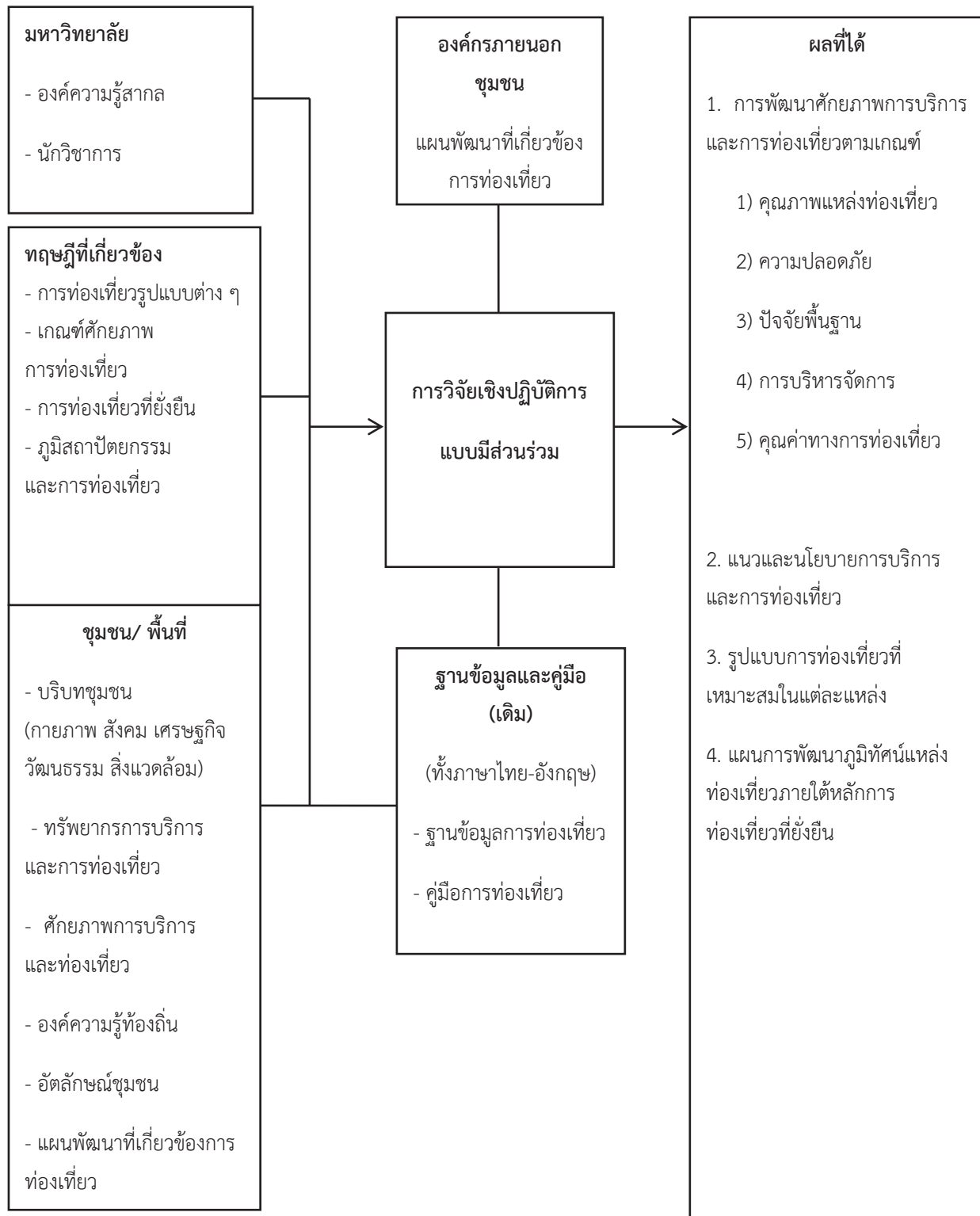
- 1.2.1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยวพื้นฐานในแต่ละพื้นที่
- 1.2.2 เพื่อศึกษาและพัฒนาศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่อันนำไปสู่รูปแบบและมาตรฐานการบริการและการท่องเที่ยวในลำดับต่อไป
- 1.2.3 เพื่อออกแบบภูมิทัศน์เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางให้กับท้องถิ่นในการเตรียมความพร้อมในการจัดการภูมิทัศน์ในแหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนให้เหมาะสมภายใต้การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 1.2.4 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวในแหล่งน้ำพุร้อนตามศักยภาพของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวตามเกณฑ์ และทรัพยากรของพื้นที่
- 1.2.5 เพื่อให้ได้แนวทาง นโยบายการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอันเป็นแนวทางการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนแหล่งอื่น ๆ ในระดับประเทศ

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และเป็นการวิจัยแบบบูรณาการ โดยการสำรวจทั้งทางด้านกายภาพและศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนในด้านศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยว และการศึกษารูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมและการจัดการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง โดยใช้การศึกษาในด้านแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ในด้านการท่องเที่ยว และการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว การสำรวจแนวทางที่เหมาะสมในการวางแผนพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวจากนักท่องเที่ยวและชุมชนในพื้นที่ การศึกษารูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมภายใต้การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ตลอดจนการศึกษาเอกสารแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่แหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตก โดยมีขอบเขตดังนี้

- 1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ครอบคลุมพื้นที่ที่ศึกษาในแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย รวม 18 แห่ง โดยครอบคลุมพื้นที่ในจังหวัดตาก จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี
- 1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเชิงสำรวจแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้หลักการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีมิติด้านการท่องเที่ยว สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่สมดุลกัน ซึ่งมีเป้าหมายคือ แผนพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 1.3.3 ขอบเขตเขตด้านเวลา เนื่องจากเป็นการศึกษาเชิงสำรวจ และปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่แหล่งน้ำพุร้อน ดังนั้นเวลาได้มีการจัดระยะการศึกษาเบื้องต้นเป็น 3 ระยะ คือ ระยะการศึกษาสำรวจ ระยะการเก็บข้อมูล และระยะเวลาการวิเคราะห์ประมวลผลและจัดทำแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยมีระยะเวลาที่ศึกษาประมาณ 1 ปี

1.4 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

1.5 นิยามศัพท์ของการวิจัย

ศักยภาพทางการท่องเที่ยว, น้ำพุร้อน, การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ, การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
Tourism Potential, Hot Spring, Health Tourism, Sustainable Tourism

ศักยภาพทางการท่องเที่ยว (Tourism Potential) ของแหล่งท่องเที่ยวใดที่มีศักยภาพนั้นต้องพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ของพื้นที่ที่จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยมีองค์ประกอบสำคัญที่นำมาใช้ในการพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว 4 ประการ คือ 1) ปัจจัยจุดดึงดูดทางการท่องเที่ยว 2) ปัจจัยประกอบที่จะเกื้อกูลสถานที่ท่องเที่ยว 3) ปัจจัยสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก และ 4) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม

น้ำพุร้อน หรือ พุน้ำร้อน (Hot Spring) เป็นแหล่งที่น้ำไหลขึ้นมาจากใต้ดิน และมีอุณหภูมิสูงกว่าอุณหภูมิของร่างกายมนุษย์

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และ/หรือรับบริการรักษาพยาบาล และฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปจะมีการจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิถีใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดรักษา และเสริมสร้างสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้สดชื่นผ่อนคลาย เป็นการเพิ่มพูนพลังกำลังให้สมบูรณ์แข็งแรง ปรับสภาพจิตใจและร่างกายให้สมดุล และสามารถกลับไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการวางแผนพัฒนาที่คำนึงถึงขีดความสามารถของคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยตระหนักถึงข้อจำกัดของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่จะใช้ประโยชน์ในการพัฒนาควบคู่กับการควบคุมป้องกัน และติดตามผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดและยั่งยืนนาน รวมทั้งก่อประโยชน์กระจายต่อสังคมส่วนรวม

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาหรือเพิ่มสมรรถนะในการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำพุร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทย ดังต่อไปนี้

1.6.1 แก้ปัญหาในการดำเนินงานของหน่วยงานที่ทำการวิจัย

จากผลการศึกษาศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อพัฒนาสู่แหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และจะสามารถเป็นแหล่งตัวอย่างและแหล่งเรียนรู้สำหรับการเรียนการสอนในด้านการท่องเที่ยว การจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และภูมิสถาปัตยกรรมกับการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้

1.6.2 เป็นองค์ความรู้ในการวิจัยต่อไป

เกิดองค์ความรู้ผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ท้องถิ่น ชุมชน และองค์ความรู้สากลในด้านทฤษฎี อันนำไปสู่ผลการเรียนรู้แก่ทั้งชุมชนและการศึกษา

1.6.3 บริการความรู้แก่ประชาชน

สามารถพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนที่มีศักยภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนได้ อีกทั้งนักท่องเที่ยวที่ไปเยือนเกิดการเรียนรู้ตามระบบการท่องเที่ยวผสมผสานระหว่างชุมชนและองค์ความรู้สากล

1.6.4 บริการความรู้แก่ภาคธุรกิจ

ภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้รับความรู้ทางวิชาการด้านแหล่งน้ำพุร้อน สังคมและชุมชน ตลอดจนเกิดการพัฒนาคู่มือสร้างทางเศรษฐกิจ ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวิชาการได้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

1.6.5 นำไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์

ผลการวิจัยจะนำไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ดังนี้ คือ ผลการศึกษาด้านศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว และการบริการการท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำพุร้อนจะเป็นประโยชน์ในการประเมินศักยภาพเพื่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิชาการและให้บริการต่าง ๆ โดยองค์กรที่เกี่ยวข้องจะได้รับประโยชน์โดยตรงจากผลการศึกษาครั้งนี้

1.6.6 เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต

ผลการวิจัยจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนที่มีคุณภาพ และเกิดผลทางด้านคุณภาพของการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวคุณภาพเกิดขึ้น

1.6.7 เป็นประโยชน์ต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย

ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์โดยตรงกับประชาชนในท้องถิ่นบริเวณแหล่งน้ำพุร้อนที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิชาการ ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

1.6.8 อื่น ๆ (ระบุ)

หน่วยงานที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ สาขาวิชาการท่องเที่ยว สถาบันยุวทัศน์ ชุมชน ในท้องถิ่น องค์การบริหารงานในท้องถิ่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมทรัพยากรธรณี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการ เป็นต้น

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้า และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยมีแนวคิด ทฤษฎีดังต่อไปนี้

- 2.1 บทบาท ศักยภาพ และรูปแบบการท่องเที่ยว
- 2.2 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- 2.3 การท่องเที่ยวชุมชน
- 2.4 ภูมิสถาปัตย์กับการท่องเที่ยว
- 2.5 การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
- 2.6 แหล่งน้ำพุร้อนกับการท่องเที่ยว

2.1. บทบาท ศักยภาพ และรูปแบบการท่องเที่ยว

2.1.1 บทบาทและความสำคัญของการท่องเที่ยว

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เพื่อพัฒนาการบริการและการท่องเที่ยวของชุมชนในแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตก อันครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัด ตาก กำแพงเพชร สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ (<http://www.ftwatch.org/all/news/21989>: 25/07/2011) และได้มาซึ่งการวางแผน นโยบาย การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ตลอดจนแผนพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนเชิงภูมิสถาปัตย์ ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ภายใต้หลักการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยกรอบการวิจัยครั้งนี้ได้บูรณาการระหว่าง โครงสร้างทรัพยากรท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน หลักการท่องเที่ยวชุมชน และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โครงสร้างทางเศรษฐกิจกับการท่องเที่ยว ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรท่องเที่ยว และภูมิสถาปัตย์และสิ่งแวดล้อม ภายใต้หลักการผสมผสานการพัฒนา การวางแผน นโยบาย และการจัดการการท่องเที่ยว ตามหลักการพัฒนายั่งยืน (Duffy, 2002; Stonich, 2003; Peet, and Watts, 2004) ซึ่งหลักการดังกล่าวเป็น หลักในการพัฒนา วางแผน และจัดการการท่องเที่ยวภายใต้หลักความสมดุล ทั้งมิติ สังคม เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

จากความสำคัญของการบริการท่องเที่ยวที่เกิดจากเหตุผลหลัก คือ กระแสแห่งความต้องการ การพักผ่อนหย่อนใจ และกระแสแห่งความต้องการการเรียนรู้ในความแตกต่างในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ระหว่างแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งต้นทางของนักท่องเที่ยว หรืออีกหลายๆ เหตุผลที่เป็นไปเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะทำให้นโยบายระดับประเทศ เช่น ประเทศไทยได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยเพราะเหตุผลหลักคือ การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ (Tourism Authority of Thailand, 1997; Tourism Authority of Thailand, 2001; TDRI, 1997) ซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการพัฒนาในหลายๆ ด้านทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Hall, 2000; Holden; 2006) โดยรายได้ดังกล่าวนี้ส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมในระดับประเทศ แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านเป็นไปในลักษณะ เน้นการจัดการ

เชิงเดี่ยว ขาดการบูรณาการระหว่าง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และนักท่องเที่ยว รวมถึงขาดการ
สร้างกลไกระบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่เหมาะสมกับแต่ละสภาพแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เกิดการแข่งขันกัน
ระหว่างแหล่งท่องเที่ยว และการจัดการการท่องเที่ยวขาดการเชื่อมโยงกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวในระดับชุมชน
และภูมิภาค ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวของการท่องเที่ยวในบางแหล่งพื้นที่ หรือขาดการจัดการที่ดีตามศักยภาพ
ของแหล่งท่องเที่ยวสำหรับบางแหล่งท่องเที่ยว ทั้งๆ ที่แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวมีศักยภาพพร้อมที่จะพัฒนาเป็น
แหล่งท่องเที่ยวได้

2.1.2 ศักยภาพการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538) ได้กล่าวถึงการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของ
แหล่งท่องเที่ยวใดที่มีศักยภาพนั้นต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ ของพื้นที่ที่จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยมี
องค์ประกอบสำคัญที่นำมาใช้ในการพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว 4 ประการ คือ 1) ปัจจัยเชิงหลักทาง
การท่องเที่ยว 2) ปัจจัยประกอบที่จะเกื้อกูลสถานที่ท่องเที่ยว 3) ปัจจัยสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก
และ 4) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม ซึ่งศักยภาพและความพร้อมในการท่องเที่ยวแต่ละแห่ง
มีความแตกต่างกันตามประเภทของแหล่งหรือทรัพยากรนั้น ๆ ความสวย ความสุนทรีย์ และความเป็น
ธรรมชาติและเอกลักษณ์ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และความงามทางศิลปวัฒนธรรม คือคุณสมบัติ
ที่สำคัญของแหล่งหรือทรัพยากรท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ย่อมแตกต่างกัน และด้วยความแตกต่างของศักยภาพ
แหล่งท่องเที่ยว ความแตกต่างของทรัพยากรท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ ก่อให้เกิดความคิด ความตระหนักในการ
พิจารณารูปแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากร เกิดการเรียนรู้
และเกิดการพัฒนายั่งยืน

จากเกณฑ์แบบกว้างข้างต้นดังกล่าวสอดคล้องกับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545)
ได้กล่าวถึงมุมมองการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงศักยภาพการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่ มีเกณฑ์ต่างๆ ไป คือ
1) เกณฑ์ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การคำนึงถึงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่ง
ท่องเที่ยว ความสมบูรณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่ง 2) เกณฑ์การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้แก่
การจัดการขยะ การจัดการคุณภาพน้ำ การจัดการคุณภาพอากาศ การจัดการคุณภาพเสียง และการจัดการ
ความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม 3) เกณฑ์ด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ด้านผลประโยชน์ ความสามารถในการ
พึ่งตนเอง และความเข้มแข็งของชุมชน 4) เกณฑ์คุณค่าศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี
เช่น คุณค่าทางอัตลักษณ์ คุณค่าทางภูมิปัญญา องค์ความรู้ คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทาง
ประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสังคม ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสลายและการถูกทำลาย 5) เกณฑ์คุณค่าทาง
การศึกษาและการเรียนรู้ อาทิ ผลประโยชน์และความคุ้มค่าในการเรียนรู้ วิธีการเผยแพร่เนื้อหาความรู้ และใช้
แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ วิธีการปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ และ 6) เกณฑ์ด้านประสิทธิภาพและการ
จัดการ ในการศึกษาครั้งนี้ได้รวบรวมประเด็นเกณฑ์และแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวตัวอย่างที่
จะศึกษาตามประเด็นทั้ง 6 ด้าน ดังกล่าว คือ ด้านกายภาพ การรักษาและจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ
ด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ด้านการศึกษาเรียนรู้ และด้านการจัดการพื้นที่ เพื่อให้ได้มาซึ่งศักยภาพที่
แท้จริงของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการได้มาซึ่งรูปแบบที่เหมาะสมในการท่องเที่ยวของแหล่งตัวอย่างที่ศึกษา

2.1.3 รูปแบบการท่องเที่ยว

ในด้านรูปแบบการท่องเที่ยวมีหลาย ๆ ภาคส่วนได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวออกได้ โดยรวมตัวอย่างรูปแบบการท่องเที่ยวที่น่าจะเกี่ยวข้องกับแหล่งตัวอย่างพื้นที่ที่จะศึกษาไว้ ดังนี้ (กราเดซ พยัทธิเชียร: 2546; ศูนย์วิจัยกสิกรไทย: 2540; TDRI: 2540; and TAT: 2011) คือ 1) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน 2) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาหรือศิลาสัญจร (Litho Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่เป็น หินผา ลานหินทราย อุโมงค์ โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อดูความงามภูมิทัศน์ที่มีความแปลกของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่โลก ศักยภาพของหิน ประเภทต่างๆ และซากบรรพชีวินหรือฟอสซิล ได้ความรู้ มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว 3) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตร สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชมความงามความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตสำนึกการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น 4) ประเภทการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (Home-Stay) นักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้านในพื้นที่ และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเจ้าของบ้านจะจัดที่พักและอาหารให้กับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวจะต้องจ่ายค่าบริการให้แก่เจ้าของบ้าน โดยแนวคิดพื้นฐานของโฮมสเตย์จะถือว่าผู้มาพักเป็นแขกของเจ้าของบ้าน มิใช่ นักท่องเที่ยว 5) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health & Wellness) ปัจจุบันกระแสความนิยมของผู้บริโภคมุ่งเน้นสู่การดูแลสุขภาพการบริโภคอาหารปลอดภัย และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น ทำให้การเดินทางเพื่อท่องเที่ยว และพวงกิจกรรมด้านสุขภาพ อาทิ การเล่นกีฬา ควบคุมอาหาร โปรแกรมตรวจสุขภาพ นวดแผนไทย สปา หรือนั่งสมาธิ มีแนวโน้มเติบโตอย่างรวดเร็ว ถือเป็นช่องทางที่จะเพิ่มพูนเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศ ทั้งในส่วนของบริษัททางกายภาพ และบริการด้านการท่องเที่ยวของทั้งคนไข้และญาติที่ติดตามมาดูแลคนไข้ 6) ประเภทการท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นชุมชน โดยมีพื้นฐานที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของพื้นที่ ซึ่งการท่องเที่ยวแบบนี้จะมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นด้วยการสร้างงานและกระจายรายได้ ขณะเดียวกันก็ช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอีกด้วย 7) ประเภทการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) ท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวโบราณคดีและประวัติศาสตร์ รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ โดยชุมชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม 8) ประเภทการท่องเที่ยวเพื่อการผจญภัย (Adventure Tourism) นำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นองค์ประกอบในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความท้าทาย ตื่นเต้น และแปลกใหม่ต่อประสบการณ์นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังอาจจะเป็นการฝึกความชำนาญทักษะทางร่างกาย เช่น การล่องแพ การล่องแก่ง การเดินป่า การปีนเขา และการปีนหน้าผา เป็นต้น 9) ประเภทการท่องเที่ยวเพื่อการแต่งงานและฮันนีมูน (Honeymoon Tourism) กลุ่มเป้าหมายคือนักท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์ในการเดินทางเพื่อเฉลิมฉลองการแต่งงาน หมายรวมถึงคู่บ่าวสาวที่เพิ่งจะแต่งงานใหม่ๆ และคู่ที่ต้องการฉลองครบรอบแต่งงาน ซึ่งการท่องเที่ยวแบบนี้มักจะมาพร้อมกับ

แหล่งที่พักที่เป็นส่วนตัว และกิจกรรมการจดทะเบียนสมรสในรูปแบบต่างๆ เช่น การจดทะเบียนสมรสใต้ท้องทะเล และการสมรสบนหลังช้าง เป็นต้น เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวให้โดดเด่น และแปลกแหวกแนวของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยว

บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา (2548: 60-65) ได้กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวไว้ 3 แบบเพื่อตอบสนองความต้องการท่องเที่ยว โดยมีรูปแบบในการท่องเที่ยวดังนี้ คือ 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติ โดยประกอบด้วย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine eco tourism), การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo tourism), การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (eco tourism), การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism) และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism), การท่องเที่ยวงานชมวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) และการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism หรือ village tourism) 3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ผสมผสานการท่องเที่ยวกับความต้องการอื่นเพิ่มเติมซึ่งประกอบด้วย การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism), การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism), การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย (ethnic tourism), การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism), การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure tourism), การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay tourism) และการท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (long stay tourism) โดยมีรายละเอียดดังนี้ คือ

1.) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ประกอบด้วย

1.1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน โดยองค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) เสนอแนวคิดในเอกสารเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2545 ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงธรรมชาติ มีการให้ความรู้ และการสื่อความหมายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มเล็ก ลดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติ ก่อประโยชน์แก่ท้องถิ่น และกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์

1.2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

1.3) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่เป็นหินผา ลานหินทราย อุโมงค์โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อดูความงามของภูมิทัศน์ที่มีความแปลกของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่โลก ศึกษาธรรมชาติของหิน ดิน แร่ต่างๆ และฟอสซิล ได้ความรู้ ได้มีประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อ มิจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

1.4) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรมสวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์ และเลี้ยงสัตว์เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

1.5) การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการไปชมปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวาระ เช่น สุริยุปราคา ฝนดาวตก จันทรุปราคา และการดูดาวจันทรคติที่ปรากฏในท้องฟ้าแต่ละเดือน เพื่อการเรียนรู้ระบบสุริยจักรวาล มีความรู้ ความประทับใจ ความทรงจำและประสบการณ์เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการร่วมกันอย่างยั่งยืน

2.) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ประกอบด้วย

2.1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

2.2) การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียะศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

2.3) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ มีความโดดเด่นเพื่อความเพลิดเพลินได้ความรู้ดูผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

3.) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ประกอบด้วย

3.1) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมเพื่อการพักผ่อนและเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายใจได้รับความเพลิดเพลิน และสุนทรียภาพ มีความรู้ต่อการรักษาคุณค่า และคุณภาพชีวิตที่ดี มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนี้บางแห่งอาจจัดรูปแบบเป็นการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพและความงาม (health beauty and spa)

3.2) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาคำรู้ สัจธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกทำสมาธิ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้นมีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นอกจากนั้น นักท่องเที่ยวบางกลุ่มมุ่งการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่น การทำอาหารไทยการนวดแผนไทย รำไทย มวยไทย การช่างและงานศิลปหัตถกรรมไทย รวมถึงการบังคับช้างและเป็นควาญช้าง เป็นต้น

3.3) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย (ethnic tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมของชาวบ้านวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยหรือชนเผ่าต่างๆ เช่น หมู่บ้านชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านผู้ไทย หมู่บ้านชาวกูย หมู่บ้านชาวกะเหรี่ยง หมู่บ้านชาวจีนฮ่อ เป็นต้น เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นมีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.4) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเล่นกีฬาตามความถนัดความสนใจ ในประเภทกีฬา เช่น กอล์ฟ ดำน้ำ ตกปลา สนุกเกอร์ กระดานโต้คลื่น สกีน้ำ เป็นต้น ให้ได้รับความเพลิดเพลินความสนุกสนานตื่นเต้น ได้รับประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.5) การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ ที่นักท่องเที่ยวเขาไปเที่ยวแล้วได้รับความสนุกสนานตื่นเต้น หวาดเสียว ผจญภัย มีความทรงจำ ความปลอดภัย และได้ประสบการณ์ใหม่

3.6) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) หมายถึง นักท่องเที่ยวกลุ่มที่ต้องการใช้ชีวิตใกล้ชิดกับครอบครัวในท้องถิ่นที่ไปเยือนเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้รับประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้น โดยมีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

3.7) การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (longstay) หมายถึง กลุ่มผู้ใช้ชีวิตในบ้านปลายหลังเกษียณอายุจากการทำงานที่ต้องการมาใช้ชีวิตต่างแดนเป็นหลัก เพื่อเพิ่มปัจจัยที่ห้าของชีวิต คือ การท่องเที่ยว โดยเดินทางท่องเที่ยวต่างประเทศเฉลี่ย 3 – 4 ครั้งต่อปี คราวละนาน ๆ อย่างน้อย 1 เดือน

3.8) การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel) หมายถึง การจูงใจให้แก่มูลุ่ลูกค้าของบริษัทที่ประสบความสำเร็จ (มีความเป็นเลิศ) ในการขายสินค้านั้นๆ ตามเป้าหมายหรือเกินเป้าหมาย เช่น กลุ่มผู้แทนบริษัทจำหน่ายรถยนต์ ผู้แทนบริษัทจำหน่ายเครื่องใช้ไฟฟ้า ผู้แทนบริษัทจำหน่ายเครื่องสำอาง จากภูมิภาคหรือจังหวัดต่างๆ ที่สามารถขายสินค้าประเภทนั้นได้มากตามที่บริษัทผู้แทนจำหน่ายในประเทศตั้งเป้าหมายไว้เป็นการให้รางวัลและจูงใจเที่ยว โดยออกค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าพักรวม และค่าอาหารระหว่างการเดินทางให้กับผู้ร่วมเดินทาง เป็นการจูงใจรายการพักรวมตั้งแต่ 2 – 7 วัน

เป็นรายการนำเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ อาจเป็นรายการนำเที่ยวแบบผสมผสาน หรือรายการนำเที่ยวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

3.9) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมสัมมนา ให้รางวัล และนิทรรศการ (MICE หมายถึง M=meeting/I= incentive/ C=conference / E=exhibition) เป็นการจูงใจให้แก่อุตสาหกรรมผู้จัดประชุม มีรายการจัดนำเที่ยวก่อนการประชุม (pre-tour) และการจัดรายการนำเที่ยวหลังการประชุม (post-tour) โดยการจูงใจการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ทั่วประเทศเพื่อบริการให้กับผู้เข้าร่วมประชุม โดยตรง หรือสำหรับผู้ร่วมเดินทางกับผู้ประชุม (สามีหรือภรรยา) อาจเป็นรายการท่องเที่ยววันเดียว หรือรายการเที่ยวพักค้างแรม 2 – 4 วัน โดยคิดราคาแบบเหมารวมค่าอาหารและบริการท่องเที่ยว

3.10) การท่องเที่ยวแบบผสมผสานเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้จัดการการท่องเที่ยวคัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นำมาจัดรายการนำเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในระยะยาวนานตั้งแต่ 2 – 7 วันหรือมากกว่านั้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเกษตร (eco-agro tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและประวัติศาสตร์ (agro-historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย (eco-adventure tourism) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาและประวัติศาสตร์ (geo - historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม (agro-cultural tourism) เป็นต้น

นอกจากนี้ในปัจจุบัน การท่องเที่ยวได้พิจารณาจากความต้องการหรือพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเพิ่มเติมทำให้มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีแนวคิดใหม่ ขึ้นมาเช่น Green tourism ที่คนมาท่องเที่ยวจะต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือช่วยลดภาวะโลกร้อน หรือ Volunteer tourism ที่นักท่องเที่ยวเป็นอาสาสมัครมาช่วยทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ในสถานที่และเส้นทางท่องเที่ยวต่อ เช่น การที่มีอาสาสมัครมาช่วยงานสึนามิในประเทศไทย เป็นต้น (วารัฐ มัธยมบุรุษ, ม.ป.ป.)

2.2 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2551: 31) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health tourism) ว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและกิจกรรมรักษาฟื้นฟูสุขภาพ ขณะที่อารัญ บุญชัย และจินนา ตันศรวิพุธ (2546: 22) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ ด้วยการแบ่งเวลาจากการท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและ/หรือการบำบัดรักษาฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปการท่องเที่ยวสุขภาพจึงมีการจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิถีใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดรักษา และสร้างเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้สดชื่นผ่อนคลายเป็นการเพิ่มพูนพลังกำลังให้สมบูรณ์แข็งแรงปรับสภาพจิตใจและร่างกายให้สมดุล และสามารถนำกลับไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

นอกจากนี้ วรรณ วรชวานิช (2546: 145) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การท่องเที่ยวพักผ่อนไปท่ามกลางธรรมชาติ เรียนรู้วิถีการใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดและเสริมสร้างสุขภาพ

ให้แข็งแรง จิตใจสดชื่นแจ่มใสควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และนำสิ่งที่ได้รับมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ส่วนใหญ่นิยมเดินทางไปพักผ่อนยังต่างจังหวัด ซึ่งปัจจุบันนิยมกันมากในรูปแบบของศูนย์สุขภาพ โดยมีหลักสำคัญ คือ สถานที่นั้นควรจะมีสภาพธรรมชาติที่สวยงาม รมรื่น สะอาด ปราศจากมลพิษต่าง ๆ และมีสิ่งอำนวยความสะดวก มีความปลอดภัย ตลอดจนมีบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านสุขภาพ อนามัย สุขภาพกาย สุขภาพจิต ที่พร้อมจะช่วยให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ควรมีระบบการจัดการด้านการออกกำลังกาย และสันทนาการที่ถูกต้องและปลอดภัยโดยจัดแบ่งเวลาให้เหมาะสม มีกิจกรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาสุขภาพทางด้านร่างกาย และจิตใจ โดยมีแพทย์และพยาบาลคอยดูแล และพร้อมที่จะปฏิบัติการได้ทันที เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์ ความรู้ประสบการณ์ ความประทับใจด้านต่างๆ พร้อมทั้งจะกลับไปพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีสืบต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับสุรพล ศรีวิทยา และคณะ. (2546) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวสวยสดงดงามในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตและการพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและ/หรือ รับบริการรักษาพยาบาลและฟื้นฟูสุขภาพ จึงถือเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกต่อการส่งเสริมและรักษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีลักษณะสำคัญเป็นการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เรียนรู้วิถีการใช้หลังจากธรรมชาติมาบำบัดและสร้างเสริมสุขภาพ ทั้งร่างกายและจิตใจให้สดชื่นผ่อนคลาย แล้วสามารถนำกลับมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยส่วนใหญ่มักนิยมจัดการเดินทางไปท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจในชนบทต่างจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สวยงามและพักผ่อนในโรงแรมหรือรีสอร์ทที่มีศูนย์สุขภาพ

จริยญา เจริญสุดใส (ราณี อธิชัยกุล 2546: 90-91;อ้างอิงจาก จริยญา เจริญสุดใส. 2544.) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนั้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือการพักผ่อนควบคู่ไปกับการดูแลสุขภาพของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสามารถแบ่งตามลักษณะสุขภาพของการท่องเที่ยวออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อรักษาโรคของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในลักษณะนี้กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงเนื่องจากค่ารักษาพยาบาลในประเทศไทยถูกกว่าต่างประเทศ และประเทศไทยมีแพทย์ที่มีความเชี่ยวชาญและมีฝีมือหลายด้าน

2. การท่องเที่ยวเพื่อฟื้นฟูสุขภาพของนักท่องเที่ยว หรืออยู่ในระยะพักฟื้น การท่องเที่ยวลักษณะนี้นักท่องเที่ยวต้องการอากาศที่บริสุทธิ์อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีและเป็นธรรมชาติรับประทานอาหารเช้าเพื่อสุขภาพและออกกำลังกายอย่างเบา ๆ เพื่อฟื้นฟูสุขภาพ สถานที่ท่องเที่ยวที่ให้บริการลักษณะนี้ เช่น ชีวาครมสถานพักตากอากาศชายทะเล เป็นต้น

3. การท่องเที่ยวเพื่อรักษาสุขภาพของนักท่องเที่ยวที่ด้อยอยู่แล้วให้ดีขึ้น การท่องเที่ยวในลักษณะนี้กำลังเป็นที่นิยมอย่างสูงทั่วโลก เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เริ่มให้ความสำคัญกับการรักษาสุขภาพของตนเองภายใต้สภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในปัจจุบัน โดยการออกกำลังกายและดูแลสุขภาพอย่างถูกวิธี เช่น การนั่งสมาธิ การฝึกโยคะ การฝึกไทเก็ก การอาบน้ำแร่ หรือสปา การนวดแผนโบราณ การรับประทานสมุนไพร การรับประทานอาหารเช้าเพื่อสุขภาพและการพักผ่อนในที่ที่มีอากาศบริสุทธิ์ใกล้ธรรมชาติมากขึ้น ซึ่งประเทศไทยมีสถานที่ให้บริการการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสุขภาพหลายประเภท

2.2.1 ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ปิติตา ตันติเวชกุล (2546: 29-30) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) อาจแบ่งออกได้ตามจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของโปรแกรมกิจกรรมการท่องเที่ยวและความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็น 2 ประเภทหลักดังนี้

1.) การท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion Tourism) เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามสดชื่นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาจากการท่องเที่ยวส่วนหนึ่งมาทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในที่พักผ่อนหรือนอกที่พักผ่อนอย่างถูกวิธี ตามหลักวิชาการและมีคุณภาพมาตรฐานอย่างแท้จริง เช่น การ นวด / อบ / ประคบสมุนไพร การบริการสวดมนต์บำบัด (Aroma Therapy) และวารีบำบัด (Water Therapy) การอาบน้ำแร่หรือน้ำพุร้อน การฝึกกายบริหารท่าฤาษีดัดตน การฝึกปฏิบัติสมาธิแนวพุทธศาสนา การบริการอาหารและเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพ และอื่นๆ โดยทั่วไป จึงมักนิยมการเดินทางไปท่องเที่ยวในชนบทต่างจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมที่สวยงาม โดยจัดโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพที่หลากหลายบรรจุไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยวด้วย และเลือกพักผ่อนในสถานที่พักตากอากาศประเภทโรงแรมหรือรีสอร์ทที่มีศูนย์สุขภาพหรือศูนย์กีฬาให้บริการส่งเสริมสุขภาพที่มีมาตรฐานคุณภาพอย่างแท้จริง เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในสถานที่พักผ่อนนั้นๆ จัดไว้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นในการให้บริการดังกล่าวแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และผู้ให้บริการจึงต้องดำเนินการพัฒนาบริการ จัดโปรแกรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและได้มาตรฐานคุณภาพที่เหมาะสม การท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพจึงถือเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับการนิยมแพร่หลายเป็นอย่างมาก และมีประโยชน์ในการสร้างจิตสำนึกต่อการส่งเสริมสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยวรวมทั้งการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมไปในตัวอีกด้วย

2.) การท่องเที่ยวเชิงบำบัดรักษาสุขภาพ (Health Healing Tourism) เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามสดชื่นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจ โดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการท่องเที่ยวไปรับบริการบำบัดรักษาสุขภาพ การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสุขภาพในโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลที่มีคุณภาพมาตรฐานอย่างแท้จริง เช่น การตรวจร่างกาย การรักษาโรคต่างๆ การทำฟันและการรักษาสุขภาพฟัน การผ่าตัดเสริมความงาม การผ่าตัดแปลงเพศ และอื่นๆ เป็นต้น โดยทั่วไปจึงมักมีการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่บรรจุโปรแกรมการเข้ารับบริการบำบัดรักษาโรค การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสุขภาพต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น การตรวจร่างกาย การรักษาโรคต่างๆ การทำฟัน การผ่าตัดเสริมความงาม หรือการผ่าตัดแปลงเพศ ฯลฯ เป็นต้น โดยเลือกใช้บริการในโรงพยาบาลหรือสถานพยาบาลที่มีคุณภาพมาตรฐานอย่างแท้จริง ดังนั้น ผู้ประกอบการและผู้ให้บริการต้องดำเนินการพัฒนาบริการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมบำบัดรักษาสุขภาพที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และได้มาตรฐานคุณภาพที่เหมาะสม การท่องเที่ยวเชิงบำบัดรักษาสุขภาพจึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีประโยชน์ต่อการรักษาฟื้นฟูสุขภาพนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ปิติตา ตันติเวชกุล (2546: 31-41) ยังระบุอีกว่าการจัดรูปแบบกิจกรรมการให้บริการส่งเสริมสุขภาพที่มักพบในโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion Tourism) ที่บริษัทนำเที่ยวเสนอขายให้กับนักท่องเที่ยวมีความแตกต่างหลากหลายดังนี้ คือ

1.) การนวดแผนไทย การนวดแผนไทยถือเป็นวิธีบำบัดรักษาโรคของไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิม เริ่มต้นมาจากความพยายามในการบรรเทาอาการปวดเมื่อย ฟกช้ำ ด้วยการสัมผัสจับต้อง หรือกดบริเวณที่เจ็บเพื่อช่วยเหลือนตนเอง นวดเพื่อช่วยเหลือนตนเองและสังฆประสพการณ์มาเป็นการนวด เริ่มจากการนวดตนเอง นวดเพื่อช่วยเหลือบุคคลในครอบครัวและกระจายกว้างขวางออกไปในชุมชน นอกจากนี้ในค้ายมวยซึ่งมักเกิดอุบัติเหตุจากการต่อสู้ เช่น ไหล่หลุด เคล็ด ชัดยอก จึงมีการบำบัดขั้นต้นด้วยการกด จับ ดัด ดึงเพื่อให้เข้าที่ทำให้เรียนรู้สืบทอดกันมาและพัฒนาเป็นท่าต่างๆ สรุบบทเรียนเป็นศาสตร์และศิลปะที่ใช้ในการบำบัดรักษาทราบจนถึงปัจจุบัน โดยประโยชน์ของการนวดแผนไทย คือ ช่วยทำให้ระบบหมุนเวียนของโลหิตดี สุขภาพแข็งแรง ช่วยทำให้การเคลื่อนไหวของสรีระ คล่องแคล่วอย่างธรรมชาติ สามารถบรรเทาโรค และอาการปวดต่างๆ ของข้อต่อ และกล้ามเนื้อ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและถ่ายทอดความเอื้ออาทรต่อผู้ถูกนวด

2.) การนวดเท้า การนวดเท้ามีหลักการพื้นฐาน คือ อวัยวะทั้งหมดของร่างกายจะมีการแสดงออกที่สัมพันธ์กับบริเวณเท้าทั้งหมด โดยอวัยวะส่วนใหญ่จะสัมพันธ์กับบริเวณสันเท้า แล้วกระจายไปสู่ปลายเท้า การนวดเท้าแบบไทยจึงมีวิธีการนวดและการกดจุดบนเท้า ซึ่งจะไปผลที่อวัยวะอื่นๆ ที่อยู่ไกลได้ โดยยังไม่สามารถอธิบายถึงประสาทที่เกี่ยวข้องกันโดยตรงแบบแพทย์แผนปัจจุบันได้ การนวดเท้าแบบไทยเป็นการนวดโดยรวมเพื่อกระตุ้นเส้นสายให้ลมเดินสะดวก โดยเริ่มจากฝ่าเท้า หลังเท้า แล้วไปที่ขา ประโยชน์ของการนวดเท้าเพื่อสุขภาพ คือ ช่วยส่งเสริมสุขภาพโดยกระตุ้นการไหลเวียนของโลหิต น้ำเหลือง และกระตุ้นการทำงานของระบบต่างๆ ในร่างกายให้ทำงานสมดุลดี ทั้งช่วยป้องกันโรคบางอย่าง เช่น ท้องผูก หอบหืด ปวดหัว โรคไต โรคเครียด ไมเกรน เป็นต้น และส่งผลดีทางด้านสุขภาพจิต รู้สึกสบายลดความตึงเครียด และสร้างความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว

3.) การอบ/ประคบสมุนไพร หมายถึง กระบวนการและวิธีการในการส่งเสริมสุขภาพ และการบำบัดรักษาร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ด้วยกรรมวิธีอบไอน้ำผสมกลิ่นหอมจากพืชสมุนไพรหรือกรรมวิธีประคบร้อนจากพืชสมุนไพร ตามหลักทฤษฎีการแพทย์แผนไทยโบราณ คือ

3.1) การอบสมุนไพร เป็นการอบตัวด้วยไอน้ำที่ได้จากการต้มสมุนไพรเป็นวิธีบำบัดรักษาอย่างหนึ่ง ซึ่งเริ่มต้นจากประสบการณ์การนั่งกระโจมในหญิงหลังคลอด โดยใช้ผ้าทำเป็นกระโจมหรือนั่งในสุมไก่ที่ปิดคลุมมิดชิด และมีหม้อต้มสมุนไพรซึ่งเดือดทำให้สามารถอบและสูดดมไอน้ำสมุนไพรและผิวหนังได้สัมผัสไอน้ำด้วยกัน ช่วยให้การไหลเวียนของโลหิตดีขึ้นทำให้ร่างกายสดชื่น ผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล ต่อมาจึงเป็นที่นิยมในประชาชนทั่วไป จึงได้มีการจัดทำเป็นห้องอบตัวด้วยไอน้ำสมุนไพร 2 แบบคือ การอบแห้งหรือที่เรียกว่า “เซาว์น่า” (Sauna) โดยใช้ความร้อนจากถ่านหินบนเตา และการอบเปียก โดยใช้หม้อต้มสมุนไพรที่มีท่อส่งไอน้ำเข้าไปภายในห้องอบ

3.2) การประคบสมุนไพร เป็นวิธีบำบัดรักษาของแพทย์แผนไทย อีกวิธีหนึ่งโดยการนำสมุนไพรสดที่มีตัวยาสสำคัญเช่น หัวไพล ขมิ้น อ้อย ตะไคร้ ผิวมะกรูด ฯลฯ ห่อใส่ผ้ารวมกันโดยใช้วิธีนี้ให้ร้อนเพื่อให้เกิดน้ำมันหอมระเหยเป็นสารในการออกฤทธิ์ ซึ่งเมื่อผสมผสานกับความร้อนด้วยตัวยาสตามสรรพคุณของสมุนไพรจะซึมผ่านผิวหนังด้วยการประคบสัมผัสไปตามบริเวณที่ต้องการ ส่วนใหญ่จะนิยมทำกันในหญิงหลังคลอด และผู้ที่ต้องการให้ร่างกายสดชื่นผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล

4.) สุวคนธบำบัด (Aroma Therapy) หมายถึงกระบวนการและวิธีการในการส่งเสริมสุขภาพและการบำบัดรักษาร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ด้วยกลิ่นหอม ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากน้ำมันหอมระเหย

(Essential Oil หรือ Volatile Oil) ที่สกัดได้จากส่วนต่างๆของพืชสมุนไพร เช่น ดอกใบ ราก ผล เปลือกไม้ ยางไม้ (Resins, Gums, Exudates) รวมถึงสารในพืชบางชนิด เช่น Coumarin และกลิ่นหอมที่ได้มาจากสัตว์ เช่น ปลาวาฬ (อำพันทอง หรือAmbergris เป็นสารหอมที่ได้จากสำรอกปลาวาฬ) ชะมด (ชะมดเช็ด หรือ Civet เป็นสารหอมที่ได้จากสิ่งขับถ่ายจากกระเปาะของต่อมคู่ใกล้กับอวัยวะสืบพันธุ์ของตัวชะมด) บีเวอร์ กวาง เป็นต้น โดยวิธีการใช้น้ำมันหอมระเหยที่นิยมใช้ในสுகนธบำบัดอยู่ 3 วิธีดังนี้

4.1) การสูดดมโดยตรง เป็นวิธีที่ง่ายและสะดวก โดยสูดดมกลิ่นหอมจากน้ำมันหอมระเหยที่หยดบนสำลีหรือกระดาษทิชชู หรือสูดดมไอรระเหยจากน้ำมันระเหยที่หยดลงในเตาต้มน้ำร้อน 5-10 หยด ไอน้ำจะพากลิ่นน้ำมันหอมระเหยกระจายออกไปทั่วบริเวณ สร้างบรรยากาศให้มีกลิ่นหอมและบำบัดอาการต่างๆ แล้วแต่ชนิดของน้ำมันหอมระเหย

4.2) การผสมน้ำ โดยการเติมน้ำมันหอมระเหยลงในอ่างอาบน้ำ เป็นวิธีการที่ดีในการผ่อนคลายอารมณ์และจิตใจ กลิ่นหอมของน้ำมันหอมระเหยจะผ่านเข้าสู่ร่างกายได้ 2 ทาง คือ การสูดดมกลิ่นที่ระเหยขึ้นมาจากน้ำและการแทรกซึมเข้าทางผิวหนัง น้ำในอ่างอาบน้ำไม่ควรร้อนเกินไป และปริมาณน้ำมันหอมระเหยไม่ควรเกิน 6 หยด ถ้าในเด็กควรลดปริมาณน้ำมันหอมระเหยลงสักครึ่งหนึ่ง โดยต้องผสมให้เข้ากับน้ำที่เตรียมไว้แล้ว

4.3) การใช้กับผิวหนังโดยตรง โดยทาน้ำมันหอมระเหยบนผิวหนังแล้วนวดร่างกายด้วยมือเปล่าแบบลูบไล่ไปมาด้วยน้ำหนักที่สม่ำเสมอ จะช่วยคลายเครียดและลดความปวดเมื่อยได้ดี แต่ไม่ควรเอาน้ำมันหอมระเหยชนิดเข้มข้นมานวด ควรจะให้น้ำมันหอมระเหยเจือจางเสียก่อนใช้ทาบนผิวหนัง

5.) การบริการอาบน้ำแร่ (Spa) แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย คือ แหล่งน้ำแร่ (Mineral Water) ที่พบในรูปของน้ำพุร้อนหรือน้ำร้อน เนื่องจากเชื่อกันว่า น้ำแร่ชนิดต่างๆ มีคุณค่าทางการบำบัดรักษาและส่งเสริมสุขภาพจากการดื่มหรืออาบน้ำ โดยรู้จักในนามของ “สปา” (Spa) ในประเทศไทย น้ำแร่ก็เป็นสิ่งที่คนไทยรู้จักคุ้นเคยกันมา ซึ่งมีการให้บริการอยู่ในแหล่งบ่อน้ำแร่และบ่อน้ำพุร้อนในหลายจังหวัด เช่น ระนอง เชียงใหม่ เชียงราย อุทัยธานี ยะลา ฯลฯ แต่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและทันสมัยเท่าที่ควรเหมือนอย่างในต่างประเทศ

6.) วารีบำบัด (Water Therapy) หมายถึง กิจกรรมสร้างเสริมและบำบัดรักษาสุขภาพโดยวิธีการสร้างความสมบูรณ์แข็งแรงและเพิ่มสมรรถภาพที่ดีของร่างกายด้วยวิธีการต่างๆ ที่อาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ ประกอบด้วยการออกกำลังกายในน้ำด้วยวิธีการทำกิจกรรมแอโรบิกในน้ำซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไฮโดรเธอราปี (Hydrotherapy) การออกกำลังกายแอโรบิกในน้ำสามารถช่วยสร้างเสริมและบำบัดรักษาสุขภาพได้ เพราะน้ำมีแรงพยุงตัวที่ช่วยลดในส่วนต่างๆ ของร่างกายได้ดี และช่วยเสริมสร้างกล้ามเนื้อได้เร็วขึ้น สำหรับผู้สูงอายุที่มีอาการปวดหลัง หรือปวดข้อสามารถใช้วิธีไฮโดรแอโรบิก (Hydro-aerobics) โดยการออกกำลังกายในสระน้ำที่มีระดับน้ำสูงเพียงแค่หน้าอกและเป็นพื้นสระน้ำแบบระบายเดียวกันทั้งหมด นอกจากนี้ ยังมีวิธีการวารีบำบัดแบบง่ายๆ คือ การอาบน้ำร้อนน้ำเย็นสลับกัน โดยเริ่มต้นอาบน้ำร้อนก่อนประมาณ 3-5 นาที แล้วสลับการอาบน้ำด้วยน้ำเย็น ซึ่งจะมีผลทำให้ร่างกายเกิดความกระปรี้กระเปร่าขึ้น แต่ถ้าก่อนนอนอยากให้ร่างกายรู้สึกสบายและหลับง่ายก็ให้ใช้วิธีการอาบน้ำอุ่นเพื่อให้ระบบต่างๆของร่างกายทำงานช้าลง ประโยชน์ของวารีบำบัดด้วยวิธีนี้จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันต้านทานต่อโรคต่างๆ ช่วยปรับฮอร์โมน และช่วยผ่อนคลายของระบบประสาทที่มีอาการตึงเครียดได้

7.) การฝึกกายบริหารท่าฤาษีตัดตน การออกกำลังกายโดยฝึกกายบริหารนับเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การส่งเสริมสุขภาพที่ดี ซึ่งมีวิธีการทำให้ร่างกายเกิดการเคลื่อนไหวที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดการใช้พลังงานขับเหงื่อออกมา โดยให้มีความสัมพันธ์กับส่วนต่างๆ ของร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นกระดูกข้อต่อ กล้ามเนื้อ และอวัยวะภายในต่างๆ ของร่างกายมนุษย์ การตัดตนยังอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างท่าทางการเคลื่อนไหว กับการหายใจเป็นหลักสำคัญ จึงต้องมีการนั่งสมาธิร่วมด้วย จะช่วยทำให้จิตใจสบายคลายเครียด หมอไทยโบราณจึงเชื่อมโยงประสบการณ์ของท่าฤาษีตัดตนที่บอกเล่าสืบต่อกันมา และค้นคว้าเพิ่มเติมให้เป็นท่ากายบริหารแบบไทย และสรุปท่าทางการตัดตนให้มีความสุขภาพและสามารถปฏิบัติได้โดยคนทั่วไป ที่ไม่ผาดโผนหรือฝืนร่างกายจนเกินไป ประโยชน์ของการฝึกกายบริหารท่าฤาษีตัดตน คือ ช่วยให้เกิดความเคลื่อนไหวตามธรรมชาติ ของแขนขา หรือข้อต่อต่างๆ ให้เป็นไปอย่างคล่องแคล่ว บางท่าจะมีการกดหรือบีบ นวดร่วมไปด้วย รวมทั้งฝึกลมหายใจเข้าออกอย่างลึกๆ และช้าๆ มีการใช้สมาธิร่วมด้วยจะช่วยยกระดับจิตใจ ให้พ้นอารมณ์ขุ่นมัว หงุดหงิด ความง่วงความเครียด และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการหายใจ หากมีการฝึก หายใจให้ถูกต้อง ทำให้โลหิตหมุนเวียนดี เลือดลมเดินได้สะดวก นับเป็นการออกกำลังกายซึ่งสามารถทำได้ ในทุกอิริยาบถ เป็นการต่อต้านโรคร้ายบำรุงรักษาสุขภาพให้มีอายุยืนยาว

8.) การฝึกสมาธิแนวพุทธศาสนา (Buddhist Meditation) การฝึกปฏิบัติแนวสมาธิ พุทธศาสนาเพื่อสร้างความสงบเยือกเย็นของจิตใจท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่รุ่มร้อนงดงาม หรือนั่งวิปัสสนา บำเพ็ญภาวนาขึ้นสูงในสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ในวัดป่าธรรมชาติ โดยมีการให้คำปรึกษาแนะนำวิธีปฏิบัติสมาธิ อย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อการคลายเครียดในชีวิตประจำวัน รวมทั้งศึกษาเรียนรู้ปรัชญาชีวิต และ จิตวิญญาณตะวันออกช่วยให้เกิดความมั่นคงทางอารมณ์ และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต นอกจากนี้ยังช่วยเสริม สุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ ร่างกายกับจิตใจอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน ผู้มีจิตใจผ่องใสเบิกบานย่อมช่วยให้กายเอิบอิ่มผิวพรรณผ่องใส สุขภาพกายดี เป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัว

9.) การบริการอาหารและเครื่องดื่มสมุนไพรเพื่อสุขภาพ อาหารและเครื่องดื่มสมุนไพร หมายถึง การนำสมุนไพรมาปรุงเป็นอาหารและเครื่องดื่มที่ให้ประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจในการดำรงชีวิต ของมนุษย์ เนื่องจากพืชสมุนไพรมีสารอาหารที่จำเป็นและมีประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของร่างกายอยู่ ครอบคลุม ได้แก่ คาร์โบไฮเดรต ไขมัน โปรตีน เกลือแร่ กรดอินทรีย์ วิตามิน และน้ำย่อย เป็นต้น ในทัศนะของ แพทย์แผนไทย การกินอาหารตามธาตุเป็นประโยชน์ต่อร่างกายมนุษย์ที่ประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุทั้ง 4 นี้ต้องมีความสมดุลกัน ซึ่งจะทำให้สุขภาพเป็นปกติ ไม่เจ็บป่วย อาหารที่มนุษย์รับประทานเป็นประจำ หลักอย่างหนึ่งที่จะบำรุงธาตุให้สมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารที่มีพืชสมุนไพรเป็นส่วนประกอบจะมีสรรพคุณ ในการปรับธาตุที่หย่อนหรือกำเริบให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ

10.) การบริการผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพและความงาม การนำสารสกัดจากสาร ธรรมชาติและสมุนไพรมาใช้ในการผลิตเครื่องสำอางค์เพื่อลดอันตรายและการแพ้สารสังเคราะห์ ซึ่งปัจจุบันนี้ มีแนวโน้มได้รับความนิยมสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมและ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพในสถานบริการที่พักแรมได้เป็นอย่างดี

2.2.2 ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของไทย

ประเทศไทยมีความได้เปรียบในบริการด้านสุขภาพหลายประการ โดยเฉพาะความพร้อมในด้านบุคลากรทางการแพทย์ที่มีความสามารถเชี่ยวชาญในโรคเฉพาะทาง และค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่าด้วยบริการที่มีคุณภาพในมาตรฐานระดับเดียวกับประเทศที่พัฒนาแล้ว รวมทั้งยังมีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวและบริการรองรับด้านการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพได้มาตรฐานสากล ซึ่งเกื้อหนุนต่อการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ศูนย์วิจัยกสิกรไทย (2555) ได้ประเมินถึงศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของประเทศไทย ดังนี้

จุดแข็งด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของประเทศไทย คือ

- 1.) ความคุ้มค่าเงินที่จ่ายไปทั้งด้านการท่องเที่ยวและด้านสุขภาพ
- 2.) ความพร้อมของทรัพยากรทางการแพทย์ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ เอื้อต่อการท่องเที่ยวพักผ่อน และการพักผ่อนหลังการบำบัดรักษา
- 3.) ความพร้อมของบริการด้านการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานสากล โดยเฉพาะด้านที่พัก ซึ่งมีบูติก โฮเต็ล ที่โดดเด่น
- 4.) ความพร้อมของบุคลากรด้านการแพทย์ที่เชี่ยวชาญ ทั้งแพทย์ และพยาบาล ซึ่งมีอรรถาธิบายที่ดี และจิตใจอบอุ่นอารี
- 5.) สถานพยาบาลของไทยหลายแห่งได้มาตรฐานระดับนานาชาติ (Joint Commission International - JCI)
- 6.) ความมีชื่อเสียงด้านการแพทย์เฉพาะทาง จากความเชี่ยวชาญของแพทย์ ความทันสมัยด้านอุปกรณ์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ และการค้นคว้าวิจัยด้านการแพทย์แขนงต่างๆ
- 7.) ทักษะด้านบริการส่งเสริมสุขภาพ โดยเฉพาะการนวดแผนไทย และสปาซึ่งใช้สมุนไพรไทย ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

จุดอ่อนด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของประเทศไทย คือ

- 1.) ระยะเวลาพำนักของชาวต่างชาติที่เข้ามารักษาในประเทศไทยและผู้ติดตาม โดยไม่ต้องทำวีซ่า เพียง 30 วัน ไม่เอื้อต่อการเดินทางเข้ามารักษาบางโรคที่ใช้เวลานาน
- 2.) ข้อจำกัดด้านการสื่อสารภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ของคนไทย
- 3.) การกำหนดเพดานการลงทุนของนักลงทุนต่างชาติไว้ที่ 49% ไม่ดึงดูดนักลงทุนต่างชาติ โดยเฉพาะการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์ รวมทั้งอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ที่ยังต้องพึ่งการนำเข้าจากต่างประเทศ
- 4.) สถานการณ์ความไม่สงบในประเทศ และภัยธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นด้านความปลอดภัยในประเทศไทยของบรรดานักท่องเที่ยวต่างชาติ

โอกาสด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของประเทศไทย คือ

- 1.) แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุ (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ทำให้ความต้องการที่พำนักระยะยาว (Long Stay) ซึ่งรวมทั้งบริการด้านสุขภาพในต่างประเทศเพิ่มขึ้นตาม โดยมีประเทศในเอเชียที่มีค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพต่ำกว่าเป็นปลายทางเป้าหมาย
- 2.) สภาพการดำรงชีวิตในสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน ก่อให้เกิดความเครียด และโรคภัยต่างๆ ตามมา เป็นโอกาสในการขยายตัวของบริการส่งเสริมสุขภาพ
- 3.) การเปิดเสรีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 เกื้อหนุนการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในอาเซียน ส่งผลดีต่อประเทศไทย รวมทั้งยังเป็นโอกาสในการขยายการลงทุนในธุรกิจบริการทางการแพทย์ และการขยายเครือข่ายเข้าไปรับบริหารโรงพยาบาล
- 4.) ท่าเลที่ตั้งของประเทศไทยที่เป็นศูนย์กลางของอาเซียน ประกอบกับการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมเชื่อมระหว่างประเทศ เกื้อหนุนต่อการเข้ามาใช้บริการด้านสุขภาพของไทย

อุปสรรคด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของประเทศไทย คือ

- 1.) ความคล้ายคลึงด้านวัฒนธรรมในความเป็นประเทศมุสลิม รวมทั้งการมีอาหารฮาลาลของบางประเทศ อาทิ มาเลเซีย และสิงคโปร์ สามารถดึงดูดตลาดกลุ่มมุสลิมได้ง่ายกว่า
- 2.) ความได้เปรียบด้านการสื่อสารภาษาอังกฤษของหลายประเทศในกลุ่มสมาชิกอาเซียน
- 3.) มาเลเซียกำลังดำเนินการขยายเวลาพำนักในประเทศให้ผู้ป่วยที่เข้ามาใช้บริการด้านการแพทย์และผู้ติดตาม จาก 30 วันเป็น 180 วัน (โดยต้องมีหนังสือรับรองจากโรงพยาบาลในมาเลเซียที่ผู้ป่วยจะเข้ารับบริการทางการแพทย์)
- 4.) ประเทศสมาชิกอาเซียนบางประเทศ อาทิ ลาว เวียดนาม และกัมพูชา เปิดโอกาสให้นักลงทุนต่างชาติเข้าไปลงทุนในธุรกิจได้ 100%

ตลาดท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ คือ การท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับสุขภาพร่วมอยู่ด้วย โดยตลาดท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนั้นได้ถูกพัฒนาและบูรณาการมาอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการให้มีความสุขทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้ประเทศไทยซึ่งมีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพด้วยปัจจัยหนุนหลายประการ โดยเฉพาะคุณภาพของบุคลากรผู้ให้บริการทั้งด้านการท่องเที่ยวและบริการด้านการแพทย์ สามารถสร้างรายได้จากตลาดท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเข้าประเทศจำนวนมาก

2.3 การท่องเที่ยวชุมชน

2.3.1 บทบาทการท่องเที่ยวชุมชน

จากการค้นคว้าจากเว็บไซต์ ([http:// conservation.forest.ku.ac.th](http://conservation.forest.ku.ac.th) เข้าถึงเมื่อ 30/05/2554) กล่าวถึง “บทบาทของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว” ว่าเมื่อพิจารณาถึงบทบาทของชุมชนที่จะเข้าไปร่วมส่งเสริมหรือดำเนินการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว แบ่งพอสังเขปได้ดังนี้

1.) บทบาทตามสิทธิกฎหมาย รัฐบาลไทยได้ลงนามรับหลักการปฏิญญาขององค์การสหประชาชาติ (UN) ในการประชุมสุดยอดโลกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร (Rio Summit 1992) ได้นำหลักการ Agenda 21 ไปปรับปรุงกฎหมายในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2540 นั้น โครงสร้างทางสังคมของประเทศได้เปลี่ยนไป โดยเฉพาะมิติทางด้านสังคม การรวมตัวกันขององค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ กล้าเรียกร้องในสิทธิ เริ่มเรียนรู้เรื่องผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา นำบทเรียน และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากผลกระทบทางการเมืองมาทบทวน โดยอาศัยกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เอื้อประโยชน์และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรมากขึ้น อย่างเช่น มาตรา 46 ที่บัญญัติว่าโดยอาศัยกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เอื้อประโยชน์และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการดูแลรักษาทรัพยากรมากขึ้น อย่างเช่น มาตรา 46 ที่บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนใช้ความคิด ทบทวนและหันมาทวงสิทธิของตัวเองที่จะปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมที่มีอยู่มากขึ้น

2.) บทบาทของชุมชนทางสังคมถือเป็นกลไกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ชุมชนสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยอาศัยกระบวนการที่เริ่มจากการแลกเปลี่ยน ข้อมูลร่วมกันของคนในชุมชน จัดเวทีชาวบ้านเรียนรู้จากประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำวิจัยชุมชนของคนในชุมชน การสร้างเครือข่าย โดยยึดพื้นฐานการเรียนรู้ต่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคมท้องถิ่น มุ่งสู่ความยั่งยืน มาตรการเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และช่วยประชาสัมพันธ์รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนไปในตัวด้วย ตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านกรุงชิง อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อการพัฒนาในทุกๆ ด้านต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมถึงเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แผนแม่บทชุมชนดังกล่าวได้ ถูกใช้เป็นแนวทางที่สำคัญให้กับชุมชนอื่นที่มีความคิดริเริ่มจะดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แผนดังกล่าวไม่เพียงแต่จะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่เข้มแข็งของชุมชนให้เป็นที่รับรู้แล้ว แต่ยังสะท้อนถึงความสามารถของชุมชนที่จะจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยผ่าน กระบวนการเรียนรู้และอาศัยความสามารถของคนในชุมชนเองได้ ถือว่าการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนจะช่วย ส่งเสริม และประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่แต่ละชุมชนดำเนินการให้ชุมชนอื่นได้เรียนรู้ และขยายไปสู่การสร้างเครือข่ายในระดับที่สูงขึ้น เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภาคใต้ ซึ่งได้รวมเอาชุมชนที่ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแต่ละจังหวัดมารวมกันได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการบริหารจัดการ (Community-based Tourism หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "Host Management") ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายมากขึ้น

ทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในตัวเอง ในขณะเดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชนของคนในท้องถิ่นอีกด้านหนึ่งด้วย นอกจากนี้หากมองในด้านของการตลาดด้วยแล้วปรากฏว่าตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นกลุ่มเฉพาะ และบ่อยครั้งคำว่า "การท่องเที่ยวโดยชุมชน" (Community-Based Tourism) หรือ "การ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" (Ecotourism) หรือ "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์"(Conservation tourism) และการเรียกชื่ออื่นในลักษณะคล้ายกัน ได้ถูกนำมาใช้เป็นเพียงสื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมภาพพจน์ของการท่องเที่ยว แต่ในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมประเพณีของคนในท้องถิ่น สำหรับประเทศไทยแล้ว ตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-9 (พ.ศ.2503-2546) อาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศซึ่งจากตัวเลขของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แสดงให้เห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติและรายได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2546 ได้ทวีจำนวนอย่างเพิ่มสูงขึ้นตลอดระยะเวลา 40 ปี ที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวที่ผ่านมามีได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และหากพิจารณาถึงองค์ความรู้ทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งกระบวนการบริหารจัดการแล้ว พบว่าหน่วยงานภาครัฐ เอกชน รวมทั้งผู้ประกอบการที่ให้การสนับสนุนและใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าว กลับยังมีความไม่ชัดเจนในด้านแนวความคิดและหลักการ วิธีการและกระบวนการ รวมทั้งการบริหารจัดการฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวและการกระจายผลประโยชน์ให้ชุมชนท้องถิ่น จากความสำคัญดังกล่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้สนับสนุนให้เกิดการวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างทางเลือกให้กับระบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากเดิม โดยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของ "การท่องเที่ยวโดยชุมชน" โดยมุ่งพัฒนาให้ "คนในชุมชน" เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวและไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ได้เน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ ผู้ให้บริการ โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อนำไปสู่การดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยให้มีความสมดุลกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมทั้งการเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต

องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ปี 2545 เป็นปีสากลแห่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งคณะกรรมการของสหประชาชาติได้เรียกร้องให้องค์การระหว่างประเทศ รัฐบาล และภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนปีสากลแห่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งประเทศไทยโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้วางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางดังกล่าวให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมอย่างสมดุลมากขึ้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว การจัดการรายได้ และการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวสู่คนทุกกลุ่มในชุมชนอย่างเป็นธรรม ดังนั้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงให้การสนับสนุนงานวิจัยเพื่อเป็นการยกระดับ "การท่องเที่ยวโดยชุมชน" ในมิติของ "การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน" ให้เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่จะสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวของโลกดังกล่าว

3.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เป็นการเน้นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลักมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงตั้งอยู่บนฐานคิดที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการฟื้นฟูและอนุรักษ์สภาพแวดล้อม รวมทั้งอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆของชุมชนอันมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายให้คนในชุมชนรู้จักการ

สร้างสำนึกท้องถิ่น เร่งสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน รวมทั้งสามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีความสวยงาม และมีคุณค่าอย่างไร ตลอดจนการสื่อให้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรม จารีตประเพณีทั้งนี้เพื่อให้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเคารพ ต่อความเชื่อ ศักดิ์ศรี และสิทธิในการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน

4.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการบริหารจัดการโดยชุมชนการพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เน้นการจัดการท่องเที่ยวบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบที่จะช่วยกันลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งนี้มุ่งให้มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรการจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ การจัดการสมรรถนะของการรองรับในระบบนิเวศ รวมทั้งการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกันภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษานั้น นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยกันประชาสัมพันธ์และเสนอแนวคิดในการเคลื่อนไหวให้นักท่องเที่ยวได้เป็นผู้เข้าร่วมขบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและกระจายผลประโยชน์ที่เกื้อหนุนกันระหว่างการพัฒนาการท่องเที่ยวกับความต้องการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

5.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยวการพิจารณาการใช้ประโยชน์ประเด็นนี้เป็นการเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ และสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยว ให้กับประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการ ทั้งนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจนำไปสู่การสร้างกระบวนการทางสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามในการปรับตัว ภายใต้บริบทของสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรมกับการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบของบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก อย่างไรก็ตามในส่วนของการสนับสนุน การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนั้น การสร้างเครือข่ายการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้ได้พิจารณาเห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตนั้น ไม่อาจจำกัดตัวเองอยู่แต่เพียงชุมชน หมู่บ้าน แห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดด ๆ ได้ แต่พยายามให้มีการรวมตัวกันของชุมชนท่องเที่ยวหลายๆ แห่ง และสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกันเพื่อให้การบริการและมุ่งให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน

6.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการตัวเอง การพิจารณาการใช้ประโยชน์จากการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านนี้ เป็นการคำนึงถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น และหมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนโดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติชุมชนท้องถิ่นเองก็สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนามาตรฐานและคุณภาพของการท่องเที่ยวของตนเองได้

โดยเริ่มต้นจากชุมชนระดับรากหญ้า จนถึงองค์การปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียอีกด้วย

7.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้ เป็นความพยายามจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์การชุมชนท้องถิ่นควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังนั้นการสนับสนุนโครงการท่องเที่ยวชุมชนนี้ เป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนถือได้ว่าเป็น "เครื่องมือและกลไกของชุมชนท้องถิ่น" ในฐานะที่เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยยังให้ความสำคัญต่อความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องมองให้เห็นถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง และสภาพแวดล้อมธรรมชาติซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับภาค และระดับมหภาคที่สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และยังช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

8.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้เป็นการย้อนกลับไปพิจารณาปัญหาของสังคมของชุมชนซึ่งอาจพบว่าชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤต ในด้านของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและ ความยากจน ดังนั้นการพิจารณาประเด็นนี้จึงเป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นคำตอบส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยพิจารณาการท่องเที่ยวในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงาน หัตถกรรมพื้นบ้าน เกษตรปลอดภัยจากสารพิษ รวมทั้งการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกใหม่ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างหลากหลาย

9.) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาพความเป็นจริงของการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวก็คือการที่ภาคเอกชนบางแห่งบางจังหวัดได้มีบทบาทเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว และบางครั้งด้วยความไม่เข้าใจในเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ การจัดการธุรกิจท่องเที่ยวดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเนื่องจากชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยวของตน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเข้ามากำหนดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ให้เข้ามามีส่วนสำคัญร่วมกับภาคประชาชนในการจัดการและหารูปแบบของการท่องเที่ยวในบริบทของชุมชนท้องถิ่น อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในระดับล่าง รวมทั้งระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างมากขึ้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539) กล่าวถึง “บทบาทของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว” ว่าชุมชนมีบทบาทในเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ชุมชนจะเป็นผู้ดำเนินการนับตั้งแต่การวางแผน

การดำเนินการ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาสภาพแวดล้อม ในการจัดการการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนจำแนกตามลักษณะของการดำเนินงานที่ประชาชนท้องถิ่นมีโอกาส มีส่วนร่วมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ 1) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและ/หรือดำเนินการในรูปของธุรกิจท้องถิ่นรายบุคคล และ 2) การมีส่วนร่วมในรูปขององค์กรท้องถิ่น เช่น องค์กรท่องเที่ยวของหมู่บ้าน หรือตำบล โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.) การมีส่วนร่วมระดับรายบุคคลรับผลประโยชน์โดยตรง เช่น สมาชิกชุมชนจัดให้บริการเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อก่อให้เกิดรายได้จากการให้บริการดังกล่าว เช่น เรือบั้งกะโล ที่พัก ร้านอาหาร การนำทาง เป็นต้น หรือเป็นการจำหน่ายสินค้าที่ผลิตจากชุมชน

2) การมีส่วนร่วมระดับชุมชนรวมกลุ่มจัดระบบการบริการนักท่องเที่ยว โดยชุมชนรวมกันจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กำหนดมาตรการรองรับการท่องเที่ยว มีการจัดสรรรายได้สู่ผู้ให้บริการโดยตรงและกับสมาชิกของชุมชนทั้งหมดในรูปของกองทุนหมู่บ้าน จัดเป็นธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน นอกจากนั้น ชุมชนอาจประสานงานกับบริษัทนำเที่ยว เพื่อให้บริษัทนำเที่ยวนำนักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน หรือชุมชนมีส่วนร่วมในการระดมในธุรกิจการท่องเที่ยวร่วมกับผู้ลงทุนอื่นๆ และชุมชนได้รับประโยชน์จากธุรกิจท่องเที่ยวนำมาจัดสรรใช้ประโยชน์ในชุมชนตามที่ชุมชนได้ตั้งกฎกติกาไว้

จากการค้นคว้าจากเว็บไซต์ (<http://ns.mahidol.ac.th> เข้าถึงเมื่อ 30/05/2554) กล่าวถึง “บทบาทของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว” ว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุป โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุปชุมชนควรมีบทบาทในเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ชุมชนจะเป็นผู้ดำเนินการ นับตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาสภาพแวดล้อม ตลอดจนการเกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชนนั้น ๆ การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่ไม่ต้องลงทุน อาศัยเพียงการบริหารจัดการที่ดีก็เพียงพอที่จะสร้างรายได้มาสนับสนุนสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนั้น และพัฒนาให้ทรัพยากรท่องเที่ยวแห่งนั้นมีความยั่งยืน คนที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ ดังนั้นการบริหารจัดการให้การส่งเสริมท่องเที่ยวนั้นสำเร็จไปได้ด้วยดีควรเป็นคนในพื้นที่นั้นที่ร่วมมือกันในการจัดการการท่องเที่ยว ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผนการดำเนินงาน

จากตัวอย่างทั้งหมดดังกล่าวรวมถึงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่รวบรวมมานั้นเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่อยู่ภายใต้การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) อันเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่แทบทุกรูปแบบมุ่งหวังให้เกิดความสอดคล้อง และสร้างความสมดุลระหว่าง การท่องเที่ยว เศรษฐกิจ สังคม และชุมชน ตลอดจนสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบที่ไม่ส่งผลกระทบ หรืออาจส่งผลกระทบน้อยที่สุดต่อแหล่งท่องเที่ยววนั้น ๆ (Butler, 1997) และหลักการทั่ว ๆ ไปของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การลดการบริโภคและของเสียที่เกินความจำเป็น การรักษาความหลากหลาย การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในแผนพัฒนา การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน การปรึกษากันระหว่างผู้เกี่ยวข้อง การฝึกอบรมบุคลากร การตอบสนองตลาดการท่องเที่ยว และการศึกษาวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ (บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา, 2548) ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้จะถูกนำมาใช้เป็นข้อกำหนดในแผนการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวตามแต่ละแหล่งและแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตามหลักการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2.3.2 ความหมายการท่องเที่ยวชุมชน

การท่องเที่ยวชุมชน โดยชุมชน เป็นกลไกสนับสนุนชุมชน ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว อนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมรับประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม มีส่วนร่วมกับการกำหนดแนวทาง เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนแบบยั่งยืนซึ่งการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแต่ละชุมชนมีการปรับตัวพัฒนาตนเอง ให้เข้าเกณฑ์มาตรฐานเพื่อการท่องเที่ยว การนำภูมิปัญญาและทรัพยากรในท้องถิ่นเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน มาจัดกระบวนการเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สามารถสัมผัสได้ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งมีความหลากหลายตามศักยภาพของชุมชน และภูมิประเทศในแต่ละท้องถิ่น โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมและบริหารจัดการในชุมชน นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเข้าใจในบทบาทของชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและการอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ดังที่โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2540) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ว่า คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ซึ่งสอดคล้องกับโสภณ แท่งเพชร (2540) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนเข้ามามีบทบาทในการเป็นเจ้าของ และบริหารจัดการและผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ชุมชนได้รับประโยชน์ และยังคงคล้ายกันกับ สันธู สโรบล (2551) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism) ว่าหมายถึง ทางเลือกในการจัดการการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ โดย

เมืองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวชุมชน 4 ด้าน คือ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม องค์กรชุมชน การจัดการ และการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม คือ ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน อีกทั้งมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.) ด้านองค์กรชุมชน คือ ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย ตลอดจนชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3.) ด้านการจัดการ คือ ชุมชนมีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว เมืองค์หรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนด้านการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังมีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน ทั้งยังสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

4.) ด้านการเรียนรู้ คือ ชุมชนมีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเมืองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้คือ

1.) ศักยภาพของคน โดยต้องเริ่มที่คนในชุมชนที่จะต้องรู้จักรากเหง้าของตนเองให้ดีเสียก่อน เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูลและคนในชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคีทำงานร่วมกันได้

2.) ศักยภาพของพื้นที่ หมายรวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา คนในชุมชนต้องรู้จัก ต้องรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตนสามารถที่จะนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน ทั้งนี้แล้วชุมชนต้องมีความพร้อมในการเรียนรู้ ตลอดจนมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องแนวคิดพื้นฐานทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการจัดการในพื้นที่ได้ด้วย

3.) การจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืนสมดุลในกลุ่มคนหมู่มาก ดังนั้นชุมชนที่จะสามารถบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน : "Community-based Tourism : CBT" ได้ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการพูดคุยกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชน รู้ว่าพื้นที่ของตนจะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ควรมีกิจกรรมอะไรบ้าง และจะมีการกระจายจัดสรรรายได้อย่างไร ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานั้น สิ่งสำคัญที่สุดของชุมชนก็คือการมีส่วนร่วมอันหมายรวมถึง ร่วมในทุกๆ สิ่ง ทุกอย่างเพื่อส่วนรวมโดยใช้การสื่อสารพูดคุย เป็นการสื่อความคิดเห็นการ

ถูกปัญหา รวมถึงการหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆจากการระดมความคิดโดยให้ชุมชนจัดให้มีเวทีพูดคุย ร่วมกันคิดวางแผนดำเนินการ ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน สร้างกฎระเบียบของชุมชนทางด้านต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนรวมถึงผู้มาเยือนปฏิบัติตาม

2.3.3 การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนานุกรม (2546: 178-179) ได้ระบุว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community base sustainable tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้าน พร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการนอกจากนี้การท่องเที่ยวยังสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึงหรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างให้มีการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรและกระจายอำนาจ การตัดสินใจโดยเน้นความสำคัญของการจัดการธรรมชาติแวดล้อมและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน เมื่อชุมชนมาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก็จะมีค่าใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่น การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวผ่านชุมชน การท่องเที่ยวในชุมชน ก็ขึ้นอยู่กับนิยามแห่งการสื่อความหมายต่อคำดังกล่าว แต่ที่แน่นอนก็คือ “ชุมชน” เป็นสิ่งที่ต้องถูกกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และอย่างไรคือการท่องเที่ยวโดยชุมชน “Community Based Tourism : CBT” ที่เหมาะสมอันจะเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและเห็นผล

หากชุมชนมีความพร้อมมีปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการเข้ามามีบทบาทจัดการการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชนและแกนนำที่หลากหลาย ตัวแทนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ครูอาจารย์ในโรงเรียน เป็นต้น ร่วมกันประชุมสัมมนาเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นการฝึกกำลังความคิดสร้างสรรค์ ประสานแนวคิดของทุกคนให้เห็นเป็นภาพเดียวกัน ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและนำวิสัยทัศน์ที่ได้มากำหนดเป็นเป้าหมาย เป็นทิศทางของการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในระยะต่อไป ดังที่พจนานุกรม (2546: 185-188) ได้กล่าวไว้ว่าชุมชนหลายแห่งตัดสินใจเปิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและเป็นฝ่ายจัดการเองนั้น มีรูปแบบการคิดตัดสินใจด้วยการมองวิสัยทัศน์ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1.) มองกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอก ให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสภาพปัญหาชุมชนที่ประสบอยู่ และหวังว่าจะได้เพื่อนที่เข้าใจร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน อันเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัฒนธรรมเพื่อประสานการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น

2.) การท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่ชุมชนต้องรวมตัวกันเข้ามามีการจัดการให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติอยู่ในกฎ กติกาของชุมชน การจัดการ

ระเบียบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้คนที่เกี่ยวข้องและผลประโยชน์ในชุมชน การสร้างมาตรฐานต่างๆ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง ทั้งเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบมากเกินไปจนขีดความสามารถที่ชุมชนจะจัดการได้

3.) การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการสร้างโอกาสในการฟื้นฟูวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม โดยมองที่รายได้เป็นเพียงแค่ผลพลอยได้จากกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการท่องเที่ยวซึ่งทั้ง 3 รูปแบบนี้มีพื้นฐานการคิดจากชุมชนเองที่มีความภูมิใจในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตนเองที่พร้อมจะสื่อต่อคนภายนอก โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด นอกจากนั้นแล้ว ชุมชนเองยังต้องการความเข้าใจ ความร่วมมือของนักท่องเที่ยวในเครพในกฎกติกา ที่ชุมชนร่วมกันสร้างไว้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเป็นเสมือนงานพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่ดูเหมือนง่ายแต่ทำยาก ที่ว่ายากนั้นก็เพราะการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองกระแสบริโภคนิยม การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนหลุดออกจากฐานการผลิตเดิมในภาคการเกษตร สู่อุตสาหกรรมบริการ กำลังซื้อที่สูงกว่าของนักท่องเที่ยวจึงสามารถกำหนด “สินค้า” และ “บริการ” ได้ตามความต้องการ ทำให้สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวมักถูกรบอบจาวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาพร้อมกับนักท่องเที่ยว เป็นดาบสองคมและมีความเสี่ยงอย่างยิ่งในการนำไปใช้ในการพัฒนา อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะเปิดหมู่บ้านต้อนรับนักท่องเที่ยว ชุมชนควรจะต้อง “รู้ตัว” เข้าใจและตระหนักต่อการท่องเที่ยวนี้ตลอดจนการสร้างภูมิคุ้มกัน โดยการเตรียมความพร้อมชุมชนซึ่งผู้ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรมีกระบวนการทำงาน ตามที่พจนา สวนศรี (2546:189-190) ได้กล่าวไว้ว่าดังนี้

ขั้นที่ 1 ให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวให้ชุมชนในการพิจารณาทั้งด้านบวกและลบของการท่องเที่ยว ซึ่งในขั้นตอนนี้อาจจะมีเฉพาะผู้นำหรือกลุ่มสนใจ

ขั้นที่ 2 สร้างการมีส่วนร่วม เป็นการดึงเอากลุ่มที่สนใจการท่องเที่ยวโดยชุมชน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ และผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำทางธรรมชาติมาพูดคุยเรื่องผลดี-ผลเสีย อีกครั้ง เพื่อให้เขาเหล่านั้นได้ร่วมกันตัดสินใจเรื่องนี้ร่วมกัน

ขั้นที่ 3 ศึกษาชุมชนร่วมกับชาวบ้าน โดยการทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อศึกษาในหัวข้อคือ ทำการสำรวจทางกายภาพโดยทำแผนที่รอบนอก (แสดงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินทำกิน) และแผนที่รอบในหมู่บ้าน (แสดงที่ตั้งของบ้านเรือน ทรัพยากรคนสร้างและทรัพยากรธรรมชาติ) พร้อมทั้งทำการศึกษาศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน และศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว จากนั้นทำการศึกษากลุ่มต่างๆ ในชุมชน ซึ่งผลการศึกษาจะทำให้เห็นศักยภาพ-ข้อจำกัดของชุมชน และปัญหาของชุมชนร่วมกัน

ขั้นที่ 4 วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ทั้งในด้านศักยภาพ-ข้อจำกัด โอกาสและความเสี่ยง ในขั้นตอนนี้จะทำให้ชุมชนได้มองเห็นได้ด้วยตนเอง และสามารถเชื่อมโยงเรื่องท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนได้ การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้จะทำให้เกิดการลำดับความสำคัญของปัญหา และอาจพบว่าเพื่อแก้ปัญหาให้ตรงจุด อาจจะไม่จำเป็นต้องใช้เรื่องการท่องเที่ยวเลยก็ได้

ขั้นที่ 5 ร่วมกันพัฒนาศักยภาพและแก้ไขจุดอ่อน โดยทำการรวบรวมองค์ความรู้ซึ่งแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันออกไปมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน เช่น บางชุมชนเด่นด้านการพัฒนาชุมชน

บางชุมชนเด่นระบบการจัดการนิเวศที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งชุมชนต้องร่วมกันดึงเอกลักษณ์ ให้เห็นร่วมกันก่อนนำสู่การเผยแพร่ออกไป และนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสม สอดคล้อง ปลอดภัย ไม่ทำลายระบบนิเวศเดิมมากนัก เช่น การปรับทางเดินในป่าเขา เป็นต้น พร้อมทั้งทำการปรับปรุงบ้านพักและความสะอาดภายในชุมชนให้เป็นมาตรฐานของชุมชนแต่ละแห่งที่ตกลงร่วมกัน โดยมีคณะกรรมการของชุมชน ตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนทำการฝึกอบรมบุคลากรด้านการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น นักสื่อความหมาย การสร้างเวทีเรียนรู้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในขั้นตอนนี้จะเห็นความสามารถของชุมชน ในการรองรับการท่องเที่ยวทั้งความพร้อมจำนวนบุคลากร และขีดความสามารถในการรองรับทั้งพื้นที่ทางธรรมชาติ และรูปแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ขั้นที่ 6 วางรูปแบบการบริหารจัดการ ในขั้นตอนนี้จะเป็นการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำงาน หรืออาจใช้องค์กรที่ชุมชนมีอยู่เดิมแต่เพิ่มเติมบทบาทหน้าที่ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนกำหนดรูปแบบของการท่องเที่ยว โปรแกรมและราคาการจัดสรรผลประโยชน์ สู่ชาวบ้านและชุมชนและมาตรการในการป้องกันผลกระทบ โดยอาจจะเป็นการสร้างกฎ-กติกา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

ขั้นที่ 7 ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้รับรู้และช่วยให้ข้อมูลแก่ผู้ที่สนใจ

ขั้นที่ 8 ทดลองดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ในขั้นตอนนี้จะมีการจัดท่องเที่ยวนำร่อง เพื่อทดสอบความพร้อมของชุมชน โดยการเชิญบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่มีประสบการณ์หรือเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ให้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อเป็นทิศทางต่อไปในอนาคต

ขั้นที่ 9 ประเมินผล ในขั้นตอนประเมินผล อาจแยกออกมาเป็น 2 ส่วน คือ การประเมินผลและสรุปบทเรียนหลังเสร็จกิจกรรมทุกครั้ง และการประเมินผลเป็นช่วงๆ ทุกๆ 3-6 เดือน เป็นต้น ซึ่งการประเมินผลจะช่วยให้เกิดการทบทวนตนเอง และแก้ไขข้อบกพร่อง

ขั้นที่ 10 พัฒนานองค์กร โดยทำการฝึกอบรม เช่น การบริหารจัดการ การสร้างการมีส่วนร่วม การสื่อความหมาย เป็นต้น มีการศึกษาดูงาน สำหรับแกนนำองค์กรชุมชนเพื่อจัดการท่องเที่ยวเพื่อเสริมโลกทัศน์ พัฒนาทักษะการบริหาร การจัดการในชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน เพื่อเป็นตัวอย่างนำไปประยุกต์ หรือเป็นบทเรียนที่ชุมชนต้องพึงระวังผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และวางมาตรการป้องกันไว้แต่เริ่มแรก

กระบวนการทั้ง 10 ขั้นตอนนั้นจะเน้นด้านท่องเที่ยวซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคยมาก่อน และไม่มั่นใจว่าตนเองจะทำได้ แต่ละคำถามในแต่ละขั้นตอนในกระบวนการเตรียมชุมชนจะต้องเป็นการปลุกกระตุ้นสำนึกของท้องถิ่น ให้คนท้องถิ่นอยากรู้จักตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง การท่องเที่ยวก็จะเกิดความชัดเจนมากขึ้นว่า เป็นการเข้ามาเพื่อให้ชุมชนได้นำเสนอตัวอย่างต่อสาธารณะ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยว นอกจากปลุกสำนึกของชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้เข้ามาเยี่ยมชม

2.4 ภูมิสถาปัตย์กับการท่องเที่ยว

การศึกษาแนวทางการจัดการภูมิทัศน์มีกรอบแนวคิดสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนามูลฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) โดยมีแนวความคิดหลัก ดังนี้

1. การรักษาฐานทรัพยากร และความสมดุลของระบบนิเวศ
2. การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ในประเด็นของการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการหาแนวทางการบริหารจัดการและพัฒนาคุณภาพของภูมิสถาปัตยกรรมในแหล่งท่องเที่ยวพุร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทย โดยอยู่บนพื้นฐานการพัฒนาตามความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (Carrying Capacity) อย่างเหมาะสม เพื่อตอบสนองต่อการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

2.4.1 วัตถุประสงค์ของแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม

1. เพื่อสำรวจ วิเคราะห์ ประเมินศักยภาพทรัพยากรนันทนาการ และจำแนกช่วงชั้นโอกาสทางด้านนันทนาการในพื้นที่ศึกษา การกำหนดขนาด ปริมาณการพัฒนาตามขีดความสามารถที่พื้นที่สามารถรองรับได้
2. เพื่อออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในพื้นที่ศึกษาอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะสังคม วัฒนธรรมของชุมชน
3. เพื่อกำหนดแนวทางในการวางแผนพัฒนาพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งนันทนาการทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เหมาะสมกับรูปแบบ วิถีชีวิต และส่งเสริมให้เกิดคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2.4.2 แนวคิดของแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม

แนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม ได้กำหนดกรอบแนวคิด และวิธีการศึกษา รวมถึงวิธีการสุ่มตัวอย่างและคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งวัฒนธรรมในชุมชนในพื้นที่ศึกษาที่กำหนดโดยยึดกรอบการกำหนดขอบเขตของแหล่งนันทนาการแต่ละประเภทตามความเหมาะสมของพื้นที่ วิธีการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลตามตัวชี้วัดศักยภาพทรัพยากรนันทนาการ และออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามหลักการทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม โดยการพัฒนามาตรฐานในการประเมินศักยภาพพื้นที่ข้อจำกัดของพื้นที่ รวมถึงแนวทางสงวน รักษาและปรับปรุงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา โดยมุ่งเน้นไปที่สาระสำคัญของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การศึกษาหาแนวทางการบริหารจัดการ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เป็นผลกระทบซึ่งกันและกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทาง

ธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์รู้จักการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างดีแล้วย่อมส่งผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข และมีความมั่นคงในชีวิตนั่นเอง โดยภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบ่งออกตามความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ได้เป็น 3 ประเภท คือ

- 1.) ชุมชนที่มีภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม
- 2.) ชุมชนที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์ และวัฒนธรรม
- 3.) ชุมชนที่มีวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการจัดการภูมิทัศน์คือ การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ (Carrying Capacity) ทั้งในแง่มุมต่าง ๆ อาทิ ระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในการจัดการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมถึง การมีส่วนร่วมของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ (Participation) ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะเป็นผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์ และเสียผลประโยชน์จากการจัดการที่เกิดขึ้นโดยตรง หรืออาจเรียกว่า ผู้มีส่วนได้ และผู้มีส่วนเสียจากการดำเนินโครงการ สำหรับการมีส่วนร่วมของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีหลายรูปแบบ หลายระดับ มีหน้าที่หลายประเภท และทุกคนสามารถเข้าร่วมตัดสินใจได้ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการผลักดันให้เกิดการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และส่งผลกระทบทางลบน้อยที่สุด โดยเป้าหมายจากแรงผลักดันภายในชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนให้ได้มากที่สุด ซึ่งแนวทางการจัดการภูมิทัศน์โดยการยึดหลักในการเคารพลักษณะ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ จะส่งผลดีต่อการการวางแผนพัฒนาและจัดการองค์ประกอบทุกส่วนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งน้ำพุร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทยให้เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม โดยคำนึงประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1.) ด้านทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่อันประกอบด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและประวัติศาสตร์/วัฒนธรรมที่มีพื้นฐานเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ
- 2.) ด้านการบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายมุ่งไปสู่การจัดการแบบยั่งยืน โดยตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง และมีการติดตามตรวจสอบผลกระทบดังกล่าวอย่างสม่ำเสมอ เพื่อป้องกันมิให้การท่องเที่ยวนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยวและสังคมท้องถิ่น
- 3.) ด้านการบริการต่างๆ ได้แก่ การบริการอาหาร ที่พัก ยานพาหนะ การนำเที่ยว และการบริการสื่อความหมายธรรมชาติ รวมไปถึงการจัดการด้านการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆที่เหมาะสม
- 4.) ด้านตลาดการท่องเที่ยวและการจัดการที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว
- 5.) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือองค์กรท้องถิ่น ในลักษณะที่เหมาะสมและเอื้อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อให้พื้นที่ศึกษาเป็นตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาติอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืน เหมาะสมสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมในระยะยาว และนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับแนวคิด และองค์ประกอบด้านต่างๆของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการยอมรับและความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และเป็นกรณีตัวอย่างในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

และเพื่อเป็นการศึกษารวบรวมประเด็นปัญหาและอุปสรรคต่างๆ รวมถึงการติดตามตรวจสอบและแก้ไขปัญหา ดังกล่าว ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และในระยะเริ่มต้นหรือรอยต่อของการนำ แผนไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ศึกษา โดยใช้ หลักการพื้นฐานของการวางแผนที่คณะผู้ศึกษา ยึดถือเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมวางแผนต่างๆ (planning activities) ในกระบวนการวางแผน (planning process) มีดังต่อไปนี้

- ความยืดหยุ่นและความต่อเนื่อง (Flexible and Continuous approach) การวางแผน ควรมีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงโดยไม่คาดคิด อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นรับสถานการณ์ดังกล่าวต้องอยู่ภายในกรอบของความเป็นไปได้ในการบรรลุเป้าหมายและ วัตถุประสงค์ที่วางไว้ และหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนี้ การวางแผนต้องคำนึงถึงเป้าหมาย ในระยะยาว และสามารถสร้างความต่อเนื่องของกิจกรรมต่างๆไปในอนาคต

- การวางแผนแบบองค์รวม (Comprehensive approach) หมายถึง การวางแผนที่ พิจารณาองค์ประกอบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน องค์ประกอบดังกล่าวได้แก่ ทรัพยากรท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว การบริการด้านต่างๆ และองค์การบริหารจัดการ ตลอดจนกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้อง

- การวางแผนแบบผสมผสาน (Integrated approach) โดยพิจารณาความสอดคล้อง เชื่อมโยงระหว่างแผนจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับแผนการอนุรักษ์และ/หรือ การพัฒนาอื่นๆที่มี ในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมุ่งที่จะผสมผสานแผนการจัดการในระดับท้องถิ่นเข้ากับแผนในระดับจังหวัด ภูมิภาคและ นโยบายของประเทศด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกด้วย

- การวางแผนโดยใช้หลักการของการจัดการเชิงระบบนิเวศ (Ecosystem management approach) ซึ่งคำนึงถึงความอยู่รอดของระบบนิเวศมากกว่าการได้รับผลประโยชน์จากการบริการหรือผลิตผล ต่างๆของระบบนิเวศ เป็นการวางแผนที่เน้นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต่อระบบนิเวศ ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อพื้นที่ธรรมชาติที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนท้องถิ่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะให้ความ ระมัดระวังเป็นพิเศษในการเข้าไปท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ การรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนจำเป็นต้องมีมาตรการต่างๆเข้ามาควบคุมดูแล เช่น จำกัดจำนวน นักท่องเที่ยวให้เหมาะสม จำกัดพื้นที่ที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์ และกันพื้นที่บริเวณที่อ่อนไหว เปราะบางไว้เป็นพื้นที่ที่ไม่ส่งเสริมให้มีกิจกรรมท่องเที่ยวเกิดขึ้นเป็นต้น รวมไปถึงกำหนดรูปแบบ/กิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่เหมาะสม และการติดตามตรวจสอบผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อระบบนิเวศ นอกจากนี้ การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นหลัก ไม่เปลี่ยนแปลง ธรรมชาติเกินความจำเป็น คำนึงถึงการควบคุมผลกระทบสิ่งแวดล้อม ไม่ฟุ่มเฟือยและง่ายต่อการดูแลรักษา

- สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย (Implementable and Acceptable approach) โดยเน้นการวางแผนที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ทั้งในด้านความพร้อมและ ขีดจำกัดขององค์การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

- การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้และส่วนเสีย (Participatory approach) โดยเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายตั้งแต่ระยะเริ่มแรกของการวางแผน ได้แก่ การ

กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการวางแผนเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ ไปจนกระทั่ง ขั้นตอนของการวินิจฉัย ประเมินทางเลือกของแผนที่เหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่ และการนำไปปฏิบัติ ตลอดจนติดตามผลของการดำเนินงานตามแผนดังกล่าว

- การวางแผนโดยชุมชนเป็นแกน (Community-based approach) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แผนในระดับตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งเน้นให้จัดการการท่องเที่ยวดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงเป็นการวางแผนที่ดำเนินการในลักษณะการกระตุ้นและเตรียมความพร้อมของชุมชนไปพร้อมกันให้มีทักษะและเข้าใจการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามหลักการที่ถูกต้อง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกิจการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นที่ยอมรับกันว่ามีความเป็นไปได้ในการช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้นในระยะยาว อาจช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการช่วยส่งเสริมเรื่องการอนุรักษ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศอีกด้วย

วิธีการวางแผนในลักษณะนี้ ให้ความสำคัญต่อกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Participatory approach) ในการจัดทำแผนและนำแผนไปดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้ถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กระบวนการจัดการที่ยั่งยืน (learning process) และสามารถที่จะจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่นของตนอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถเป็นแกนหรือเข้าร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การดำเนินการบริหารจัดการจะต้องมีความเป็นไปได้ เป็นที่ยอมรับของชุมชนส่วนรวม และมีการดำเนินการอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยเน้นการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบทรัพยากรท่องเที่ยวและองค์การอื่นๆที่มีวัตถุประสงค์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งยังเป็นการสร้างเสริมให้เกิดกิจกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนมีโอกาสได้มากระทำการร่วมกันให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและครัวเรือนของตนเอง

จากกรอบแนวคิด ดังกล่าว สามารถสรุปแผนการดำเนินงานการจัดการภูมิสถาปัตยกรรม ได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ร่วมกับชุมชนทำการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง
กับชุมชนเพื่อหาข้อดีที่ต้องทำการอนุรักษ์ และข้อด้อยที่ต้องการปรับปรุงเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการจัดการ
ที่จะเกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 ชุมชนสร้างความเข้าใจร่วมกันวางแนวทางการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 3 ตั้งคณะทำงานเฉพาะจากการคัดสรรบุคคลที่เหมาะสมในชุมชนด้วยความ
สมัครใจ

ขั้นตอนที่ 4 คณะกรรมการดำเนินการจัดภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวบรวมข้อมูลเพื่อเขียนแผนการ
จัดการ

ขั้นตอนที่ 5 เสนอแผนต่อชุมชนเพื่อกำหนดกรอบแนวทางการจัดการภูมิทัศน์

แนวคิดของแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมตามช่วงชั้นของโอกาสันทนาการ

อีกแนวคิดหนึ่งในการหาแนวทางการจัดการตามคุณภาพและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ได้ถูกพัฒนาและใช้อย่างแพร่หลายในประเทศแคนาดาและสหรัฐอเมริกา ได้แก่ แนวคิดการประเมินคุณภาพและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสันทนาการ หรือ ช่วงชั้นโอกาสการท่องเที่ยว (Recreation Opportunity Spectrum ROS หรือ Tourism Opportunity Spectrum, TOS) เป็นแนวทางที่นำมาใช้ในการพัฒนาและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ตอบสนองประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวต้องการและคาดหวังได้อย่างเหมาะสม (USDA Forest Service, 1982) โดยพิจารณาจากประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1.) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Setting)
อาทิ สภาพแวดล้อมของที่ตั้ง (Environment), การเข้าถึงที่ตั้ง (Access) เป็นต้น
- 2.) สภาพแวดล้อมทางการจัดการ (Management Setting)
อาทิ การจัดการในพื้นที่ (Onsite Management) เป็นต้น
- 3.) สภาพแวดล้อมด้านสังคม (Social Setting)
อาทิ สภาพสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ปริมาณนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ถึงแม้ว่าในต่างประเทศจะนำแนวทางดังกล่าวไปประยุกต์ใช้กับการจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย แต่ในประเทศไทยแนวคิดบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักช่วงชั้นโอกาสันทนาการนั้นยังอยู่ในวงจำกัด ซึ่งหากมีการเผยแพร่หลักการดังกล่าว สู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ตลอดจนนักท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่เพื่อจะเข้าใจในหลักการและทราบถึงโอกาสและทางเลือกด้านนันทนาการที่มีอยู่ก็จะจะเป็นประโยชน์ให้สามารถดำเนินการจัดการแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งวัตถุประสงค์ของการจำแนกแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งนันทนาการโดยใช้หลักการของ ROS หรือ TOS นั้นก็เพื่อผลักดันให้เกิดการบริหารจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวในลักษณะที่ตอบสนองต่อประสบการณ์การท่องเที่ยวได้หลากหลายมากขึ้นนำไปสู่ความพึงพอใจและประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณค่าของนักท่องเที่ยว รวมถึงการควบคุมระดับการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับประเภทของแหล่งท่องเที่ยวที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ การจำแนกประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการ ROS หรือ TOS ยังเป็นหลักการที่กำหนดระดับความเป็นธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว ระดับการพัฒนา ลักษณะหรือรูปแบบของการสื่อความหมาย ความสะดวกสบาย ความปลอดภัย และความสันโดษ จำนวนคน/กลุ่มที่ใช้พื้นที่ท่องเที่ยว และวิธีการท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวให้ชัดเจนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์อื่นๆ ของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์และแหล่งธรรมชาติต่างๆ

สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน ได้มีการจำแนกช่วงชั้นโอกาสันทนาการในพื้นที่ธรรมชาติไว้บ้างแล้ว ตั้งแต่พื้นที่ที่มีความเป็นธรรมชาติและความสะดวกสบายสูงไปจนถึงพื้นที่ที่มีการพัฒนาแล้วมีการเปลี่ยนแปลงสภาพทางธรรมชาติค่อนข้างสูงมีความสะดวกสบายมากและมีโอกาสรองรับนักท่องเที่ยวในปริมาณที่สูง โดยมีการจำแนกช่วงชั้นโอกาสันทนาการไว้ ดังนี้

- พื้นที่ธรรมชาติสันโดษ
- พื้นที่ธรรมชาติกึ่งสันโดษไม่ใช้ยานยนต์
- พื้นที่ธรรมชาติกึ่งสันโดษใช้ยานยนต์

- พื้นที่ธรรมชาติกึ่งพัฒนา
- พื้นที่ธรรมชาติที่มีการพัฒนาอย่างมาก

(คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2547; จันทนาภรณ์, 2544; ดรชนี, 2544; ศุภชัยปาโม, 2541)

จากการจำแนกช่วงชั้นโอกาสนันทนาการ งานวิจัยนี้นำหลักการดังกล่าวมาใช้ประกอบกับแนวทางที่ประยุกต์จากคู่มือการจำแนกเขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติของ The Province of British Columbia (1998) และคู่มือการจำแนกเขตท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2547) ซึ่งได้ทำการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพนิเวศวิทยา สภาพทางกายภาพ ลักษณะการท่องเที่ยวของประเทศไทย โดยประเมินจากปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านสภาพทางกายภาพ ปัจจัยทางการจัดการพื้นที่และปัจจัยทางสังคม โดยปัจจัยทางกายภาพและการจัดการพื้นที่ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพื้นที่โดยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ส่วนปัจจัยทางสังคม ใช้แบบสอบถามในการรวบรวมข้อมูล การจำแนกเขตท่องเที่ยวซึ่งวิธีการดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ทั้งในเขตท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เขตพื้นที่อนุรักษ์ (Protected Areas) หรือเขตการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ที่ไม่ใช่พื้นที่ธรรมชาติและพื้นที่ที่ยังไม่ได้ประกาศหรือเปิดแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบันแต่อาจมีการดำเนินการในอนาคต ซึ่งในการวิจัยได้นำหลักการที่กล่าวมาข้างต้น ใช้จำแนกพื้นที่แหล่งน้ำพุร้อนที่ทำการศึกษา โดยประเมินจาก ปัจจัยทางกายภาพ ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมและปัจจัยทางการบริหารจัดการ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อให้สามารถตอบสนองกับประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวต้องการและคาดหวังได้อย่างเหมาะสม และมีรูปแบบการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และสามารถกำหนดมาตรการควบคุมผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยวได้

หลักของการจำแนกแหล่งท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสทางนันทนาการ หรือ ช่วงชั้นโอกาสการท่องเที่ยว ประกอบด้วย แนวคิดการบริหารจัดการบนพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่

- 1.) การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)
- 2.) การบริหารจัดการสภาพพื้นที่ตามสภาพธรรมชาติและลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Nature and Geographical Controlling)
- 3.) การสื่อความหมายและอัตลักษณ์ของพื้นที่ (Site Identification)
- 4.) การกำหนดหรือจำแนกคุณภาพและศักยภาพของพื้นที่ (Recreation Opportunity Classification)

ช่วงชั้นโอกาสนันทนาการหรือช่วงชั้นโอกาสการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่ใช้ในการจำแนกและบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความเหมาะสมและตอบสนองต่อลักษณะของทรัพยากรและรูปแบบกิจกรรมนันทนาการ ซึ่งแนวคิดการจำแนกแหล่งท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสนันทนาการหรือช่วงชั้นโอกาสการท่องเที่ยวนั้น ได้เริ่มพัฒนาขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1979 โดย Roger N. Clark และ George H. Stankey โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและจำแนกพื้นที่นันทนาการออกเป็นประเภทต่างๆ ตามลักษณะของพื้นที่ที่สามารถให้ประสบการณ์นันทนาการในรูปแบบต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวได้ และใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจดำเนินการจัดการหรือพัฒนาพื้นที่ เช่น การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก การบริการ และกิจกรรมนันทนาการต่างๆ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับเป้าหมายของประสบการณ์ท่องเที่ยวที่ได้กำหนดไว้

จากการศึกษาของ Roger N. Clark และ George H. Stankey (1979) พบว่า นักท่องเที่ยวโดยมากเมื่อเลือกพื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมนันทนาการ มักจะพิจารณาถึงแหล่งนันทนาการนั้นๆ เสมอว่าสามารถตอบสนองต่อความต้องการประสบการณ์นันทนาการที่พึงปรารถนาของตนได้หรือไม่ ดังนั้นโอกาสนันทนาการ (Recreation Opportunity) หรือ โอกาสการท่องเที่ยว (Tourism Opportunity) จึงเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการของผู้ใช้ประโยชน์และผลการจัดการพื้นที่ที่สามารถตอบสนองความต้องการการใช้ประโยชน์ กล่าวได้ว่า ความหลากหลายของรูปแบบและประสบการณ์ที่ได้รับจากกิจกรรมนันทนาการในพื้นที่นั้นจะขึ้นอยู่กับลักษณะของการจัดการพื้นที่ที่สำคัญ นอกจากนี้ช่วงชั้นโอกาสนันทนาการเป็นแนวคิดที่เน้นการจัดการเพื่อเพิ่มความหลากหลายของโอกาสหรือทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวในการประกอบกิจกรรมนันทนาการ โดยพิจารณาจากศักยภาพของทรัพยากรนันทนาการในพื้นที่นั้นๆ เป็นสำคัญ โดยหลักการหรือสมมติฐานเบื้องต้นของแนวคิดนี้ คือ การจำแนกพื้นที่นันทนาการตามระดับความสันโดษ ความเป็นธรรมชาติ ความห่างไกลจากแหล่งความเจริญ จะส่งผลต่อระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน และส่งผลให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ด้านนันทนาการในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันด้วย ถึงแม้ว่าจะเป็น การประกอบกิจกรรมนันทนาการประเภทเดียวกัน อาทิเช่น การตั้งแคมป์พักแรมกลางป่าลึกย่อมให้ประสบการณ์ที่แตกต่างกับการกางเต็นท์พักแรมในบริเวณเขตบริการของอุทยานแห่งชาติหรือในสวนผลไม้ของชาวบ้าน เป็นต้น

แนวคิดการจำแนกพื้นที่ท่องเที่ยวตามโอกาสนันทนาการ (Recreation Opportunity) หรือ โอกาสการท่องเที่ยว (Tourism Opportunity) นั้น จะพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ประกอบด้วย

- 1.) กิจกรรมทางนันทนาการ (Recreation Activities)
- 2.) สภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่ประกอบกิจกรรม (Setting)
- 3.) ประสบการณ์ที่ได้รับจากการประกอบกิจกรรม (Experiences)

จากทั้ง 3 องค์ประกอบดังกล่าว โอกาสทางนันทนาการจึงหมายถึง การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้รับการเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว อันเป็นผลมาจากการจัดการสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ดังนั้นประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจึงมีความหลากหลาย อาทิ ประสบการณ์นันทนาการประเภทสันโดษ และกึ่งสันโดษ ซึ่งเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติสูง ไปจนถึงกระทั่งประสบการณ์นันทนาการที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมประเภทธรรมชาติที่มีการดัดแปลงหรือเลียนแบบธรรมชาติ ชนบท และประสบการณ์นันทนาการเมือง ทั้งนี้ ช่วงชั้นโอกาสนันทนาการเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้สามารถจัดการพื้นที่ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรม ประเภทของกิจกรรมนันทนาการ และประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับได้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างกิจกรรมนันทนาการที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวต้องการ

2.4.3 การจำแนกช่วงชั้นโอกาสนันทนาการ

การจำแนกช่วงชั้นโอกาสนันทนาการนั้นจะทำการประเมินคุณภาพและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถจำแนกช่วงชั้นตามโอกาสทางนันทนาการได้ โดยจะทำการประเมินจากสภาพของแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน (Existing Conditions) เป็นหลัก จากนั้นจึงนำข้อมูลจากการสำรวจในด้านต่างๆ อาทิ ข้อมูลความต้องการของนักท่องเที่ยวและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว มาประกอบการพิจารณา เพื่อกำหนดช่วงชั้น

โอกาสอันหนาแน่นที่ต้องการจัดการหรือดำเนินการให้เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งอย่างเหมาะสม ปัจจัยที่นำมาพิจารณา ได้แก่

- 1.) ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว ขนาดและคุณภาพของพื้นที่ธรรมชาติ ความสันโดษหรือความห่างไกลจากแหล่งความเจริญ รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินหรือ การบุกรุกจากมนุษย์ เป็นต้น
- 2.) ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ ได้แก่ สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนโดยรอบ แหล่งท่องเที่ยว ความหนาแน่นในการเข้าใช้พื้นที่ รูปแบบการใช้ประโยชน์จากแหล่งนั้นหนาแน่น เป็นต้น
- 3.) ลักษณะทางการบริหารจัดการ ได้แก่ รูปแบบและสถานภาพในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ มาตรการต่างๆ ที่นำมาใช้เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน กฎระเบียบต่างๆ ที่นำมาใช้เพื่อควบคุมดูแลนักท่องเที่ยว เป็นต้น

จากคู่มือการจำแนกเขตท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2547) ได้กำหนดปัจจัยและที่ใช้ในการจำแนกเขตการท่องเที่ยว โดยนำหลักการการจำแนกช่วงชั้นโอกาสอันหนาแน่น (ROS) และระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เพื่อจำแนกเขตการท่องเที่ยว และรูปแบบทางนั้นหนาแน่น โดยทำการปรับปรุงเพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพทางนิเวศวิทยา ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินและลักษณะการท่องเที่ยวของประเทศไทย โดยพิจารณาจากปัจจัยหลัก 3 ประการ ดังนี้

- 1.) ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ ความยากง่ายของการเข้าถึง โดยประเมินจากปัจจัยระยะใกล้ไกลของแหล่งท่องเที่ยวจากถนนสายหลักและถนนลาดยางที่รถเข้าถึงได้ตลอดฤดูกาล และปัจจัยสภาพของเส้นทางคมนาคม โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์และการตรวจสอบพื้นที่ (Ground Check)
- 2.) ปัจจัยด้านการจัดพื้นที่ ได้แก่ ระดับความเป็นธรรมชาติ โดยประเมินจากประเภทของการใช้ที่ดินและขนาดของพื้นที่ธรรมชาติ โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากฐานข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์และการตรวจสอบพื้นที่ (Ground Check)
- 3.) ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ โอกาสได้พบปะผู้คนในแหล่งท่องเที่ยว ระดับของทักษะในการพึ่งพาตนเองเมื่อเข้าไปท่องเที่ยว และความคาดหวังของนักท่องเที่ยวต่อประสบการณ์ที่ต้องการได้รับ

ซึ่งปัจจัยทางด้านกายภาพและปัจจัยด้านการจัดการพื้นที่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial Analysis) โดยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ส่วนปัจจัยทางสังคมกำหนดให้ใช้แบบสอบถามในการรวบรวมข้อมูลและนำผลที่ได้มาพิจารณาประกอบในการกำหนดเขตท่องเที่ยวตามช่วงชั้นโอกาสอันหนาแน่น ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่ ได้ทำการนำข้อมูลทุติยภูมิเชิงพื้นที่ที่มาสืบสร้างชั้นข้อมูลสำหรับจำแนกเขตท่องเที่ยวได้แก่

- 1.) การจำแนกประเภทการใช้ที่ดิน จำแนกเป็น พื้นที่ธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชนบท พื้นที่เมือง เป็นต้น
- 2.) การจำแนกพื้นที่ธรรมชาติ โดยทำการจำแนกพื้นที่ธรรมชาติเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ พื้นที่ธรรมชาติ ที่มีขนาดต่อเนื่องมากกว่า 10 ตร.กม และน้อยกว่า 10 ตร.กม

3.) การจำแนกตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว โดยกำหนดรูปแบบการจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ พื้นที่ที่มีระยะห่างจากถนนหลักมากกว่าหรือน้อยกว่า 5 กิโลเมตร และพื้นที่ที่มีระยะห่างจากถนนรองมากกว่าหรือน้อยกว่า 1 กิโลเมตร

จากเกณฑ์ข้างต้น สามารถจำแนกเขตการท่องเที่ยวตามโอกาสนันทนาการ ครอบคลุมทั้งพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติและพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้ทั้งสิ้น 6 รูปแบบ ดังนี้

1.) พื้นที่ธรรมชาติสันโดษ (Primitive, P) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีความห่างไกลจากความเจริญ มีการเข้าถึงยากลำบากหรือมีการจำกัดการเข้าถึง มีความสันโดษ ความสงบและความเป็นธรรมชาติดั้งเดิม ปราศจากการปรุงแต่งหรือดัดแปลงใดๆ มีการควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด กิจกรรมนันทนาการที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมเรียนรู้และสัมผัสกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด

2.) พื้นที่ธรรมชาติกึ่งสันโดษไม่ใช้ยานยนต์ (Semi-Primitive Non-Motorized, SPNM) หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีความห่างไกลความเจริญพอสมควร มีการเข้าถึงได้ง่ายกว่าพื้นที่ธรรมชาติสันโดษ แต่ควบคุมการเข้าถึงโดยยานยนต์ มีความสันโดษ ความสงบและความเป็นธรรมชาติสูง อาจมีการดัดแปลงสภาพแวดล้อมบ้างแต่ถูกควบคุมให้กลมกลืนกับธรรมชาติดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด กิจกรรมนันทนาการที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมเรียนรู้และสัมผัสกับธรรมชาติเป็นหลักแต่มีระดับความเข้มข้นน้อยกว่ากิจกรรมในพื้นที่ธรรมชาติสันโดษ และปรากฏร่องรอยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางนันทนาการบ้าง

3.) พื้นที่ธรรมชาติกึ่งสันโดษใช้ยานยนต์ (Semi-Primitive Motorized, SPM) หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีความห่างไกลความเจริญไม่มากนัก มีร่องรอยของชุมชนหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ข้างเคียง สามารถเข้าถึงได้โดยยานยนต์ มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อความเหมาะสมกับกิจกรรมนันทนาการแต่ควบคุมให้มีความกลมกลืนและสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ กิจกรรมนันทนาการที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมเรียนรู้และสัมผัสกับธรรมชาติเป็นหลักแต่มีระดับความเข้มข้นน้อยกว่ากิจกรรมในพื้นที่กึ่งสันโดษไม่ใช้ยานยนต์ และมีโอกาสได้เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนโดยรอบ มีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหลากหลายรวมถึงกิจกรรมนันทนาการที่มีความหลากหลายขึ้น และปรากฏร่องรอยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางนันทนาการค่อนข้างชัดเจน

4.) พื้นที่ธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น/ พื้นที่ธรรมชาติดัดแปลง (Roaded Natural-Modified, RN-M) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติที่มีการดัดแปลงสภาพเพื่อรองรับกิจกรรมนันทนาการ มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สามารถเข้าถึงได้โดยง่ายและหลากหลายรูปแบบ มีความสะดวกสบายในการประกอบกิจกรรมนันทนาการที่หลากหลายและมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหลากหลายกลุ่ม มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในระดับเข้มข้นและมีร่องรอยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางนันทนาการอย่างชัดเจน

5.) พื้นที่ชนบท (Rural, R) หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ชนบทที่มีที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนและอยู่ในพื้นที่ธรรมชาติที่อยู่ปะปนกับพื้นที่ชุมชน มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อรองรับกิจกรรมนันทนาการโดยเฉพาะกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้สัมผัสวัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สามารถเข้าถึงได้โดยง่ายและหลากหลายรูปแบบ มีรูปแบบในการประกอบกิจกรรมนันทนาการที่หลากหลายและมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหลากหลายกลุ่ม ร่องรอยผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางนันทนาการอย่างชัดเจน

6.) พื้นที่เมือง (Urban, U) หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่เมือง มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อรองรับกิจกรรมนันทนาการที่หลากหลาย มีการใช้ประโยชน์ที่ดินและการพัฒนาพื้นที่อย่างเข้มข้น มีความสะดวกสบายในการประกอบกิจกรรมนันทนาการและสามารถเข้าถึงได้โดยง่ายและหลากหลายรูปแบบ

จากการจำแนกเขตการท่องเที่ยวตามโอกาสนันทนาการดังกล่าว สามารถสรุปลักษณะของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมต่อการบริหารจัดการเพื่อให้มีลักษณะของประสบการณ์การท่องเที่ยวหรือกิจกรรมนันทนาการในลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่

- 1.) พื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการจัดกิจกรรมนันทนาการเชิงนิเวศในลักษณะเข้มข้น ได้แก่
 - พื้นที่ธรรมชาติสันโดษ (Primitive, P)
 - พื้นที่ธรรมชาติกึ่งสันโดษไม่ใช้ยานยนต์ (Semi-Primitive Non-Motorized, SPNM)
- 2.) พื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการจัดกิจกรรมนันทนาการเชิงนิเวศในลักษณะผสมผสาน กับกิจกรรมนันทนาการลักษณะอื่น ได้แก่
 - พื้นที่ธรรมชาติกึ่งสันโดษใช้ยานยนต์ (Semi-Primitive Motorized, SPM)
- 3.) พื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการจัดกิจกรรมนันทนาการเชิงนิเวศในระดับต่ำ เนื่องจากได้มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่
 - พื้นที่ธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น/ พื้นที่ธรรมชาติดัดแปลง (Roaded Natural-Modified, RN-M)
 - พื้นที่ชนบท (Rural, R)
 - พื้นที่เมือง (Urban, U)

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดที่กล่าวมา ทำให้คณะผู้วิจัยมองเห็นประเด็นการพัฒนาศักยภาพและการบริการการท่องเที่ยวที่ถูกหยิบยกมาวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะแหล่งน้ำพุร้อนหลาย ๆ แหล่งถูกนำไปใช้โดยขาดการศึกษาถึงศักยภาพที่เหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ทำให้เกิดการพัฒนาที่สวนทางกันระหว่าง การพัฒนาและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า หรือขาดมุมมองถึงหลักการพัฒนายั่งยืน (Fennell, 2003) โดยหนึ่งในประเด็นสำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอันทางเลือกที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในชุมชนครั้งนี้ คือ การศึกษาถึงศักยภาพแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ มุ่งพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมในชุมชน และสิ่งแวดล้อมโดยไม่ส่งผลกระทบในทางลบ หรือส่งผลเสียน้อยที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว และรูปแบบที่แท้จริงของการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ เกิดจากการสังเคราะห์ทั้งทางมิติชุมชนและสังคม ทรัพยากรท่องเที่ยว เศรษฐกิจและการท่องเที่ยว กายภาพ และสิ่งแวดล้อม โดยผลหรือแผนการพัฒนาที่ได้ รวมถึงรูปแบบการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นนั้นจะเน้นการให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวและชุมชน โดยทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะได้รับประโยชน์จากกิจกรรมท่องเที่ยว พร้อมเกิดการเรียนรู้และเกื้อหนุนและกระจายรายได้ทางเศรษฐกิจในชุมชน และไม่เกิดการซื้อขาย หรือทำลายวัฒนธรรมและทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม (สินธุ์ สโรบล, 2546) โดยยึดหลักภายใต้ความสอดคล้องและความต้องการของชุมชน (Duffy, 2006) ซึ่งประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ที่ตอบโจทย์ปัญหาอันมาจากความต้องการของสังคมและชุมชนในพื้นที่ ภายใต้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการ ระหว่าง ภาคการศึกษา (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม) ชุมชนในพื้นที่ (ชุมชนในแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตก) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวทั้งภาครัฐ และเอกชน เป็นต้น

2.4.4 องค์ประกอบหลักของภูมิสถาปัตย์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ได้กล่าวว่าในแต่ละเมืองมีองค์ประกอบหลักที่มองเห็นได้และเป็นส่วนสำคัญในการสร้างเมืองให้สวยงามมีความน่าประทับใจต่อนักท่องเที่ยว ดังนี้คือ

- 1.) ธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่ยังคงอยู่ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง บึง ภูเขา เป็นต้น
- 2.) อาคารและส่วนประกอบของอาคาร ได้แก่ บ้านอาคาร ตึกแถว รวมถึงส่วนประกอบต่างๆ ของอาคาร เช่น บ้าย กันสาด ลานทางเข้าอาคาร
- 3.) ที่เว้นว่างต่างๆ ได้แก่ สวนสาธารณะ สนามเด็กเล็ก ลานเอนกประสงค์ของเมือง ลานเชื่อมระหว่างอาคาร
- 4.) ถนน ทางเดิน ทางสัญจรต่างๆ ได้แก่ ถนน ทางเท้า ทางจักรยาน ทางรถไฟ รวมถึงแม่น้ำ ลำคลอง
- 5.) มนุษย์และการประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ ชาวเมืองที่อยู่อาศัยในเมือง ประกอบกับการเคลื่อนไหวทำกิจกรรมในส่วนต่างๆ ของเมืองเป็นส่วนประกอบที่ทำให้เมืองมีชีวิตมีการเคลื่อนไหว บางกิจกรรมทำให้ผู้มาเยือนเมืองเกิดความสนใจที่จะเข้าไปสัมผัสและเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ

นอกจากนี้การรวมองค์ประกอบของเมืองหรือการวางผังเมืองสามารถทำให้เมืองเกิดความสวยงามโดยต้องมีการดำเนินการดังนี้

- 1.) ความเป็นระเบียบ คือ การที่ส่วนประกอบต่างๆ ได้ไว้อย่างกลมกลืน ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกสับสนวุ่นวาย ไม่ดูสกปรกขรุขระตึกพังจนทำให้ดูคล้ายกับว่าไม่ได้รับการเอาใจใส่
- 2.) ความสบาย คือ ความสบายสมควรแก่สภาพแวดล้อม ไม่เกินความร้อนจนเกินไป ไม่มีฝุ่นมากจนเกินไป
- 3.) การมีภาพลักษณ์ที่ชัดเจน คือ การมีภาพรวมองค์ประกอบที่เกิดความชัดเจนต่อการจดจำ และเกิดความประทับใจหลังจากที่ได้เยี่ยมชมแล้ว ซึ่งภาพรวมที่เกิดขึ้นจากความชัดเจนขององค์ประกอบ 5 อย่าง คือ เส้นทาง (Path) ขอบเขต (Edge) ย่าน (District) ที่รวมกิจกรรม (Node) และที่หมายตา (Landmark)
- 4.) การมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน ที่ทำให้ผู้มาเยือนได้รับรู้และก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการดึงดูดใจให้เกิดการเข้าไปเที่ยวชม

5.) การมีลักษณะสุนทรียภาพ คือ มีลักษณะสวยงามชวนให้ผู้พบเห็นเกิดความสุขสบายใจและรื่นรมย์ใจ โดยการมีลักษณะสุนทรียภาพต้องมีการผสมผสานระหว่างรูปทรง สัดส่วน สี ผิวสัมผัส และนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาจัดวางให้เกิดความเป็นเอกภาพ

การจัดการภูมิสถาปัตย์กับการท่องเที่ยวเพื่อที่จะทำให้เกิดสิ่งที่น่าสนใจที่นักท่องเที่ยวคาดหวังจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อมาเห็นภูมิทัศน์ในท้องถิ่นต่างๆ ที่มีลักษณะแปลกตา เช่น เอกลักษณ์พื้นถิ่น ภูมิทัศน์และบรรยากาศ วิธีการดำเนินชีวิต ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความรื่นรมย์ของสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการสัญจรทางเท้าที่เป็นระบบพอสมควร มีความสะดวก ปลอดภัย และง่ายต่อการเทียบเคียงกับแผนที่และระบบป้ายข้อมูลที่มีภาษาอังกฤษที่ช่วยในการเดินทางของนักท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดข้อการจัดการพื้นที่ดังนี้

1.) ที่ว่างโล่ง (Open space) สามารถแบ่งเป็น สวนหย่อม ลานกิจกรรม ลานเอนกประสงค์ สระน้ำ แม่น้ำลำคลอง โดยที่ว่างโล่งประเภทสวนหย่อมคือสวนขนาดเล็กซึ่งไม่มีการใช้งานมากนักหรือมีในแง่ของการตกแต่งเพื่อความสวยงาม เกณฑ์ในการปรับปรุงสวนหย่อม คือ การดูแลรักษาจะต้องง่าย สะดวก ประหยัดโดยควรปรับให้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมโดยรวมและกลมกลืนกับทางสัญจร สะดวกในการบำรุงรักษา ในขณะที่ลานกิจกรรมซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งกลางแจ้งซึ่งมักจะเป็นบริเวณสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นที่รวมของนักท่องเที่ยวควรเป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อการพัฒนาของลม ควรแยกกิจกรรมและการสัญจรที่เหมาะสม เลือกการใช้วัสดุพื้น พิจารณาการเข้าถึงของรถบริการ คำนึงถึงการระบายน้ำ และการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ม้านั่ง น้ำดื่ม ไฟส่องสว่าง

นอกจากนี้บ่อน้ำ สระน้ำ แม่น้ำลำคลองที่มีอยู่ตามธรรมชาติควรจัดเป็นพื้นที่เปิดโล่ง โดยควรพิจารณาการใช้พื้นที่ริมน้ำเพื่อกิจกรรมทางการท่องเที่ยว การปรับปรุงบริเวณชายน้ำ การพิจารณาให้มีกิจกรรมทางน้ำ การเพิ่มความสวยงามให้แก่สระน้ำ การใช้พืชพันธุ์ในน้ำและริมน้ำ

2.) เส้นทาง การเข้าถึง หมายถึงการที่นักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้าสู่บริเวณที่เป็นจุดหมายปลายทาง โดยบริเวณดังกล่าวนี้ควรมีลักษณะที่เชื้อเชิญมีความประทับใจและให้ความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวตามสมควรซึ่งมีข้อควรคำนึงถึงในเรื่องการควบคุมเส้นทางและรูปแบบของการสัญจรไม่ให้เกิดความสับสน มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้ตามสมควร พร้อมทั้งจัดสื่อให้ข้อมูลข่าวสาร โดยใช้รูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่น พร้อมทั้งมีการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพดีเสมอ นอกจากนั้นควรมีขั้นตอนในการกำหนดเส้นทางทัศนอาทรมีการจัดเส้นทางในลักษณะวงรอบและให้มีความแตกต่างกันในท้องถิ่น มีการให้ข้อมูลข่าวสารเส้นทางโดยพิจารณาประเภทของพาหนะตามสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ และควรมีการปรับปรุงบริเวณจุดเริ่มต้นของเส้นทาง พร้อมทั้งคำนึงถึงความต่อเนื่องกับเส้นทางคมนาคมภายนอก

3.) ที่จอดรถ ในการปรับปรุงที่จอดรถควรคำนึงถึงการจัดตำแหน่งของที่จอดรถ การจัดหาบริเวณจอดรถประเภทที่จอดรถนอกถนน และคำนึงถึงมุมมองเป็นสำคัญและควรมีความต่อเนื่องของทางสัญจร

4.) ทิวทัศน์และที่หมายตา ทิวทัศน์ (View) หมายถึงบริเวณที่มีความสวยงามเป็นพิเศษอันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่สวยงามมีความแปลกตาแตกต่างไปจากสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป หรือเกิดจากความพิเศษของสภาพธรณีวิทยา ที่หมายตา (Landmark) มีความสำคัญในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่น

เด่น และเป็นสิ่งที่ช่วยในการกำหนดทิศทาง ดังนั้นเมื่อมีการพัฒนาปรับปรุงจึงควรคำนึงถึงวิธีการนำนักท่องเที่ยวมาอย่างจุดที่มีทิศทางที่พิเศษและการเสริมทิศทางนี้ให้มีคุณค่ามากขึ้น

5.) อาคารที่จะสร้างในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวควรคำนึงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ช่างเคียง และคำนึงถึงสภาพอากาศของท้องถิ่น นอกจากนี้การพิจารณาเลือกที่ตั้งอาคารควรคำนึงถึงสภาพทางกายภาพของพื้นที่ การใช้งานโดยรอบบริเวณ การวางกลุ่มอาคารเพื่อใช้ประโยชน์จากระยะทาง อีกทั้งควรพิจารณาระยะถอยร่นของอาคาร การขยายตัวในอนาคต และตำแหน่งของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

6.) พืชพันธุ์ วัสดุพืชพันธุ์โดยทั่วไปสามารถแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ โครงสร้างรูปแบบ ลักษณะรวมทั้งการเจริญเติบโตออกเป็น 4 ประเภท คือ ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้คลุมดิน และไม้เลื้อย โดยนำมาใช้ในการตกแต่งได้ 3 ลักษณะ คือ การใช้ในระดับพื้น ระดับผนัง และระดับเพดาน ทั้งนี้ข้อควรคำนึงในการเลือกชนิดของต้นไม้ คือ สภาพอากาศ สภาพดิน ความต้องการการดูแลรักษา ชนิดของต้นไม้ที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาอัตราการเจริญเติบโต ประโยชน์ใช้สอย นอกจากนี้ควรคำนึงในการเลือกตำแหน่งของต้นไม้ในเรื่องระยะจากอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง ไม่กีดขวางการใช้งาน และคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย

2.4.5 รายละเอียดองค์ประกอบของภูมิทัศน์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ได้อธิบายรายละเอียดองค์ประกอบภูมิทัศน์ของเมือง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปรับภูมิสถาปัตย์ในแหล่งท่องเที่ยว โดยควรคำนึงถึงองค์ประกอบต่อไปนี้

1.) ทางสัญจรและที่จอดรถ มีการพิจารณาส่วนต่างดังนี้

ถนน ในการออกแบบถนนจะต้องคำนึงถึงหลักกว้างคือความสวยงามและขนาดมาตรฐานต่างๆในทางวิศวกรรม โดยองค์ประกอบของถนนประกอบด้วยความกว้างของถนน ระยะเว้นว่างเพื่อความปลอดภัย เกาะกลางถนน วงเวียน ขอบคัน และพื้นผิวถนน

ทางเท้า ต้องคำนึงถึงขนาดร่างกายของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับขนาดทางเท้า ความต้องการทางด้านพื้นที่ อัตราความเร็วในการเดินทางและปริมาณการเคลื่อนไหวของการสัญจร และการเลือกใช้วัสดุผิวพื้น

ทางจักรยานและที่จอดรถจักรยาน ในการออกแบบทางจักรยานและที่จอดรถจักรยานมีสิ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ ขนาดและระยะที่จำเป็นสำหรับทางจักรยาน รัศมีเลี้ยวโค้งสำหรับทางจักรยาน ความลาดชันของทางจักรยาน ระดับของการติดตั้งป้ายในทางจักรยาน วัสดุปูพื้น ไฟแสงสว่างสำหรับทางจักรยานและที่จอดรถ การจัดบริเวณและขนาดที่จอดรถจักรยาน และการจัดบริเวณช่องทางเข้า – ออก ของลานจอดรถและทางจักรยาน

2.) อาคารและสิ่งก่อสร้าง โดยมีรายละเอียดคือ

ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ได้แก่ อาคารที่ให้ข้อมูลต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวต้องอยู่ในทำเลที่มองเห็นได้ง่ายและอยู่ในทำเลที่นักท่องเที่ยวผ่านเป็นจำนวนมาก โดยควรมีส่วนบริการข้อมูลข่าวสาร ที่ทำการตำรวจท่องเที่ยว ร้านอาหารและร้านขายของที่ระลึก ห้องน้ำ ห้องสุขา บริเวณที่นั่งพักผ่อนนัดพบ ห้องนิทรรศการและห้องแสดงงาน

ศาลาที่พัก ควรเป็นอาคารโล่งๆ สำหรับนักท่องเที่ยวนั่งพักคอยหรือเป็นที่ร่มหลบแดด หลบฝน หรือเป็นจุดชมทิวทัศน์พิเศษ

ห้องน้ำ สำหรับบริการนักท่องเที่ยวมีเกณฑ์ในการออกแบบคือ ที่ตั้งไม่ควรโดดเด่นจนเกินไป ควรมีการระบายอากาศที่ดี ทางเข้าห้องน้ำของผู้หญิงและผู้ชายควรแยกจากกัน วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ควรมีความทนทานกับการใช้งานสาธารณะ มีขนาดและระยะที่พอเหมาะ มีห้องเก็บของสำหรับอุปกรณ์ทำความสะอาด มีการจัดบริเวณสำหรับเจ้าหน้าที่ที่ดูแลรักษาความสะอาด

ร้านขายของ ร้านขายอาหารและเครื่องดื่มอาจเป็นอาคารที่ถาวรหรือเป็นซุ้มที่มีขนาดเล็ก

3.) สิ่งก่อสร้างและสิ่งประกอบบริเวณ ได้แก่ ม้านั่ง โต๊ะ เก้าอี้ ที่ใช้งานสาธารณะ โดยมีหลักเกณฑ์ในการออกแบบ คือ สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการออกแบบม้านั่งและโต๊ะ เก้าอี้ มีหลักเกณฑ์เช่นเดียวกับการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะทั่วไป โดยให้ตรงกับการใช้สอย มีความทนทานต่อการใช้สอยและสภาพอากาศ มีสภาพที่กลมกลืนกับสภาพภูมิทัศน์โดยรอบ และต้องคำนึงถึงการกำหนดตำแหน่ง การจัดวางระยะห่าง และลักษณะของสภาพแวดล้อม

4.) ป้ายในการใช้สื่อสารให้ข้อมูล โดยอาจเป็นข้อมูลที่มีเรื่องราว ป้ายชี้บอกทาง ป้ายบอกกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวควรรู้ ทั้งนี้สามารถจำแนกป้ายออกเป็น ป้ายบอกสถานที่ ป้ายบอกทิศทาง ป้ายบอกกฎข้อบังคับ ป้ายข้อมูล ซึ่งป้ายต่างๆ มีหลักเกณฑ์ในการออกแบบ คือ ควรมีความชัดเจน ตำแหน่งของป้าย ความสวยงาม และความแข็งแรงทนทาน นอกจากนี้ป้ายที่ติดตั้งที่ต่างๆ ควรมีการวางแผนการจัดระบบป้ายเพื่อให้ทราบว่าควรทำป้ายอะไรติดตั้งที่ตำแหน่งใดบ้างโดยทำการเก็บข้อมูลเพื่อพิจารณาว่าในบริเวณที่กำลังวางแผนอยู่นั้นมีความต้องการในด้านข้อมูลในจุดใดบ้าง จากนั้นทำการรวบรวมข้อมูลกำหนดลงในผัง ต่อมาทำการกำหนดรูปแบบ ข้อกำหนด ข้อความ และรูปสัญลักษณ์ที่จะปรากฏในป้ายแต่ละชุด สุดท้ายทำการออกแบบแผ่นป้าย การติดตั้งพร้อมทั้งการระบุตำแหน่งที่แน่นอนของป้ายลงในผัง

5.) ถังขยะและตัวรองรับขยะมูลฝอย เป็นสิ่งที่จำเป็นในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อช่วยในการเก็บสิ่งปฏิกูลหรือของเหลือใช้จากการใช้งาน โดยต้องคำนึงถึงรูปแบบและลักษณะให้เหมาะสมในแต่ละบริเวณนั้น คือ รูปแบบที่กลมกลืนกับสภาพภูมิทัศน์ ตำแหน่งและจำนวนของถังขยะ ความสะดวกในการใช้ การดูแลรักษา และความแข็งแรงทนทาน ความสะอาดและสุขอนามัย

6.) กระบะต้นไม้และกระถางต้นไม้ คือ ภาชนะสำหรับใส่ดินเพื่อปลูกต้นไม้อาจเป็นกระบะถาวรที่ก่อสร้างลงกับที่ เช่น ก่ออิฐ ก่อหินหล่อคอนกรีต หรือเป็นกระบะชั่วคราวก็สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยสะดวก โดยมีเกณฑ์การออกแบบดังนี้ คือ กระบะต้นไม้จะต้องจัดทำรูระบายน้ำไว้สำหรับการระบายน้ำภายหลังการรดน้ำ ตำแหน่งกระบะต้นไม้ควรตั้งอยู่ลอยตัว โดยสามารถทำความสะอาดได้ง่าย ความสูงของกระบะโดยทั่วไปจะไม่เกิน 0.80 เมตร แต่ทั้งนี้ความสูงจะขึ้นอยู่กับการใช้งานอื่นประกอบด้วย และความลึกของชั้นดินในกระบะสำหรับการปลูกต้นไม้จะมีความแตกต่างไปตามประเภทของต้นไม้ที่ปลูก

7.) บ่อน้ำ สระน้ำ น้ำพุ น้ำตก โดยน้ำที่ใช้สำหรับการจัดตกแต่งที่สร้างขึ้นมานี้มักจะเป็นการใช้ในลักษณะที่เพิ่มความสวยงาม เพิ่มความน่าสนใจ และคุณค่าทางด้านการมองเห็นมากกว่าประโยชน์ในการใช้สอยอื่น โดยควรออกแบบให้พื้นผิวของน้ำก่อให้เกิดบรรยากาศ อารมณ์ และความรู้สึกที่แตกต่างกัน มีความปลอดภัย มีระบบการไหลเวียนของน้ำ มีระบบการระบายน้ำและการทำความสะอาด คำนึงถึงการใช้วัสดุพื้น

มีการตกแต่งประดับด้วยไฟฟ้าเพื่อเพิ่มสีสันในยามค่ำคืน ควรออกแบบให้กลมกลืนกับธรรมชาติ และขอบของบ่อน้ำต้องรองรับน้ำไม่ให้กระเด็นออกมาได้ อีกทั้งควรมีการคำนึงถึงการจัดวางม้านั่ง หรือการปลูกพืชน้ำบางชนิด รวมถึงคำนึงถึงตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมของบ่อน้ำ สระน้ำ น้ำพุ น้ำตก ที่สร้างขึ้น

8.) ไฟฟ้าส่องสว่าง ไฟฟ้าภายนอกมีหน้าที่ให้แสงสว่างในเวลากลางคืนเพื่อความปลอดภัยในการสัญจรและสวัสดิภาพของผู้สัญจรแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ประกอบสถานที่เพื่อช่วยในการแสดงสัดส่วนของพื้นที่ รูปแบบของลักษณะพื้นที่ และส่งเสริมให้เกิดความสวยงามขึ้น โดยมีเกณฑ์การออกแบบและการเลือกใช้ไฟฟ้า ดังนี้ คือ เลือกชนิดของไฟให้เหมาะสมกับการใช้งานและมีความกลมกลืนกับสภาพภูมิทัศน์ องค์ประกอบของไฟฟ้าประกอบด้วย หลอดไฟฟ้า เสาไฟฟ้า การติดตั้งควรมีการออกแบบให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและความปลอดภัย นอกจากนี้เสาไฟฟ้าอาจจะออกแบบให้ใช้ประโยชน์ร่วมกับอย่างอื่นได้ โดยการออกแบบต้องให้มีความประหยัดและดูแลรักษาได้ง่าย

9.) ทางเดินมีหลังคา สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวให้หลบแดดหลบฝนได้ นอกจากนั้นยังอาจช่วยชี้นำทิศทางการเดินให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น นำนักท่องเที่ยวจากลานจอดรถไปยังบริเวณทางเข้า การออกแบบควรมีรูปแบบ สีสัน วัสดุ ให้กลมกลืนกับส่วนประกอบอื่นๆ และให้เข้ากับเอกลักษณ์ของบริเวณนั้น ความสูงของหลังคาไม่ควรต่ำกว่า 2.30 เมตร ความกว้างของทางเดินมีหลังคาให้มีความเหมาะสมกับการใช้งาน และตำแหน่งที่มีการติดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์ให้ติดตั้งในตำแหน่งเสาหรือผนังด้านหลังเพราะเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวผ่านไปมา

10.) ซุ้มทางเข้า ได้แก่สิ่งก่อสร้างซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่หมายต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้สัญจรไปมาโดยทางรถยนต์ หรือทางเท้าสามารถกำหนดตำแหน่งการเข้าออกได้ง่ายขึ้นและชัดเจนขึ้น โดยมักจะเน้นที่ความสูงเพื่อให้สามารถมองเห็นจากระยะไกล โดยส่วนประกอบของซุ้มทางเข้าอาจมีเพียงซุ้มที่เป็นโครงสร้างและโดยมากมักจะประกอบอยู่กับป้ายชื่อเพื่อให้สื่อสารได้ชัดเจนมากขึ้นหรือมีตัวหนังสือแสดงการต้อนรับและความสูงของซุ้มจะต้องคำนึงถึงประเภทของการสัญจรประกอบด้วย ถ้าเป็นทางเดินควรมีความสูงอย่างน้อย 2.30 เมตร ถ้าเป็นรถยนต์ควรมีความสูงอย่างน้อย 3.00 เมตร ถ้าเป็นรถบรรทุก รถโดยสารขนาดใหญ่ควรมีความสูงอย่างน้อย 5.00 เมตร นอกจากนี้โครงสร้างของซุ้มทางเข้าอาจเป็นเพียงโครงสร้างโปร่งหรือเป็นโครงสร้างที่มีหลังคาเพื่อกันแดดกันฝน หรือเป็นโครงสร้างสำหรับไม้เลื้อยเกาะขึ้นไปเป็นซุ้มต้นไม้ หรืออาจจะมีประโยชน์การใช้งานอื่น เช่น ป้อมยาม ป้อมเก็บเงิน เป็นต้น ทั้งนี้รูปแบบของซุ้มควรกลมกลืนกับสิ่งก่อสร้างอื่นและสภาพแวดล้อมในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งต้องคำนึงถึงบริเวณโดยรอบประกอบด้วย เช่น สวนหย่อมทางเท้า เป็นต้น

การจัดการภูมิสถาปัตย์ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้มีการสวยงามเหมาะสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวต่างๆ จะช่วยทำให้แหล่งท่องเที่ยวดึงดูดใจให้ผู้มาเยี่ยมชมมากยิ่งขึ้น

2.5 การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2.5.1 ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

สภาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนว่าหมายถึงการพัฒนาที่สนองตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนคนรุ่นต่อไปในการที่จะสนองตอบความต้องการของตนเอง (สมพร เทพสิทธา.2536: 7) ทั้งนี้ตามทรรศนะของ GLOBE' 90 (1990: 2) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีเป้าหมายโดยรวมดังนี้

- 1.) เพื่อสร้างจิตสำนึกและความเข้าใจว่า การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ
- 2.) เพื่อสร้างดุลยภาพในการพัฒนา
- 3.) เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น
- 4.) เพื่อให้ประสบการณ์ที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยว
- 5.) เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม อันเป็นสิ่งซึ่งทั้ง 4 วัตถุประสงค์ข้างต้นต้องพึ่งพาอย่างยิ่ง

เช่นเดียวกับศิริอร บุญโร (2551: 24) ได้กล่าวว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง การดำเนินการเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าที่ดีสมดุล ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อม โดยมีทรัพยากรไว้ให้เกิดประโยชน์และสามารถสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและคนในรุ่นอนาคตอย่างพอเพียง

วราพร ศรีสุพรรณ (ศิริพรรณ สุพรรณพงศ์. 2549: 14 อ้างอิงจาก วราพร ศรีสุพรรณ.2534: 52-59) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า แนวคิดนี้เป็นการสืบเนื่องมาจากแนวคิดในการอนุรักษ์หรือ Conservative โดยที่การอนุรักษ์หมายถึงรูปแบบการใช้ประโยชน์สิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน และศาสตร์ในการอนุรักษ์จะแยกย่อยไปตามประเภทของทรัพยากร การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะครอบคลุมแนวคิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้านทั้งเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่าง ๆ อีกด้วย

นอกจากนี้ในการประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติหรือ Earth Summit ที่นครริโอเดจาเนโรประเทศบราซิล พ.ศ.2535 มีอนุสัญญาแผนปฏิบัติการ 21 กล่าวถึงการพัฒนาทุกประเภทต้องเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกัน ซึ่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ดังนี้

คณะกรรมการการท่องเที่ยวและการกีฬาโอลิมปิก (2540: 24) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า เป็นการวางแผนพัฒนาที่คำนึงถึงขีดความสามารถของคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยตระหนักถึงข้อจำกัดของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่จะใช้ประโยชน์ในการพัฒนาควบคู่กับการควบคุมป้องกันและติดตามผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดและยั่งยืนนาน รวมทั้งก่อประโยชน์กระจายต่อสังคมส่วนรวม

ทั้งนี้หลักการเบื้องต้นและแนวทางปฏิบัติของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ 10 ประการ (จุลสารการท่องเที่ยว. 2542) ดังนี้

- 1.) มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างจริงจังก่อน แล้วจึงพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไปภายหลังเพื่อให้เหมาะสมกับระบบสาธารณสุขปโภคที่รองรับเป็นสำคัญ
- 2.) มุ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการท่องเที่ยวต่างๆที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่
- 3.) มุ่งพิจารณาอย่างรอบคอบถึงขอบเขตที่เหมาะสมของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทุกๆ ด้าน ทั้งนี้ควรพยายามผลักดันให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่นั้นๆ
- 4.) มุ่งให้ข้อมูลทางการท่องเที่ยวอย่างเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
- 5.) มุ่งใช้วัสดุและผลผลิตในท้องถิ่น เพื่อช่วยลดดุลการค้ากับต่างประเทศได้ทางหนึ่งและเป็นการเพิ่มรายได้กับคนในท้องถิ่นนั้นๆ
- 6.) มุ่งกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นเพื่อนำรายได้เข้าท้องถิ่นนั้นให้มากที่สุด อันจะเป็นประโยชน์ในระยะยาวของชุมชนท้องถิ่น
- 7.) มุ่งจ้างงานในท้องถิ่น โดยส่งเสริมรูปแบบของงานที่น่าสนใจ และได้รับผลตอบแทนสูงให้แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น
- 8.) มุ่งพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น อันจะช่วยยกระดับการบริการท่องเที่ยวให้สูงขึ้น
- 9.) มุ่งรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้อยู่รอดในระยะยาวเพื่อเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวตลอดไป
- 10.) มุ่งทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคระหว่างภาคธุรกิจการท่องเที่ยวองค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐบาล บนหลักการข้างตน

2.5.2 หลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

หลักการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Tourism Concern. 1992) ควรมีองค์ประกอบดังนี้

- 1.) การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainably) ควรคำนึงถึงการใช้อย่างเหมาะสมชาติทรัพยากรทางสังคม และทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างมีขอบเขตและเหมาะสมเนื่องจากสิ่งเหล่านี้มีเป็นทุนที่สำคัญในการดำเนินธุรกิจระยะยาว
- 2.) การลดการบริโภคที่มากเกินไปเกินความจำเป็นและการลดของเสีย (Reducing Over-Consumption and Waste) ทำให้มีทรัพยากรเหลือเก็บไว้ใช้ได้นานขึ้น เป็นการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายและเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายในการกำจัดของเสีย

3.) การรักษาและการส่งเสริมความหลากหลายทางธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintaining Diversity) สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาวและยังช่วยขยายฐานของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้อีกด้วย

4.) การประสานการท่องเที่ยวกับการวางแผนพัฒนา (Integrating Tourism into Planning) ซึ่งควรกระทำทั้งในระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นการช่วยเพิ่มศักยภาพของการท่องเที่ยวในระยะยาว

5.) การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting Local Economies) โดยการสนับสนุนการซื้อขายสินค้าที่ผลิตโดยชุมชนในท้องถิ่นและใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนในท้องถิ่นนั้น

6.) การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น (Involving Local Communities) ซึ่งจะทำให้เกิดคุณภาพด้านการจัดการการท่องเที่ยวของท้องถิ่น และเป็นการลดความขัดแย้งของประชาชนในท้องถิ่น

7.) การปรึกษากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและประชาชนในท้องถิ่น (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันทำงานไปในทิศทางเดียวกันร่วมกันแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้ง ของประชาชนในด้านผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

8.) การฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) โดยการสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อบุคลากรในท้องถิ่นทุกระดับ ซึ่งจะเป็ช่วยยกระดับการบริการการท่องเที่ยวได้

9.) การทำการตลาดด้วยความรับผิดชอบ (Marketing Tourism Responsibility) การตลาดเป็นการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันผู้ประกอบการก็ต้องทำการตลาดให้ลูกค้าทราบถึงจริยธรรมของบริษัท ความรับผิดชอบต่อด้านการตลาดนี้ผู้ประกอบการจะต้องสร้างจิตสำนึกในการท่องเที่ยวให้เกิดกับนักท่องเที่ยวด้วยการประชาสัมพันธ์

10.) การดำเนินการวิจัย (Undertaking Research) เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการช่วยแก้ไขปัญหาและเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและนักลงทุน ซึ่งโครนิน (Cronin, 1990) ได้สรุปทฤษฎะในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้ว่าในการพัฒนาใดๆ ก็ตาม ต้องเสนอให้การท่องเที่ยวเป็นทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน โดยให้ความสำคัญเท่าเทียมกับกิจกรรมเศรษฐกิจอื่นๆ โดยต้องมีฐานข้อมูลทางการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เพื่อให้เกิดการรับทราบ วิเคราะห์และตรวจสอบอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจภาคอื่นๆ นอกจากนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีความสอดคล้องกับหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนเสมอ และยังสอดคล้องกับหลักการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ของเชอร์ลี อีเบอร์ (Shirley Eber) (มหาวิทยาลัยซีวิต. 2555: ออนไลน์) ที่ได้กล่าวไว้ คือ

1.) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดีต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วยซึ่งการพัฒนาต้องยังคงความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด อย่างเหมาะสมนั้นสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน

2.) ลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น ลดการนำไม้มาก่อสร้างอาคาร ให้ใช้วัสดุอื่นแทน เป็นต้น และลดการก่อของเสีย เช่น ขยะ ต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ โดยขยะแห่งอาจนำระบบการหมุนเวียนการใช้ การใช้ซ้ำ และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ขยะเปียกอาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักปุ๋ยสามารถนำไปใช้เป็นปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3.) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม โดยเน้นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่า เช่น แหล่งท่องเที่ยวน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก ฟีลล์ หรือป็นหน้าผา หรือหมู่บ้านวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัว การทำเส้นทางจักรยานให้ถึงท่องเที่ยวชมรอบหมู่บ้าน เป็นต้น รวมทั้งการเพิ่มมาตรฐานการบริการ เช่น การส่งบุคลากรไปอบรมด้านต่าง ๆ เช่น ภาษาอังกฤษ มัคคุเทศก์ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับกลับไปเที่ยวซ้ำอีก

4.) ประสานการพัฒนากการท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ จะต้องประสานแผนการพัฒนากับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. และเทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนา และการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

5.) ต้องใช้การท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการกระจายรายได้สู่ประชาชนที่ประกอบการในท้องถิ่น เช่น การหาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ ๆ ในแต่ละตำบล ตามนโยบาย “1 ผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล” ทั้งนี้เพื่อขยายฐานทางเศรษฐกิจ และสร้างรายได้เสริมให้กับท้องถิ่น

6.) การมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบเป็นองค์กรร่วม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมแก้ไขปัญหาด้วยกัน หรือเป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากนั้นยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

7.) หมั่นประชุม หรือปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา และหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ โดยร่วมประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การกำหนดราคาค่าบริการรถโดยสาร หรือค่าเช่าเรือ ควรเป็นมาตรฐานเดียวกัน

8.) การพัฒนาบุคลากร การให้ความรู้ การฝึกอบรม หรือการส่งพนักงานไปดูงานอย่างสม่ำเสมอทำให้มีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากร

ในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การอบรมนักท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

9.) จัดเตรียมข้อมูลหรือคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว หรือข่าวสารการบริการ การขายให้พร้อม และเพียงพอต่อการเผยแพร่ อาจทำในรูปสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือท่องเที่ยว วิดีโอแนะนำ แผ่นพับ เป็นต้น

10.) ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การสอบถามความเห็นด้วยใบประเมินผล และทำการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อให้ทราบผลของการบริการ และนำมาปรับปรุงแก้ไขการจัดการ และการบริการให้มีประสิทธิภาพเพื่อ ความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

จากหลักของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และหลักการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะเห็นได้ว่า มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยว กล่าวคือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นพื้นฐานสำคัญในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องถูกนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ต้องทำการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว และต้องพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วย เพื่อให้บรรลุหลักของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาข้างต้น

นอกจากนี้ภราเดช พยัฆวิเชียร (2539: 4-7) ได้กล่าวว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องพิจารณาทั้งในดานเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยความหมายทุกๆ ไปนั้น หมายถึง การพัฒนาที่จะใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน โดยไม่กระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบของการท่องเที่ยวนั้น คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติวัฒนธรรมให้สามารถใช้อย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือเกิดความเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรนั้นๆ ในการพิจารณาด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีการบูรณาการ องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยแต่ละองค์ประกอบจะต้องมีแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน สอดคล้องและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวดังกล่าวได้แก่แหล่งท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยวการตลาด และนักท่องเที่ยว ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (จุลสารการท่องเที่ยว. 2541: 60) เสนอแนวทางเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไทยไว้ 5 ประเด็น ดังนี้

1.) มองถึงความยั่งยืนอย่างมีประโยชน์หมายความว่าให้นักท่องเที่ยวในปริมาณที่พอเหมาะซึ่งทรัพยากรก็จะยั่งยืน และวัฒนธรรมบางส่วนก็จะสามารถดำรงอยู่ได้

2.) ควรมีการสร้างความหลากหลายทางการท่องเที่ยวให้มีการท่องเที่ยวในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา การท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิงและการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น ในการจัดการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายนั้นไม่มีการเฉพาะเจาะจงแต่ผู้จัดต้องมีจินตนาการ มีความกล้าในการคิดอะไรที่แปลกใหม่ ต้องมีความรู้ในกลุ่มเป้าหมายว่าเป็นกลุ่มใด และมีความสนใจในเรื่องใด

3.) ทำให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ของสังคม ต้องมีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้จากเดิมที่เรียนรู้ตามหลักสูตรในห้องเรียน ให้มีการเรียนรู้ไปพร้อมกับการทำงาน กิจกรรม ให้การท่องเที่ยวเป็นเวทีสำคัญของการเรียนรู้นอกห้องเรียน ผนวกการท่องเที่ยวให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

4.) ควรมีการปรับบทบาทขององค์กรทางการท่องเที่ยวของรัฐใหม่โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวไปสู่การให้ความรู้มากขึ้น ให้สามารถนำมาใช้จัดการการท่องเที่ยวทั้งในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

5.) ให้มีความสำคัญกับ “คน” มากกว่ารายได้ต้องมองคนเป็นเป้าหมายหลักในการจัดการการท่องเที่ยว “คน” ในที่นี้หมายถึง คนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น ผู้ให้บริการนักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2548: ออนไลน์) ได้กำหนดถึงแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในแหล่งท่องเที่ยวว่าควรคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับสภาพทางกายภาพ ชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และวิถีชีวิต โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนรวมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับชุมชน วัฒนธรรม ชุมชน ประเพณี และวิถีชีวิต ทั้งต้องก่อให้เกิดการกระจายรายได้ (ผลประโยชน์) อย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่ได้เกิดจากการกระจุกตัวเฉพาะผลประโยชน์ที่เป็นรายได้เพียงแคกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเท่านั้น และต้องมีการจัดการพื้นที่ ที่ต้องเป็นไปด้วยความยินดีของประชาชนในชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่นั้น

นอกจากนี้ รั้าไพพรรณ แก้วสุริยะ (2549: ออนไลน์) ได้ระบุแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่าต้องพิจารณาองค์ประกอบ 4 ประการ ประการแรกคือการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ประการที่สองได้แก่การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ประการที่สามได้แก่การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว และประการสุดท้ายได้แก่การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน วรวิญญู เวียงอำพล (2548: 45-47) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่สอดคล้องและแตกต่างออกไปคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องมีการพัฒนาองค์ประกอบหลัก 4 ด้านคือ

1.) การจัดการด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเป็นแรงขับเคลื่อนให้สามารถพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ โดยต้องมีการจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่เปราะบาง สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีศักยภาพโดยเฉพาะการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในเขตอนุรักษ์ คำนึงถึงแนวกัน (green belt) และพื้นที่ที่ต้องฟื้นฟู พร้อมกันนั้นต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ หรือแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ด้วย

2.) การจัดการด้านการตลาด การบริการ การประชาสัมพันธ์ และโฆษณา เพื่อไม่ให้เกิดการบริโภคทางการท่องเที่ยวมีส่วนทำลายสิ่งแวดล้อม การจัดการด้านการตลาดและการบริการ ไม่เพียงแต่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับยังต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมด้วย ควรมีการส่งเสริมและผลักดันให้ทุกฝ่ายเข้ามามี

ส่วนร่วม การตลาดและการบริการทุกอย่างต้องประสานและสอดคล้องกันอย่างกลมกลืนให้มากที่สุด เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีความต้องการที่แตกต่างกัน จึงควรมีความหลากหลายของตลาดท่องเที่ยว การวิเคราะห์และติดตามสถานการณ์ด้านการตลาดและการบริการ

3.) การจัดการด้านการให้การศึกษาและพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวต้องมีความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด คุ่มค่า เกิดประโยชน์และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม มีความสามารถในการเลือกสรรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและวิถีชีวิตโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและการพัฒนาและเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งสามารถเผยแพร่ความรู้ นั้น ๆ ให้กับบุคคลอื่นหรือนักท่องเที่ยวได้ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจะต้องมีแนวทางในการพัฒนาบุคลากรเพื่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อาจจะจัดฝึกอบรมและสัมมนา เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และประสบการณ์แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและประชาชนในท้องถิ่น โดยเน้นภาคปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี จัดและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้การเรียนรู้ทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการพักผ่อนหย่อนใจ ให้มีการประเมินผลระหว่างและหลังของการจัดกิจกรรมการพัฒนาบุคลากร มีศูนย์กลางของข้อมูลและสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพื่อการเผยแพร่ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และส่งเสริมกระบวนการการพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง มีการวางแผนพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมและความเหมาะสมที่จะเข้าสู่การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวและพัฒนาบุคลากรให้มีความเข้าใจในกระบวนการและโครงสร้างของระบบท่องเที่ยว เพื่อให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องสามารถดำเนินการได้สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

4.) การจัดการด้านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับบุคคลสี่กลุ่ม คือ ภาครัฐ ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนเจ้าของพื้นที่ และนักท่องเที่ยว

4.1) ภาครัฐ เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการหรือกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จ เพราะภาครัฐสามารถควบคุมหรือกำหนดทิศทางของการจัดการการท่องเที่ยวไปสู่รูปแบบที่ต้องการได้โดยอาศัยกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ในการให้ความสนับสนุนและร่วมมือ ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกลุ่มบุคคลกลุ่มอื่น ให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพื่อให้มีการปฏิบัติการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาครัฐสามารถทำให้การท่องเที่ยวไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ด้วยการบริหารจัดการที่เน้นนโยบายด้านสวัสดิภาพ และความปลอดภัยในการท่องเที่ยว พิจารณาลำดับขั้นตอนด้านการท่องเที่ยวร่วมกันและประสานไปในทิศทางเดียวกัน โดยให้

4.2) ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว เป็นกลุ่มบุคคลที่ใกล้ชิดและได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นไปได้ที่สำคัญโดยควรมีบทบาทในการพิจารณาตลาดท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวและสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ ลดและควบคุมมลพิษต่าง ๆ ที่เกิดจากกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ไม่ควรเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยว หรือเน้นการสร้างรายได้ และการเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและสภาพแหล่งท่องเที่ยวด้วย การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนต้องพิจารณาสอบถามความคิดเห็นและความ

ต้องการของคนในท้องถิ่นด้วย ควรประกอบธุรกิจท่องเที่ยวด้วยความจริงใจ ซื่อสัตย์ ให้ความร่วมมือกับนโยบาย กลยุทธ์ และแผนการท่องเที่ยวของภาครัฐ

4.3) ชุมชนเจ้าของพื้นที่ การมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของพื้นที่ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและการท่องเที่ยวอย่างมาก ทำให้เกิดการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนเจ้าของพื้นที่จึงเป็นกลไกอีกอย่างหนึ่งในกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยสามารถสร้างพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนได้โดยมีบทบาทในการรักษา ปกป้องฟื้นฟู และเสริมคุณค่าแหล่งท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตให้คงอยู่ตามความเหมาะสมเพื่อเป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว คิดสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่ไม่ทำลายธรรมชาติเป็นการเพิ่มรายได้ให้ชุมชนและเป็นการสร้างทางเลือกให้แก่นักท่องเที่ยวในการเลือกสินค้าของที่ระลึก ร่วมกันจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม เสริมสร้างความเข้าใจอันดี เป็นมิตรกับนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น และระหว่างชุมชนท้องถิ่นด้วยกันเอง รวมถึงการเสริมสร้างความปลอดภัย

4.4) นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยนักท่องเที่ยวที่ดีด้วย โดยต้องมีการศึกษาข้อมูลของสถานที่ท่องเที่ยว สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในสถานที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ ก่อนเดินทาง เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งท่องเที่ยวและความไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น นักท่องเที่ยวต้องมีจิตสำนึก และมีความรับผิดชอบต่อสถานที่ท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ต้องเคารพกฎเกณฑ์ทางการเมือง สังคม ศาสนา ศิลธรรม กฎหมาย และข้อบังคับของพื้นที่นั้น ต้องมีความใส่ใจและมีส่วนร่วมในการปกป้องรักษาแหล่งท่องเที่ยว และต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่รบกวนสิ่งแวดล้อมและคนอื่นรวมทั้งคนในท้องถิ่น

2.6 แหล่งน้ำพุร้อนและการท่องเที่ยว

2.6.1 ความหมายน้ำพุร้อน

สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว (2556: ออนไลน์) ได้ให้นิยามแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยว เยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจโดยแบ่งเวลาส่วนหนึ่งจากการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และ/หรือรับบริการรักษาพยาบาล และฟื้นฟูสุขภาพ โดยทั่วไปจะมีการจัดรายการท่องเที่ยวพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อเรียนรู้วิถีใช้พลังงานจากธรรมชาติมาบำบัดรักษา และเสริมสร้างสุขภาพกาย และสุขภาพจิตให้สดชื่นผ่อนคลาย เป็นการเพิ่มพูนพลังกำลังให้สมบูรณ์แข็งแรง ปรับสภาพจิตใจและร่างกายให้สมดุล และสามารถนำกลับไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ทั้งนี้พจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544 ได้ให้คำจำกัดความของน้ำพุร้อน หรือน้ำร้อนว่า "เป็นแหล่งที่น้ำไหลขึ้นมาจากใต้ดิน และมีอุณหภูมิสูงกว่าอุณหภูมิของร่างกายมนุษย์" น้ำที่พุขึ้นมาอาจจะอุ่นๆ จนถึงเดือดพล่าน อาจบริสุทธิ์หรือมีแร่ธาตุรวมทั้งแก๊สละลายอยู่ ทำให้มีรสและกลิ่นต่างๆ กัน ปริมาณน้ำที่ไหลออกมาแต่ละพุก็ต่างกัน บางพุไหลเพียงเอ่อๆ บางพุไหลแรง บางพุพุ่งกระเซ็นพันปากบ่อ เพราะแรงดันของแก๊สที่ละลายขึ้นมาจากใต้ดิน เช่น ที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ถ้าน้ำที่พุขึ้นมาเย็นกว่าอุณหภูมิของร่างกาย เรียกแหล่งนั้นว่า น้ำเย็น (cold spring)

2.6.2 ประเภทแหล่งน้ำพุร้อน

แหล่งน้ำพุร้อนสามารถแบ่งได้หลายประเภทตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ลักษณะทางกายภาพ ปริมาณแร่ธาตุที่ละลายในน้ำ ดังนี้

1.) แบ่งตามลักษณะกายภาพ ได้แก่

1.1) น้ำพุร้อนไกเซอร์ (Geyser) เป็นน้ำพุร้อนที่มีขนาดใหญ่ มีกำลังแรงมาก มีน้ำและไอน้ำที่ร้อนจัดพุ่งขึ้นมาได้สูงและมีแรงพุ่งออกมาเป็นระยะๆ ค่อนข้างสม่ำเสมอ บางแห่งน้ำอาจพุ่งสูงได้ถึง 60 เมตร ระยะเวลาการพุ่งน้ำออกมาจะเท่าๆ กัน เช่น 5 นาที 7 นาที ปรากฏการณ์นี้เกิดจากการที่ใต้ผิวโลก มีโพรงกักเก็บน้ำติดต่อกัน เมื่อน้ำได้รับความร้อนในระดับลึกๆ ถูกสกัดกั้นไม่ให้ถ่ายเทได้โดยง่ายเพราะรูที่ทำให้น้ำไหลออกมามีขนาดเล็ก และมีน้ำซึ่งเย็นกว่าซึ่งอยู่ในแอ่งที่อยู่ด้านบน น้ำที่อยู่ในระดับลึกมีอุณหภูมิสูงขึ้น และเมื่อสูงกว่า 100 องศาเซลเซียสก็จะเปลี่ยนสภาพเป็นไอน้ำดันน้ำที่ซึ่งอยู่ในรูไหลพุ่งขึ้นมา เมื่อไอน้ำได้ถ่ายเทพลังงานความร้อนจนหมดแรงดัน น้ำก็จะหยุดพุ่งจนสะสมความร้อนได้อีกก็จะพุ่งขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง น้ำพุร้อนไกเซอร์ที่มีชื่อเสียง เช่น น้ำพุร้อนโอล์ด เฟธฟูล (Old Faithful) ที่อุทยานแห่งชาติเยลโลว์สโตน (Yellow Stone National Park) ประเทศสหรัฐอเมริกา น้ำพุร้อนกีเซอร์ (Geysir) ประเทศไอซ์แลนด์ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า ไกเซอร์ (Geyser) และน้ำพุร้อนอีกหลายแห่งในประเทศนิวซีแลนด์

1.2) น้ำพุร้อน (Hot Spring) หรือบ่อน้ำร้อน (Hot Pool) คือ แหล่งน้ำที่มีอุณหภูมิสูงกว่าร่างกายมนุษย์ไหลขึ้นมาจากใต้ดิน น้ำที่ขึ้นมาตั้งแต่อุ่นๆ จนถึงเดือดพล่าน เนื่องจากทางเดินน้ำใต้ดินใหญ่ทำให้น้ำสามารถไหลเวียนอย่างรวดเร็วได้ น้ำร้อนที่ไหลขึ้นมาจะไหลออกไปจากแหล่งหรือกลายเป็นไอเพื่อปล่อยพลังงานความร้อน เมื่อน้ำร้อนนั้นเย็นลงจะไหลกลับสู่ระบบน้ำใต้ดิน น้ำร้อนแต่ละแห่งจะมีแร่ธาตุรวมทั้งก๊าซละลายอยู่ในปริมาณที่ไม่เท่ากัน ทำให้มีสีและกลิ่นแตกต่างกัน และมีปริมาณน้ำที่ไหลออกมาจากแต่ละบ่อแตกต่างกัน เช่น บ่อน้ำพุร้อนที่ทะเลสาบโบโกเรีย น้ำพุร้อนนบรอยแห่งที่ประเทศ ไอซ์แลนด์ ประเทศนิวซีแลนด์ และน้ำพุร้อนในประเทศไทย เป็นต้น ถ้ามีเพียงน้ำร้อนไหลซึมขึ้นมาบนผิวดินจะเรียกว่า น้ำซึม (Seepage)

1.3) บ่อไอเดือดหรือพุก๊าซ (Fumarole) คือ หลุมหรือปล่องที่มีไอน้ำพุ่งขึ้นมา จะไม่มีน้ำเหมือนน้ำพุร้อน สาเหตุอาจเกิดจากบริเวณนั้นมีน้ำเพียงเล็กน้อย เมื่อได้รับความร้อนจึงกลายเป็นไอออกมา หรืออาจเกิดจากการที่ชั้นใต้ดินมีความร้อนสูงมากจนน้ำกลายเป็นไอจนหมด บ่อไอเดือดพบมากในประเทศที่มีภูเขาไฟ แต่ก็สามารถพบได้ในพื้นที่ที่ไม่มีภูเขาไฟได้เช่นกัน

1.4) บ่อโคลนเดือดหรือพุโคลน (Mud Pot) คือ โคลน (แอ่งตะกอนที่อิ่มตัวไปด้วยน้ำ) ซึ่งมีไอน้ำร้อนจัดอยู่เบื้องล่าง เมื่อไอน้ำนั้นเคลื่อนที่จะทำให้โคลนที่อยู่ด้านบนพุ่งกระจายขึ้นมาคล้ายการระเบิดย่อยๆ ในบริเวณภูเขาไฟ ปกติบ่อโคลนเดือดมักมีกัมมะถันอยู่มากและมีหลาย

2.) แบ่งตามปริมาณแร่ธาตุที่ละลายในน้ำ ในต่างประเทศสามารถแบ่งน้ำพุร้อนตามปริมาณแร่ธาตุที่ละลายในน้ำได้หลายสิบประเภท แต่ในประเทศไทย พบน้ำพุร้อนที่แบ่งตามส่วนประกอบเคมี เพียง 4 ประเภท (วรรณภา จาราช, 2546) ดังนี้

2.1) น้ำพุร้อนทั่วไป (Simple Springs) เป็นน้ำพุร้อนที่มีอุณหภูมิสูงกว่า 25 องศาเซลเซียส ประกอบด้วยธาตุคาร์บอน เกลือและแร่ธาตุอื่นๆ น้อยกว่า 1 กรัม/ลิตร เป็นน้ำพุร้อนส่วนใหญ่ที่พบในประเทศไทย

2.2) น้ำพุร้อนคาร์บอเนต (Carbonate Springs) เป็นน้ำพุร้อนที่มีอุณหภูมิค่อนข้างต่ำหรือเป็น น้ำพุเย็น ประกอบด้วยธาตุคาร์บอนและแร่ธาตุอื่นๆ น้อยกว่า 1 กรัม/ลิตร ลักษณะคล้ายน้ำพุร้อนทั่วไป แต่มีปริมาณคาร์บอเนตสูงกว่า

2.3) น้ำพุร้อนเกลือหรือน้ำพุร้อนน้ำเค็ม (Salt Springs) เป็นน้ำพุร้อนที่ประกอบด้วยสารเคมีมากกว่าน้ำพุร้อนทั่วไป มีแร่ธาตุต่าง ๆ มากกว่า 1 กรัม/ลิตร กรณีที่น้ำประกอบด้วยเกลือระหว่าง 1-5 กรัม/ลิตร เรียกว่าน้ำพุเกลืออ่อน (Weak Saline) ประกอบด้วยเกลือระหว่าง 5-10 กรัม/ลิตร เรียกว่าน้ำพุเกลือ และประกอบด้วยเกลือมากกว่า 10 กรัม/ลิตร เรียกว่าน้ำพุเกลือเข้มข้น (Strong Saline) มีคุณสมบัติในการเก็บรักษาความร้อนได้ดี

2.4) น้ำพุร้อนแอลคาไลน์ (Alkaline Springs) เป็นการแบ่งประเภทน้ำพุร้อน โดยใช้ ค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ของน้ำพุร้อนเป็นหลัก น้ำพุร้อนที่มีค่า pH 7.5-8.5 เรียกว่า Weak Alkaline Springs และน้ำพุร้อนที่มีค่า pH สูงกว่า 8.5 เรียกว่า Alkaline Springs

การนำน้ำพุร้อนมาใช้ประโยชน์ทำได้หลายด้านดังกล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นจึงต้องเตรียมศึกษาและป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไว้ด้วย ซึ่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ร้ายแรงและเป็นเรื่องที่ป้องกันได้ดังที่ทำการได้ผลแล้วในประเทศต่างๆ คือถ้าน้ำพุร้อนมีปริมาณแร่ธาตุอยู่ในระดับสูง เมื่อนำน้ำมาใช้แล้วระบายลงในแหล่งน้ำธรรมชาติตามผิวดิน อาจเกิดผลกระทบต่อน้ำผิวดินที่ใช้ประโยชน์ในด้านอุปโภค บริโภค และน้ำในระบบบาดาลได้ สามารถป้องกันได้โดยการทำ ปริมาณแร่ธาตุเหล่านั้นลดลงโดยการตกตะกอน (Sedimentation, Ponding and Evaporation) ก่อนที่จะระบายน้ำสู่แหล่งธรรมชาติ หรืออัดน้ำที่ผ่านการใช้แล้วกลับคืนสู่ผิวดิน (Re-injection) ลงไปอยู่ในชั้นหินที่ปลอดภัย แต่หากมีก๊าซบางชนิดที่เป็นพิษอยู่ที่แหล่งน้ำพุร้อนและเป็นก๊าซที่ไม่รวมตัว (Non-condensable Gases) เช่น ไฮโดรเจนซัลไฟด์ ซึ่งหากหายใจเข้าไปจะทำให้ระบบทางเดินหายใจขัดข้องได้ มีวิธีการป้องกัน คือจะต้องเปลี่ยนก๊าซนี้ให้อยู่ในรูปอื่น เช่น ผ่านก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ ลงในน้ำเกิดเป็นกรด ซัลฟูริก และนำกรดที่เกิดขึ้นนี้ไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนน้ำพุร้อนที่ผ่านการใช้ประโยชน์แล้ว จะมีอุณหภูมิลดลง แต่อาจสูงกว่าอุณหภูมิในแหล่งธรรมชาติ เพราะมีความร้อนตกค้าง (Waste Heat) หากปล่อยออกมาทันทีอาจเกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมได้ จึงต้องนำน้ำเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ก่อนเพื่อให้มีอุณหภูมิลดลง เช่น ให้ความอบอุ่นในบ้านพัก ใช้ประโยชน์ทางการเกษตร จนกระทั่งน้ำนั้นมีอุณหภูมิใกล้เคียงกับแหล่งน้ำในธรรมชาติจึงปล่อยลงสู่แหล่งน้ำได้

หากมีการสูบน้ำร้อนขึ้นมาใช้เร็วกว่าการอัดน้ำกลับลงไป อาจเกิดปัญหาเรื่องการยุบตัวของแผ่นดิน (Subsidence) วิธีการป้องกันคือ ต้องมีการอัดน้ำกลับลงไปปริมาณที่เท่ากับ หรือใกล้เคียงกับปริมาณน้ำที่สูบน้ำร้อนขึ้นมาใช้น้ำพุร้อนที่นำมาใช้อาจมีสารพิษละลายปนอยู่ เช่น สารหนู โปรท ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพ การป้องกันทำได้โดยก่อนนำน้ำมาใช้จะต้องมีการวิเคราะห์คุณภาพน้ำนั้นเสียก่อน

คุณสมบัติของแร่ธาตุชนิดต่างๆ ที่อยู่ในน้ำพุร้อนมีดังนี้

- 1.) แคลเซียม ช่วยเสริมสร้างกระดูกและฟัน ช่วยในการเติบโตของเด็ก ช่วยปรับสภาพความสมดุลของผิวไม่ให้แห้งกร้าน
- 2.) แมกนีเซียม ช่วยระบบขับถ่ายเป็นยาระบาย สร้างและซ่อมแซมเซลล์ผิวที่เสื่อมสภาพไป
- 3.) โพแทสเซียม ช่วยรักษาสมดุลของความเป็นกรด ด่าง ของร่างกาย ช่วยให้ปฏิกิริยาการเผาผลาญอาหาร ช่วยบำรุงและควบคุมความชุ่มชื้นของเซลล์ผิว
- 4.) โซเดียม ช่วยรักษาระบบสมดุลของน้ำในร่างกาย ช่วยในการรับส่งประสาทความรู้สึก ช่วยระบบขับถ่ายเป็นยาระบาย และกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงของเซลล์ผิวให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น
- 5.) ฟลูออไรด์ ช่วยให้ฟันแข็งแรงไม่ผุง่าย แต่ถ้ามีปริมาณมากเกินไปเกินมาตรฐานและดื่มเป็นเวลานานอาจทำให้ฟันดำเป็นจุด
- 6.) ไบคาร์บอเนต ช่วยลดกรดในกระเพาะอาหาร
- 7.) ซัลเฟต ช่วยให้เลือดแข็งตัวป้องกันเลือดไหลไม่หยุด ช่วยในการเจริญเติบโตของกระดูก ช่วยระบบขับถ่ายเป็นยาระบาย
- 8.) โบรไมน์ ช่วยฆ่าเชื้อโรคได้อย่างปลอดภัยไม่ระคายเคืองผิว
- 9.) คลอไรน์ ช่วยทำความสะอาดผิวได้ลึกถึงรูขุมขน
- 10.) ทองแดง ช่วยบำรุงเส้นใยคอลลาเจน
- 11.) ไอโอดีน ป้องกันโรคคอพอก
- 12.) น้ำแร่ที่มีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เป็นองค์ประกอบ ช่วยขับปัสสาวะและทำให้น้ำแร่มีรสชวนดื่ม
- 13.) อีลาสติน ช่วยพยุงผิวให้กระชับ
- 14.) แอมกานีส ช่วยสร้างคอลลาเจนให้ผิว
- 15.) สังกะสี ช่วยผลิตเซลล์ผิวใหม่

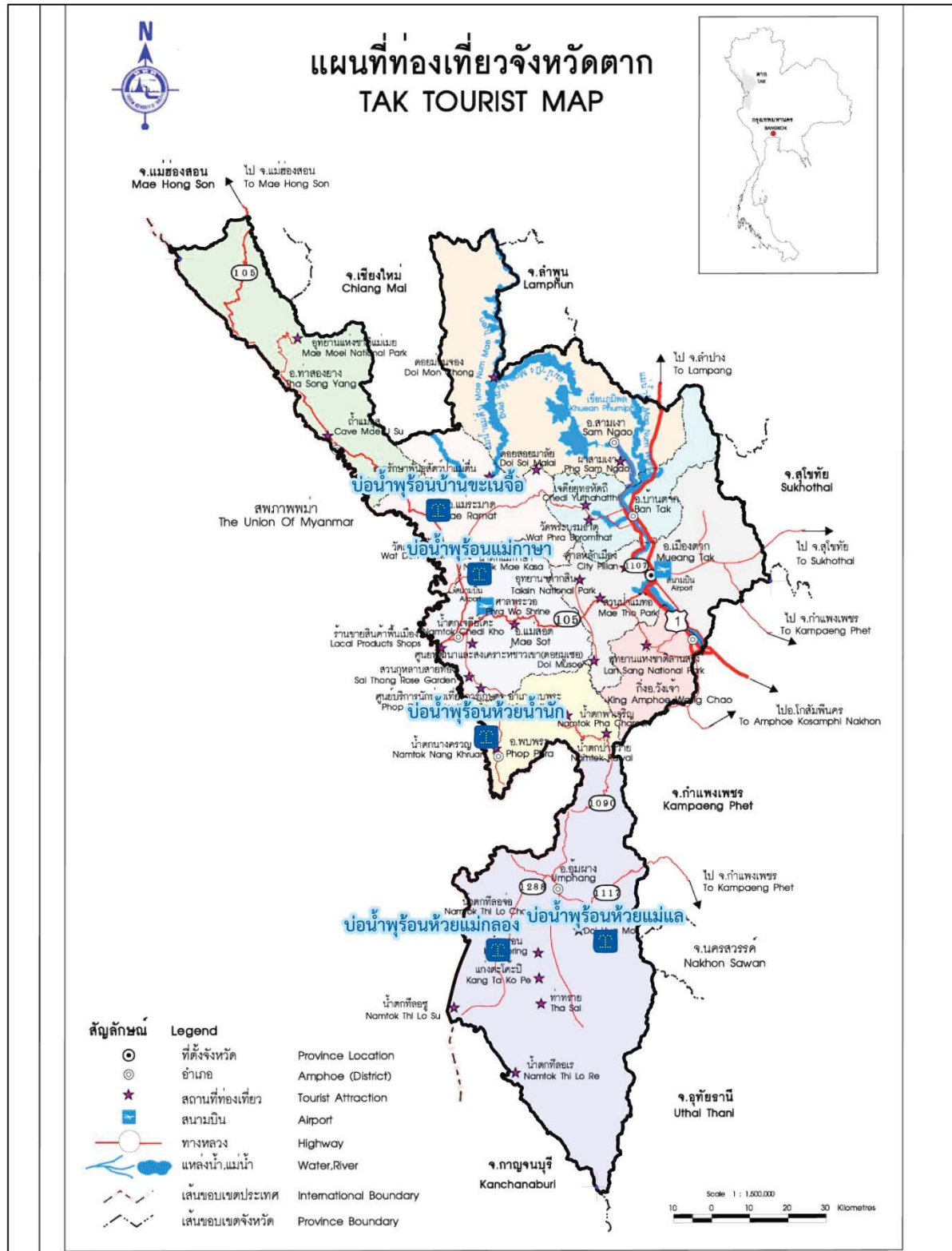
2.6.3 น้ำพุร้อนในประเทศไทย

สำหรับงานงานวรรณกรรมทางด้านแหล่งน้ำพุร้อน พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนในประเทศไทยมี 112 แห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ (กรมทรัพยากรธรณี: 2530) และการเกิดน้ำพุร้อนโดยทั่วไปจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ แหล่งความร้อนใต้โลก น้ำใต้ดิน และแหล่งกักเก็บหรือชั้นอุ้มน้ำ (Aquifer) โดยแหล่งความร้อนใต้โลกได้จากหินหนืด (Magma) ที่อยู่ใต้โลกในระดับตื้นกว่าปกติ ความร้อนที่ได้จากบริเวณเปลือก

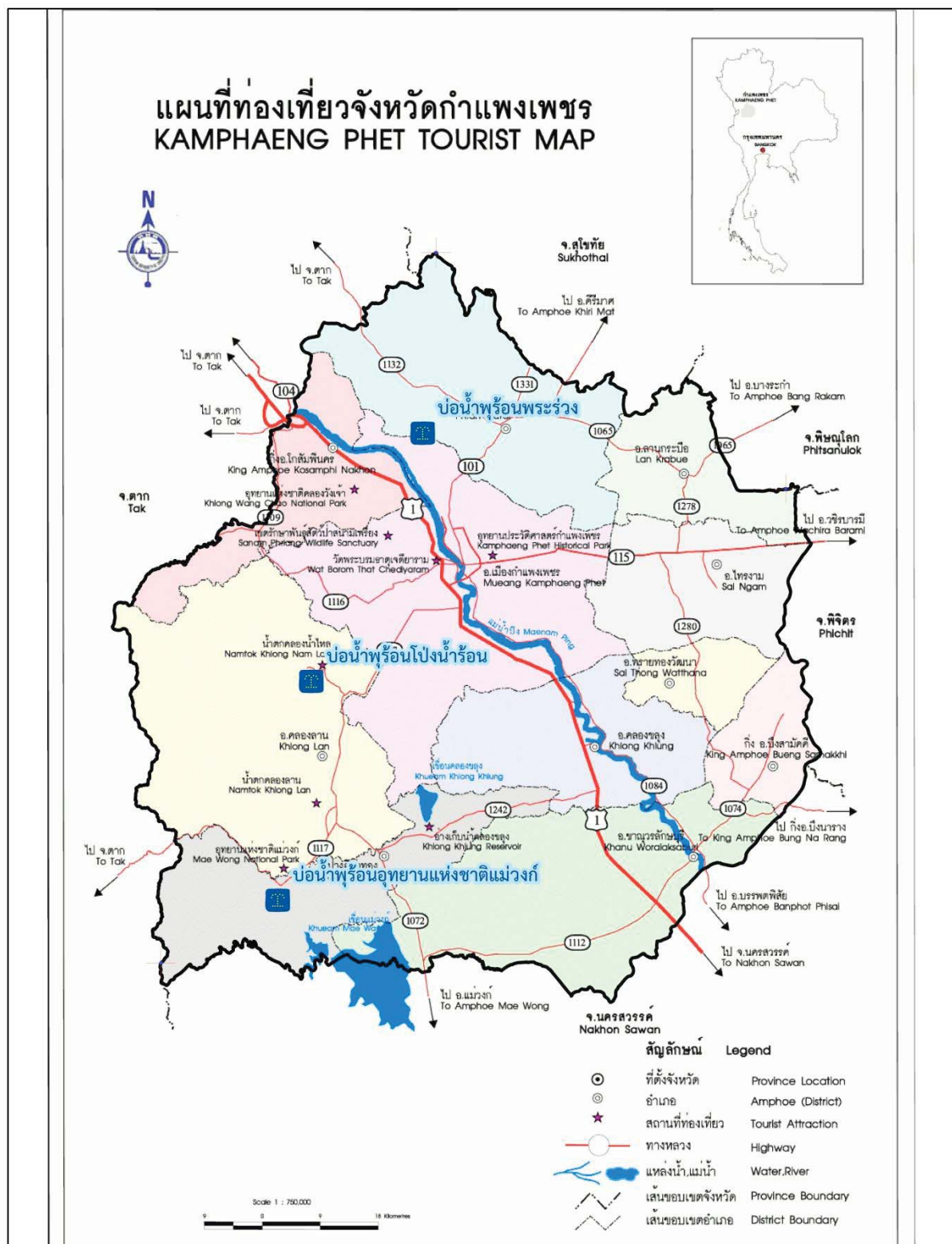
โลกที่ยังไม่สมดุล เช่น บริเวณภูเขาไฟที่ยังคุกรุ่น (Active volcanic belt) บริเวณที่มีความเคลื่อนไหวของเปลือกโลกตามรอยเลื่อน(fault) หรือบริเวณที่เกิดจากการจมตัวของแผ่นดิน (Subduction zone) และความร้อนที่ได้จากการสลายตัวของแร่กัมมันตรังสี เช่น แร่ยูเรเนียม ทอเรียม และโพแทสเซียม น้ำใต้ดินส่วนใหญ่เป็นน้ำฝนหรือน้ำจากบรรยากาศที่ไหลซึมลงไปตามช่องว่างของหิน หรือตามรอยแตกและรอยเลื่อนของหิน และบางส่วนอาจจะมาจากไอน้ำของหินหนืดขณะที่เย็นตัว และน้ำทะเลในอดีตที่ถูกกักเก็บอยู่ในช่องว่างของหิน แหล่งกักเก็บหรือชั้นหินอุ้มน้ำ จะต้องเป็นหินที่มีรูพรุนมาก และเป็นหินที่มีสมบัติให้น้ำไหลผ่านได้ดี ซึ่งได้แก่ บริเวณรอยแตก หรือรอยเลื่อนของหิน และพบว่าในภูมิภาคตะวันตกมีแหล่งน้ำพุร้อนถึง 18 แหล่ง ดังนี้ จังหวัดตาก พบจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ บ้านแม่กาษา ห้วยโป่งร้อน ห้วยแม่แล ห้วยแม่กลอง และห้วยน้ำนัก จังหวัดกำแพงเพชร พบจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนพระร่วง โป่งน้ำร้อน และอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จังหวัดกาญจนบุรี พบจำนวน 6 แห่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนทองช้าง หินดาด บ้านน้ำพุร้อน อำเภอทองผาภูมิ บ้านเขาพัง บ้านน้ำพุร้อนอำเภอเมือง และบ้านต้นลำไย(น้ำพุร้อนโป่งช้าง) พบในจังหวัดสุพรรณ 1 แห่ง คือ บ้านน้ำพุร้อน อำเภอด่านช้าง พบในจังหวัดราชบุรี จำนวน 2 แห่ง คือ น้ำพุร้อนบ้านบ่อคลิ้ง และบ้านพุร้อนอำเภอสวนผึ้ง และพบในจังหวัดเพชรบุรี จำนวน 1 แห่ง คือน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง โดยเกิดจากแนวรอยเลื่อนพาดผ่านถึง 4 แนว ได้แก่ รอยเลื่อนแม่ปิง รอยเลื่อนแม่สะเรียง รอยเลื่อนศรีสวัสดิ์ และรอยเลื่อนเจดีย์สามองค์ (<http://www.dmr.go.th/main.php?filename=hotthai>) ดังแผนภาพแสดงแหล่งน้ำพุร้อน และแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย

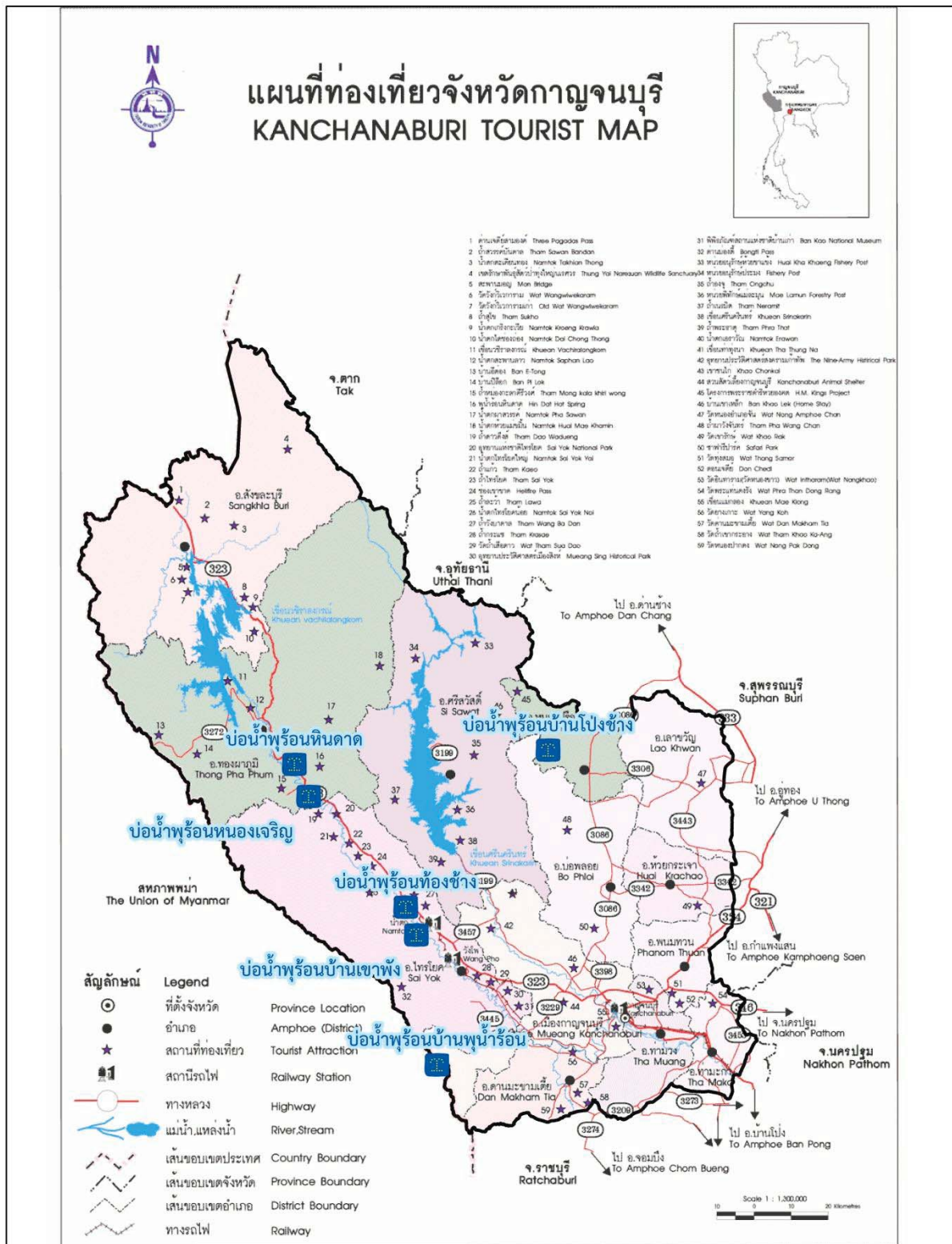
ภาพที่ 2-1 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดสุพรรณบุรี

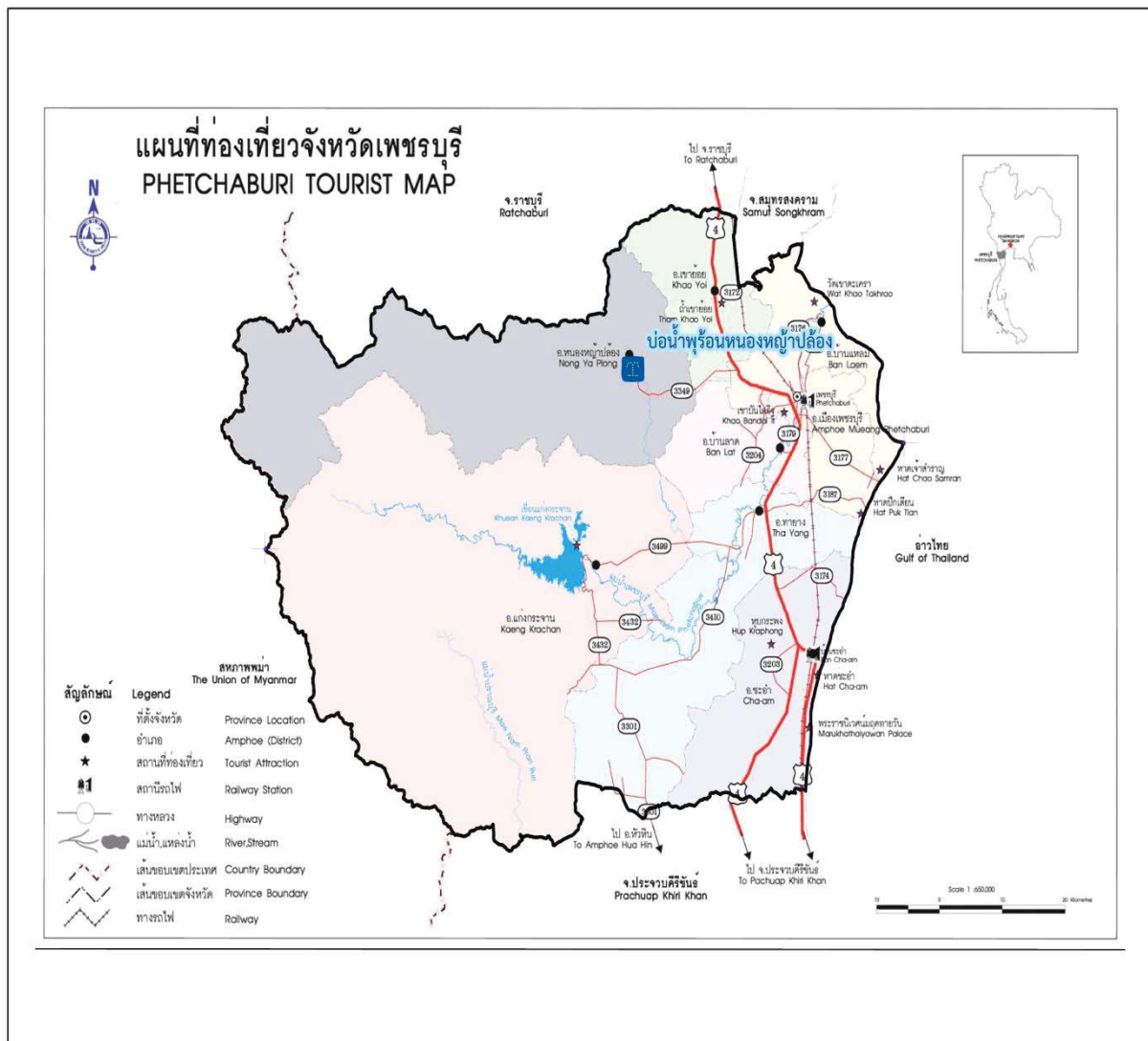
ภาพที่ 2-2 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดตาก

ภาพที่ 2-3 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 2-4 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 2-5 แหล่งน้ำพุร้อนและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดเพชรบุรี

ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างแหล่งน้ำพุร้อนและการท่องเที่ยว พบว่าน้ำพุร้อนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการบริโภค เช่นน้ำแร่กำลังที่ได้รับความนิยมในกลุ่มคนที่รักสุขภาพเนื่องจากน้ำแร่มีแร่ธาตุที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ เช่น แคลเซียม ช่วยเสริมสร้างกระดูกและฟัน แมกนีเซียม เกี่ยวข้องกับการเกิดพลังงานในร่างกาย โพแทสเซียม ช่วยรักษาสสมดุลของน้ำ สมดุลความเป็นกรด - ด่าง และการรับส่งกระแสประสาท ความรู้สึกร่องมนุขย์ ฟลูออไรด์ ช่วยให้ฟันแข็งแรง ไบคาร์บอเนต ช่วยลดกรดในกระเพาะอาหาร และ ซัลเฟต ช่วยให้เลือดแข็งตัว ป้องกันเลือดไหลไม่หยุด และช่วยในการเจริญเติบโตของกระดูก ซึ่งจากประโยชน์ของแร่ธาตุต่างๆ ในน้ำแร่จึงทำให้มีการนำน้ำแร่มาใช้ในการบำบัดรักษา และบริโภคเพื่อสุขภาพ โดยพบว่าแหล่งน้ำแร่หลาย ๆ แหล่งนิยมนำน้ำแร่มาใช้ในการบำบัดสุขภาพ เช่น การอาบน้ำแร่ เป็นต้น (<http://sadoohta.com/category>)

ในขณะที่แหล่งน้ำพุร้อนได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หรือ บางแหล่งถูกจัดเป็นแหล่งศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า รูปแบบแหล่งท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ยังขาดการประสานงาน ขาดระบบการวางแผนและการจัดการภายใต้หลัก การบูรณาการระหว่างทรัพยากรท่องเที่ยว สังคมชุมชน เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะมุมมองด้าน ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว (ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย: 2549; Mowforth and Munt: 2003; Newsome and Moore : 2001) ดังนั้นการศึกษาถึงศักยภาพของ แหล่งน้ำพุร้อนในบริบทเบื้องต้นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวและเตรียมความพร้อมสู่ การวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเพื่อเป็นรูปแบบ มาตรฐานสำหรับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนในระดับประเทศให้เกิดขึ้นอย่างจริงจังเพื่อเกิด ประโยชน์ ทั้งทรัพยากรท่องเที่ยว สังคมชุมชน เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยผลที่ได้จะเกิดแผนพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวที่เหมาะสม ตามแต่ละรูปแบบของการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งในพื้นที่ตาม ศักยภาพที่วิเคราะห์ได้

2.6.4 มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2549) ได้กล่าวถึงความสำคัญของ มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติว่าในการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานสำหรับ แหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนธรรมชาติ มีจุดประสงค์เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวประเภท น้ำพุร้อนธรรมชาติอย่างชัดเจน โดยเน้นในด้านการกำหนดมาตรฐานที่จำเป็นสำหรับการบริการต่างๆ เนื่องจากการท่องเที่ยวประเภทนี้จะต้องคำนึงถึงด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ และต้องไม่ ส่งผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากน้ำพุร้อน จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภท ธรรมชาติประเภทหนึ่ง ซึ่งหากไม่มีการกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจน การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวใดๆ อาจ ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติได้ นอกจากนี้ การจัดทำเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว เชิงสุขภาพ น้ำพุร้อนธรรมชาติ ยังมีเป้าหมายเพื่อให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นเครื่องมือ ในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวของตน และยังสามารถใช้เป็นข้อมูล ที่สำคัญเพื่อประกอบการ ตัดสินใจของนักท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว เชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของ ประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการประเมินคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวนั้นประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วนได้แก่

องค์ประกอบที่ 1 มาตรฐานหลักของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ หมายถึง มาตรฐานในการให้บริการที่จำเป็นสำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่มีการให้บริการน้ำพุร้อนธรรมชาติ เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเภทน้ำพุร้อนธรรมชาติ ซึ่งต้องคำนึงถึงความปลอดภัยต่อสุขภาพของ นักท่องเที่ยวเป็นหลักสำคัญในการพิจารณาจัดทำดัชนีมาตรฐาน ทั้งนี้เนื่องจากองค์ประกอบทางกายภาพและ ชีวภาพของน้ำพุร้อนธรรมชาติ อาจส่งผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการได้ การใช้น้ำพุร้อนเพื่อการอาบ หรือดื่มจึงต้องมีความระมัดระวังอย่างมากเนื่องจากคุณสมบัติเหล่านั้นต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับการ รักษาทางการแพทย์ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาได้แก่ 1) คุณภาพน้ำที่เหมาะสมในการให้บริการ น้ำพุร้อนธรรมชาติที่จะนำมา

ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเพื่อการอาบ หรือดื่มหรือเพื่อการรักษาโรคต้องมีคุณสมบัติทางเคมีและคุณสมบัติทางกายภาพและชีวภาพ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการรักษาทางการแพทย์ 2) ห้องแช่น้ำพุร้อน/บ่อแช่น้ำพุร้อน/สระว่ายน้ำ ต้องมีการจัดการด้านความสะอาดอย่างถูกสุขลักษณะ และจัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นสำหรับการป้องกันอันตรายกับผู้ให้บริการอันเนื่องมาจากการอุบัติเหตุที่เกิดจากการแช่น้ำพุร้อน และไม่ก่อให้เกิดการแพร่เชื้อโรคต่อผู้ให้บริการ 3) ห้องอาบน้ำ/ห้องสุขา/ห้องเปลี่ยนเสื้อผ้า ต้องมีการจัดการด้านความสะอาดอย่างถูกสุขลักษณะ และจัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นสำหรับการป้องกันอันตรายกับผู้ให้บริการอันเนื่องมาจากการอุบัติเหตุที่เกิดจากการแช่น้ำพุร้อน 4) การจัดการด้านความปลอดภัย แหล่งท่องเที่ยวต้องมีความพร้อมในการป้องกันและรักษาความปลอดภัยตลอดระยะเวลาที่ให้บริการ รวมไปถึงความสามารถในการปฐมพยาบาลให้กับนักท่องเที่ยวอันเนื่องมาจากการอุบัติเหตุที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ 5) การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่มีการจัดการด้านกำจัดของเสียต่างๆ อย่างถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดมลพิษด้านต่างๆ ต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติและพื้นที่โดยรอบ และไม่รบกวนกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงการจัดการด้านสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพของลักษณะภูมิประเทศ

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจ เช่น มีเอกลักษณ์ในด้านต่างๆ มีศักยภาพในการรองรับการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และความสามารถในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ความแตกต่างของแหล่งน้ำพุร้อนแต่ละพื้นที่ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และด้านการจัดการพื้นที่ จะมีลักษณะเฉพาะแหล่งหรือมีจุดดึงดูดใจที่แตกต่างกันออกไป เช่น ขนาดของแหล่งท่องเที่ยว จำนวนบ่อ การเข้าถึง กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งบริเวณพื้นที่แหล่งน้ำพุร้อนและบริเวณข้างเคียง ฯลฯ โดยเป็นตัวกำหนดว่าแหล่งนั้นมีศักยภาพเพียงพอที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพหรือรองรับการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่มีมาตรฐานทั้งในระดับประเทศและในระดับนานาชาติได้หรือไม่ โดยเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาได้แก่ 1) แหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติมีจุดดึงดูดด้านการท่องเที่ยวโดยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ไม่มีการดัดแปลงจนทำให้สภาพธรรมชาติที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนไป และสามารถเป็นจุดดึงดูดความสนใจให้กับนักท่องเที่ยวได้ 2) ศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว บริเวณแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติและบริเวณโดยรอบมีศักยภาพที่จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวรวมถึงการพัฒนาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น 3) การจัดการด้านการใช้ประโยชน์ของพื้นที่เพื่อให้เกิดความยั่งยืนโดยมีการใช้ประโยชน์ของพื้นที่เพื่อการใดๆ ต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติ ซึ่งอาจทำให้เกิดความเสื่อมโทรมหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติเดิม รวมไปถึงการขัดต่อลักษณะภูมิประเทศหรือความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และให้ชุมชนได้เป็นส่วนหนึ่งในการท่องเที่ยว โดยตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวของตน ส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่อย่างยั่งยืน

2.6.5 การประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ

การประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น 2 กรณีตามลักษณะของแหล่ง ได้แก่

กรณีที่ 1 แหล่งท่องเที่ยวที่มีการให้บริการน้ำพุร้อนธรรมชาติ โดยจะทำการประเมินทั้งองค์ประกอบที่ 1 หรือแบบประเมินในส่วนที่ 1 มาตรฐานหลักของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อน

ธรรมชาติและองค์ประกอบที่ 2 หรือแบบประเมินในส่วนที่ 2 ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ น้ำพุร้อนธรรมชาติ

กรณีที่ 2 แหล่งท่องเที่ยวที่ไม่มีการให้บริการน้ำพุร้อนธรรมชาติ ให้ทำการประเมินเฉพาะ องค์ประกอบที่ 2 หรือแบบประเมินในส่วนที่ 2 ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อน ธรรมชาติ ในกรณีที่ยังไม่มี การดำเนินการด้านการท่องเที่ยวหรือจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว หากผู้รับผิดชอบดูแลพื้นที่นั้นมีความประสงค์ที่จะทราบว่าพื้นที่ของตนมีความเหมาะสมหรือมีศักยภาพในการที่จะ พัฒนาเป็น แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติหรือไม่ ก็สามารถที่จะนำแบบประเมินไปใช้ประเมินพื้นที่ได้แหล่ง ท่อเที่ยว ที่มีการให้บริการ น้ำพุร้อนธรรมชาติ ที่ผ่านการประเมินนั้น แสดงรายละเอียดดังตารางที่ 2-1

มาตรฐานหลักของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ	การประเมิน
1. คุณภาพน้ำที่เหมาะสมในการให้บริการ	ต้องผ่านการประเมิน ข้อ 1-5
2. ห้องแช่น้ำพุร้อน/บ่อแช่น้ำพุร้อน/สระว่ายน้ำ	ต้องผ่านการประเมินข้อ 1-10
3. ห้องอาบน้ำ/ห้องสุขา/ห้องเปลี่ยนเสื้อผ้า	ต้องผ่านการประเมินข้อ 1-7
4. การจัดการด้านความปลอดภัย	ต้องผ่านการประเมินข้อ 1-6
5. การจัดการด้านสิ่งแวดล้อม	ต้องผ่านการประเมิน ข้อ 1-5

ตารางที่ 2-1 เกณฑ์การประเมินมาตรฐานหลักของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ

ทั้งนี้แหล่งท่องเที่ยวที่มีการให้บริการน้ำพุร้อนธรรมชาตินั้น จะต้องมีความสมบูรณ์ผ่านเกณฑ์ดังกล่าวทั้ง 5 ข้อ และในแต่ละเกณฑ์จำเป็นต้องผ่านการประเมินในทุกดัชนี ยกเว้นในเกณฑ์ที่ 2 ห้องแช่น้ำพุร้อน/บ่อแช่ น้ำพุร้อน/สระว่ายน้ำ ต้องผ่านการประเมินข้อ 1-10 (จากทั้งหมด 15 ข้อ) ในส่วนของการประเมินด้าน ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ ซึ่งเป็นส่วนที่จะมีการให้คะแนน และกำหนด ระดับมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ แสดงรายละเอียดดังตารางที่ 2-2

ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ	คะแนนเต็ม	ร้อยละ
1. แหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติมีจุดดึงดูดด้านการท่องเที่ยว	50	40
2. ศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว	25	20
3. การจัดการด้านการใช้ประโยชน์ของพื้นที่เพื่อให้เกิดความยั่งยืน	50	40
รวม	125	100

ตารางที่ 2-2 เกณฑ์การประเมินศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ

โดยแหล่งธรรมชาติที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาตินั้นจะต้องมีคุณสมบัติรวมทั้ง 2 องค์ประกอบไม่ต่ำกว่า 62 คะแนน หรือร้อยละ 50 แต่ถ้าแหล่งธรรมชาติขาดคุณสมบัติดังกล่าว แสดงว่า พื้นที่นั้น ขาดความเหมาะสมหรือศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ

2.6.6 แนวทางการบริหารจัดการแหล่งธรรมชาติประเภทแหล่งน้ำพุร้อนจากกรณีศึกษาทั้งในและต่างประเทศ

แนวทางการจัดการแหล่งธรรมชาติประเภทแหล่งน้ำพุร้อนสามารถจำแนก ประเด็นสำคัญของการกำหนดแนวทางการจัดการ ได้ดังนี้

- 1) โครงสร้างของการบริหารจัดการ
- 2) แนวทางการใช้ประโยชน์ของแหล่งน้ำพุร้อน
- 3) แนวทางการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก
- 4) แนวทางการจัดการผลกระทบจากการใช้ประโยชน์พื้นที่

การบริหารจัดการแหล่งธรรมชาติประเภทแหล่งน้ำพุร้อนที่สำรวจพบในประเทศไทยนั้น สามารถแบ่งรูปแบบการบริหารจัดการได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

- 1) การบริหารและดูแลแหล่งน้ำพุร้อนโดยหน่วยงานภาครัฐ อาทิ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

สำหรับแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติที่อยู่ในการควบคุมดูแล บริหารจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ จะอยู่ในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ หรือที่ดินของรัฐ โดยหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำพุร้อน ได้แก่

- กรมทรัพยากรธรณี
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา
- กระทรวงมหาดไทย

โดยอำนาจในการบริหารจัดการแหล่งน้ำพุร้อนในระดับปฏิบัติการ เป็นภาระของรัฐ หรือหน่วยงานส่วนท้องถิ่น อันได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น อาทิ อบจ. และ อบต. หรือชุมชนเป็นเจ้าของ โดยได้รับการจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐ โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นทั้งผู้ใช้บริการและมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ ทั้งนี้งบประมาณจากภาครัฐที่ได้รับการจัดสรรมายังหน่วยงานส่วนท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้บริหารว่าจะให้ความสำคัญกับแหล่งใดและจะมีการวางแผนพัฒนาไปในทิศทางใด

แต่โดยปกติงบประมาณจะไม่ได้ถูกจัดสรรทั้งหมดในครั้งเดียว จึงทำให้การพัฒนาขาดความต่อเนื่อง หากไม่มีการควบคุมการสร้างสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ อาจเกิดความไม่เหมาะสมด้านรูปลักษณะของสิ่งก่อสร้างหรือเกิดการพัฒนาย่างไม่มีหลักเกณฑ์และส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของพื้นที่ในที่สุด แหล่งน้ำพุร้อนที่อยู่ภายใต้ความดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช อาทิ แหล่งน้ำพุร้อนแม่แฝด อุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปก จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งน้ำพุร้อนโป่งอาง อุทยานแห่งชาติผาแดง จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งน้ำพุร้อนบ้านพร้าวจังหวัดเชียงใหม่ แหล่งน้ำพุร้อนน้ำตกหงาว จังหวัดระนอง เป็นต้น ส่วนแหล่งน้ำพุร้อนที่ภายใต้ความดูแลขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย อาทิ แหล่งน้ำพุร้อนสบโป่ง องค์การบริหารส่วนตำบลแม่เจดีย์ใหม่ จังหวัดเชียงราย แหล่งน้ำพุร้อนพระร่วง องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร แหล่งน้ำพุร้อนพุเตย จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น

2) การบริการและดูแลแหล่งน้ำพุร้อนโดยภาคเอกชน

แหล่งน้ำพุร้อนที่บริหารงานโดยเอกชนส่วนใหญ่มีการบริหารจัดการงบประมาณที่ดี เนื่องจากเอกชนมีสิทธิ์เต็มทีในการแสวงหาผลกำไร และสามารถนำผลกำไรดังกล่าวใช้ในการบริหารจัดการ ดูแลรักษาให้เป็นไปตามปกติ อาทิ แหล่งน้ำพุร้อนหนองยาง จังหวัดเพชรบูรณ์ แหล่งน้ำพุร้อนโรงแรมริเวอร์แคววิลเลจ ต. ท่าเสา อ. ไทรโยค จ. กาญจนบุรี และแหล่งน้ำพุร้อนบ่อคลึง บ้านห้วยผาก ต. สวนผึ้ง อ. สวนผึ้ง จ. ราชบุรี

2.6.7 แนวทางการใช้ประโยชน์ของแหล่งน้ำพุร้อน

จากการสำรวจรูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่แหล่งน้ำพุร้อนในประเทศไทยที่ผ่านมา สามารถจำแนกออกได้เป็น 4 รูปแบบหลัก ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ทางนันทนาการ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและสุขภาพ
2. การใช้ประโยชน์ทางการบริโภค
3. การใช้ประโยชน์ทางพลังงานความร้อนใต้พิภพ
4. การใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางธรณีวิทยา ธรณีเคมีและจุลชีววิทยา

1.) การใช้ประโยชน์ทางนันทนาการ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและสุขภาพ

แหล่งน้ำพุร้อนในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่จะถูกใช้ประโยชน์ด้านนันทนาการ การท่องเที่ยวและธรรมชาติบำบัดเป็นหลัก โดยมีการบริหารจัดการโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือการร่วมจัดการกันเองในชุมชนหรือหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยอาจใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำพุร้อนได้หลากหลาย อาทิ แหล่งน้ำพุร้อนที่เป็นบ่อน้ำ ธารน้ำ เหมาะสมการอาบน้ำแร่เพื่อสุขภาพ ส่วนแหล่งน้ำพุร้อนที่เป็นพุโคลน พุแก๊ส และไคเซอร์ เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่แปลกตา จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่ จากการสำรวจ พบว่า แหล่งน้ำพุร้อนในหลายพื้นที่ มีการพัฒนาพื้นที่โดยรอบเพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก อาทิ ที่พักและห้องอาบน้ำแร่ที่มีการต่อท่อหรือสูบน้ำจากแหล่งน้ำพุร้อนมาใช้บริการลูกค้า จากการสำรวจ พบว่านักท่องเที่ยวและผู้เข้าใช้พื้นที่ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า น้ำพุร้อนมีสรรพคุณช่วยในการไหลเวียนของโลหิต ผ่อนคลายความตึงเครียดและสามารถใช้บรรเทาโรคหรืออาการบางอย่างได้ จึงนิยมเข้ามาใช้ประโยชน์จากแหล่งโดยตรง

ในการบริหารจัดการแหล่งน้ำพุร้อนในแต่ละแห่งนั้น ต่างก็มีเป้าหมายที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในเชิงธุรกิจและสังคม โดยการพัฒนาในเชิงธุรกิจนั้นต้องการให้เกิดผลตอบแทนหรือรายได้เต็มศักยภาพและเพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นและกำไรหรือส่วนต่างที่สามารถนำไปใช้สำหรับการพัฒนาต่อไปในอนาคตได้ ส่วนในเชิงสังคมมุ่งเน้นไปที่การสร้างประโยชน์และยกระดับสาธารณูปโภคพื้นฐาน การเป็นแหล่งความรู้และพักผ่อน การส่งเสริมชื่อเสียงและภาพลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่น

การบริการและกิจกรรมพื้นฐานที่พบในแหล่งน้ำพุร้อนต่างๆ อาทิ การบริการน้ำพุร้อนธรรมชาติ, การบริการพื้นที่พักผ่อนและห้องพัก การจัดกิจกรรมทัศนศึกษา การบริการสนทนาและการสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น การบริการนวดแผนโบราณ บริการร้านอาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น การบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านนันทนาการและการท่องเที่ยวของไทย เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างการบริหารแล้ว พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนที่เป็นอุทยานแห่งชาติ อยู่ภายใต้การดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชนั้น มีการควบคุมมาตรฐานสิ่งแวดล้อมในระดับที่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีแหล่งงบประมาณและการจัดสรรทรัพยากรบุคคลในการดูแลรักษาเป็นประจำและต่อเนื่อง รวมถึงมีการควบคุมในแง่มาตรฐานของอุทยานแห่งชาติอยู่แล้ว ในขณะที่แหล่งน้ำพุร้อนที่อยู่ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น แม้จะเป็นหน่วยงานของรัฐเหมือนกันแต่ก็ได้รับการจัดสรรงบประมาณไม่สม่ำเสมอ บางแห่งได้รับงบประมาณมาก ทำให้สามารถพัฒนา และสร้างสิ่งก่อสร้างมาก ในขณะที่บางแห่งได้รับงบประมาณน้อย ก็ถูกละเลย หรือพัฒนาได้น้อยและบางแห่งอาจไม่ได้มาตรฐาน รวมทั้งไม่มีมาตรการควบคุมใดๆ ให้การพัฒนาหรือการบริหารจัดการเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง

2.) การใช้ประโยชน์ทางการบริโภค

น้ำแร่ธรรมชาติคือน้ำที่มีเกลือแร่ หรือก๊าซบางชนิดละลายอยู่ตามธรรมชาติ และมีมากพอที่จะทำให้เกิดกลิ่นหรือรสชาติของน้ำนั้นผิดแปลกจากน้ำธรรมดา น้ำแร่ธรรมชาติได้จากบ่อเปิดตามธรรมชาติหรืออาจมีการขุดเจาะพื้นดินเพื่อเข้าถึงแหล่งน้ำนั้น แหล่งน้ำแร่อยู่ใต้พื้นดินจึงมักสะอาดปราศจากเชื้อโรคและสิ่งมีพิษ ทั้งนี้เนื่องจากชั้นของดินได้ทำหน้าที่กรองน้ำให้บริสุทธิ์ น้ำแร่ที่ไม่สะอาดนั้นมักเกิดจากการปนเปื้อนซึ่งเข้ามาถึงแหล่งน้ำโดยทางปากบ่อ แต่ถ้าบ่อน้ำแร่นั้นเป็นน้ำพุร้อนจะมีปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์สูงหรือซัลเฟอร์ไดออกไซด์สูง ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับ 199) พ.ศ. 2543 เรื่องน้ำแร่ธรรมชาติ ข้อ 3 ระบุว่า น้ำแร่ธรรมชาติ หมายความว่า น้ำแร่ธรรมชาติที่ได้จากแหล่งน้ำใต้ดินที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและมีแร่ธาตุต่าง ๆ อยู่ตามคุณสมบัติสำหรับแหล่งน้ำนั้นๆ

อ้างอิงคำจำกัดความของ น้ำแร่ ตามความหมายของคณะกรรมการมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ (Codex Alimentarius Commission หรือ CAC) ได้ให้คำจำกัดความของน้ำแร่ไว้ดังนี้ น้ำแร่หมายถึง น้ำใด ๆ ที่มีในธรรมชาติมีคุณสมบัติพิเศษ คือมีเกลือแร่ละลายอยู่อย่างน้อยที่สุด 1,000 มิลลิกรัมต่อน้ำหนึ่งลิตร หรือมีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์อิสระอย่างน้อย 250 มิลลิกรัมต่อน้ำหนึ่งลิตร หรืออาจมีสารบางอย่างที่ทำให้น้ำแร่มีคุณสมบัติพิเศษช่วยเสริมสร้างสุขภาพ เป็นต้น ซึ่งคณะกรรมการมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศได้ร่วมกันพิจารณาร่างมาตรฐานน้ำแร่ธรรมชาติซึ่งใช้เป็นเครื่องดื่มและได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการผลิตน้ำแร่ออกจำหน่ายเพื่อบริโภคไว้หลายประการ คือ น้ำแร่ธรรมชาติ จะต้องมีความสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดโทษต่อร่างกาย ตามมาตรฐานขององค์การอนามัยโลก สำหรับจุลินทรีย์ที่ทำให้เกิด

โทษต่อร่างกาย (Pathogenic Bacteria) อาทิ อีโคไล (E.coli) สเตรปโตค็อกคัส (Streptococcus) ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ว่าได้มีการปนเปื้อนกับสิ่งปนเปื้อนต่าง ๆ นั้น ก่อนการนำออกจำหน่ายจะต้องผ่านการตรวจวิเคราะห์ทั้งทางกายภาพ เคมี และจุลินทรีย์ เสียก่อน เพื่อควบคุมคุณภาพให้แน่ใจว่าปราศจากการปนเปื้อนดังกล่าว ในการผลิตน้ำแร่ธรรมชาติออกจำหน่ายเพื่อบริโภค จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสุขลักษณะของอาหาร ตามร่างมาตรฐานของ Codex ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

- 1.) การผลิตยอมให้มีเฉพาะการลดหรือเพิ่มก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์อิสระ และการแยกส่วนใส่ออก (Decantation) การกระทำได้กล่าวข้างต้น ต้องไม่ทำให้แร่ธาตุที่เป็นส่วนประกอบของน้ำแร่เปลี่ยนแปลงไป
- 2.) ห้ามการขนย้ายน้ำแร่ธรรมชาติโดยบรรจุใส่ถังหรือภาชนะขนาดใหญ่ แล้วนำไปบรรจุขวดออกจำหน่าย หรือนำไปผ่านกรรมวิธีอื่น ๆ ก่อนการบรรจุ เพราะการขนส่งดังกล่าว อาจทำให้เกิดการปนเปื้อนหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ถ้าน้ำแร่มีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ การขนส่งโดยวิธีดังกล่าวอาจทำให้ก๊าซนั้นระเหยออกไปได้
- 3.) การนำน้ำแร่ออกจากบ่อ ต้องมีการป้องกันมิให้สิ่งสกปรกเข้าไปปนเปื้อนได้
- 4.) เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต ต้องทำด้วยวัสดุที่เหมาะสมกับชนิดของน้ำแร่ และในลักษณะที่จะป้องกันสิ่งแปลกปลอมเข้าสู่ได้ รวมทั้งการล้างและการบรรจุต้องถูกต้องตามข้อกำหนดเกี่ยวกับด้านสุขลักษณะ
- 5.) ในระหว่างการผลิต ถ้าตรวจพบว่ามีน้ำเสียปนเปื้อนจะต้องหยุดการผลิตหมดทุกขั้นตอน จนกว่าจะขจัดสาเหตุที่ทำให้เกิดการปนเปื้อนหมดไป และจะต้องมีการตรวจสอบการปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์เป็นระยะ ๆ

ข้อกำหนดเกี่ยวกับภาชนะบรรจุนั้นได้กำหนดมาตรฐานไว้ว่าต้องเป็นภาชนะที่ปิดสนิท สามารถป้องกันการปนเปื้อน หรือปนเปื้อนได้ในระหว่างที่มีการวางขายในตลาดสำหรับเรื่องฉลากนั้น ต้องแสดงตำแหน่งของที่ตั้งแหล่งน้ำ วันที่บรรจุ รายละเอียดเกี่ยวกับผู้ผลิตเพื่อแสดงความรับผิดชอบของผู้ผลิต และต้องแจ้งผลการวิเคราะห์ของคุณภาพน้ำด้วย ส่วนการโฆษณาสรรพคุณนั้น ทางองค์การอนามัยโลกได้เสนอไว้ว่าไม่ควรปรากฏอยู่บนฉลาก เนื่องจากประโยชน์อันแท้จริงของน้ำแร่นั้นยังเป็นที่โต้แย้งกันอยู่ คนจำนวนมากรวมทั้งนักวิทยาศาสตร์หลายประเทศแต่เชื่อกันว่า น้ำแร่มีประโยชน์ต่อสุขภาพแต่ความเชื่อถ้อยยังขาดหลักฐานผลการทดลองที่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์สนับสนุน น้ำแร่ที่ได้จากแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติในประเทศไทยหลายแห่งมีศักยภาพตามเกณฑ์มาตรฐานน้ำดื่มตามประกาศกรมทรัพยากรธรณีหรือตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข แต่ไม่นิยมนำมาพัฒนาให้เป็นแหล่งผลิตน้ำแร่เพื่อการบริโภค ยกเว้นแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติห้วยน้ำนัก ต. ห้วยน้ำนัก อ. พงพระ จ. ตาก ที่มีการให้สัมปทานแก่เอกชนในการผลิตน้ำแร่เพื่อการบริโภค

3.) การใช้ประโยชน์ทางพลังงานความร้อนใต้พิภพ

การใช้พลังงานความร้อนใต้พิภพจากแหล่งน้ำพุร้อนนั้นแหล่งพลังงานต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ ได้แก่ อัตราการไหลของน้ำและอุณหภูมิของน้ำ ซึ่งน้ำที่มีอุณหภูมิสูงเกินไป ณ แหล่งกำเนิดจะไม่สามารถใช้อาบได้โดยตรง แต่สามารถดึงพลังงานความร้อนไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นได้ เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น ในปัจจุบันกรมทรัพยากรธรณีได้สำรวจศักยภาพด้านพลังงานความร้อนใต้พิภพของแหล่งน้ำพุร้อนหลายแห่ง และมีการสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนใต้พิภพขนาด 300 กิโลวัตต์ ที่อำเภอฝาง จังหวัด

เชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2532 เพื่อเป็นโรงไฟฟ้าสาธิต ที่ใช้พลังงานความร้อนใต้พิภพแห่งแรกในประเทศไทยและเป็นพลังงานทดแทน โดยสามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้ปีละประมาณ 1,200,000 กิโลวัตต์ต่อชั่วโมง และส่งต่อเข้ากับระบบสายส่งไฟฟ้าของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค โรงไฟฟ้าแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ 140 กิโลเมตร อยู่ในบริเวณที่มีแหล่งน้ำพุร้อนกว่าร้อยแห่ง อุณหภูมิของน้ำสูงกว่า 9 องศาเซลเซียส และอัตราการไหลขึ้นมาเองตามธรรมชาติวัดได้ 22.4 ลิตรต่อวินาที ผลพลอยได้จากไอน้ำร้อนที่ปล่อยจากโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำพุร้อน จะไหลเวียนเข้าไปในห้องอบแห้งสำหรับผลิตผลทางการเกษตร ต่อจากนั้นน้ำที่เหลือจะผ่านระบบการดูดซับความเย็นและนำมาใช้ในห้องเย็นเพื่อเก็บรักษาผลผลิตทางการเกษตร ส่วนน้ำอุ่นบางส่วนที่เหลือจากกระบวนการดังกล่าวจะถูกปล่อยสู่ลำน้ำตามธรรมชาติไปใช้ประโยชน์ทางเกษตรกรรมต่อไป

4) การใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางธรณีวิทยา ธรณีเคมีและจุลชีววิทยา

การใช้ประโยชน์แหล่งน้ำพุร้อน เพื่อเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางธรณีวิทยา ธรณีเคมีและจุลชีววิทยา โดยเฉพาะในต่างประเทศมีการศึกษาวิจัยอย่างเข้มข้นเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก อาทิ แบคทีเรีย สาหร่าย ที่สามารถจะอยู่ได้ในน้ำที่มีอุณหภูมิสูง ทำให้เกิดสีต่าง ๆ บริเวณพื้นผิวของแหล่งน้ำพุร้อน สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กเหล่านี้บางประเภทไม่สามารถจะเพาะเลี้ยงได้ในห้องทดลองต้องทำการศึกษาในแหล่งธรรมชาติเท่านั้น แหล่งน้ำพุร้อนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้คนและเยาวชนในท้องถิ่นเกี่ยวกับธรณีวิทยาระบบนิเวศของน้ำพุร้อน ระบบนิเวศของป่าใกล้เคียงกับแหล่งน้ำพุร้อน และการเปลี่ยนแปลงสภาพการไหลเวียนและการฟุ้งของน้ำ

บทที่ 3

ระเบียบ และวิธีวิจัย

3.1 กลุ่มประชากร

การศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษากลุ่มประชากรได้แก่ ประชาชนที่เกี่ยวข้องและอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย พื้นที่ศึกษา 15 แห่ง (จากแหล่งน้ำพุร้อน 18 แห่ง) เนื่องจากบางแหล่งมีข้อจำกัดด้านระยะทางและการเข้าถึง

3.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3.2.1 กลุ่มคนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวพุร้อนหรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งน้ำพุร้อน ที่เป็นตัวแทนการศึกษา 3 แห่ง ได้แก่

- 1.) กลุ่มผู้สูงอายุที่ถ่ายทอดประวัติ วัฒนธรรมของชุมชนสู่ ชนรุ่นปัจจุบัน รวมทั้งกลุ่มผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน (แหล่งละ 4 คน รวม 12 คน)
- 2.) กลุ่มผู้นำในชุมชน (ระดับหมู่บ้าน) ที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการและพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน และด้านการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (แหล่งละ 5 คน รวม 15 คน)
- 3.) กลุ่มแม่บ้านในพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (แหล่งละ 5 คน รวม 15 คน)
- 4.) กลุ่มเยาวชนในพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (แหล่งละ 5 คน รวม 15 คน)
- 5.) กลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ (แหล่งละ 3 คน รวม 9 คน)
- 6.) กลุ่มนักวิชาการ (โรงเรียน) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่กลุ่มผู้นำด้านศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (แหล่งละ 5 คน รวม 15 คน)
- 7.) กลุ่มผู้ประกอบการ (ร้านอาหาร ร้านของฝาก ร้านของชำ พิพิธภัณฑสถาน) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (แหล่งละ 6-8 คน รวม 18-24 คน)
- 8.) ชาวบ้านผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาและบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (แหล่งละ 5 คน รวม 15 คน)

3.2.2 กลุ่มคนนอกพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

- 1.) กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มนักท่องเที่ยวอายุระหว่าง 15-70 ปี ที่มาเยือนแหล่งท่องเที่ยว 3 แห่ง ในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล (รวม 500 คน)
- 2.) กลุ่มผู้นำ และผู้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว เช่น หน่วยงานในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด รวมทั้งหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว (แหล่งละ 4 คน รวม 12 คน)

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1.) ใช้แบบสัมภาษณ์ตามกลุ่มตัวอย่าง โดยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งยึดประเด็นคำถามแนวเดียวกันแต่คำถามแต่ละข้ออาจแตกต่างกันตามกลุ่มตัวอย่าง โดยมีประเด็นคำถามหลักประกอบไปด้วยข้อมูลดังต่อไปนี้

- 1.1) ข้อมูลทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว
- 1.2) ข้อมูลด้านทรัพยากรทั่วไปและทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่
- 1.3) ข้อมูลด้านรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่
- 1.4) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ตามหลักปัจจัยทางการท่องเที่ยว 5 ด้าน
 - 1.4.1) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึง
 - 1.4.2) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านที่พัก
 - 1.4.3) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว
 - 1.4.4) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว
 - 1.4.5) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ
- 1.5) ข้อมูลด้านรูปแบบและการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 1.6) รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- 1.7) ข้อเสนอแนะอื่นๆ

2.) แบบสอบถามสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเยือนพื้นที่ โดยประเด็นการสอบถามยึดหลักประเด็นการศึกษา ดังนี้

- 2.1) ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยว
- 2.2) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ในด้าน
 - 2.2.1) ศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึง
 - 2.2.2) ศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านที่พัก
 - 2.2.3) ศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว
 - 2.2.4) ศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว
 - 2.2.5) ศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ
- 2.3) การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ด้านการจัดการการท่องเที่ยว
- 2.4) ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่

3.) แบบประชุมกลุ่มย่อย เพื่อเก็บข้อมูลสำหรับการประชุมกลุ่มย่อย แต่ละกลุ่ม อย่างน้อย 6-8 กลุ่ม (กลุ่มละ 4- 12 คน) ในแหล่งน้ำพุร้อนตัวอย่างศึกษา 3 แห่ง อันประกอบไปด้วยประเด็นการศึกษาดังต่อไปนี้

- 3.1) ข้อมูลทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว
- 3.2) ข้อมูลด้านทรัพยากรทั่วไปและทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่
- 3.3) ข้อมูลด้านรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่
- 3.4) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ตามหลักปัจจัยทางการท่องเที่ยว 5 ด้าน
 - 3.4.1) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึง
 - 3.4.2) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านที่พัก
 - 3.4.3) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว

- 3.4.4) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว
- 3.4.5) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น
- 3.5) ข้อมูลด้านรูปแบบและการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 3.6) รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- 3.7) ข้อเสนอแนะอื่นๆ
- 4.) แบบสำรวจ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจ การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว
- 5.) แบบสำรวจภูมิสถาปัตยกรรม และการใช้ระบบแผนที่ และแผนที่ดาวเทียมเพื่อจัดเก็บข้อมูล โดยทำการสำรวจและเก็บตัวอย่างในแหล่งน้ำพุร้อนทั้ง 15 แห่ง (โดยเฉพาะแหล่งตัวแทนศึกษา 3 แห่ง) ในภูมิภาคตะวันตก
- 6.) แบบประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวตามเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน โดยกระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา ในมิติต่างๆ 5 มิติ ได้แก่
 - 6.1) มิติด้านคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว
 - 6.2) มิติด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
 - 6.3) มิติด้านปัจจัยพื้นฐานทางการท่องเที่ยว
 - 6.4) มิติด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
 - 6.5) มิติด้านคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว
- 7.) แบบสรุปและประเมินคะแนนศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนจาก มิติต่างๆ ที่สอดคล้องกับเครื่องมือแบบประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน เพื่อหาตัวแทนแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นตัวอย่างศึกษา 3 แห่ง จากแหล่งน้ำพุร้อนทั้งหมด 15 แห่ง

3.4 วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนของการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.4.1 ระยะที่ 1

ดำเนินการสำรวจพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งทางกายภาพและข้อมูลในมิติทางสังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่ ข้อมูลทางกายภาพจะอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลโดยอ้างอิงจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลทางภูมิสารสนเทศ เพื่อให้ทราบถึงสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ โดยการสำรวจข้อมูลในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ ทำการศึกษาและเก็บข้อมูลจากบุคคลในท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงพัฒนาการของพื้นที่ในอดีตและสภาพพื้นที่และชุมชนในปัจจุบัน โดยใช้แบบประเมิน ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวตามเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน โดยกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา ในมิติต่างๆ 5 มิติ ได้แก่

- 1.) มิติด้านคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว
- 2.) มิติด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
- 3.) มิติด้านปัจจัยพื้นฐานทางการท่องเที่ยว
- 4.) มิติด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
- 5.) มิติด้านคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว

3.4.2 ระยะที่ 2

ระยะที่ 2 กำหนดกลุ่มแหล่งตัวอย่างตัวอย่างในแต่ละแหล่งน้ำพุร้อน ที่ได้รับการคัดเลือกจากระยะที่ 1 เพื่อให้ได้แหล่งตัวแทนน้ำพุร้อน โดยเก็บตัวอย่างในช่วงในฤดู และนอกฤดูกาลการท่องเที่ยวในแต่ละแหล่ง โดยเน้นการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อหาและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวและการบริการการท่องเที่ยว และเพื่อนำเสนอเป็นในรูปแบบของแผนเพื่อการพัฒนา แผนกายภาพและการปฏิบัติการที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และการใช้งานของชุมชน โดยการเก็บตัวอย่างด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบประชุมกลุ่มย่อย แบบสอบถามนักท่องเที่ยว และแบบสำรวจและสังเกตการณ์ ในแหล่งท่องเที่ยว

3.4.3 ระยะที่ 3

วางแผนเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยดำเนินการกำหนดแนวทางการออกแบบเพื่อพัฒนาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ตามแผนพัฒนา แผนกายภาพที่สรุปไว้ในระยะที่ 2 และการวางแผนพัฒนาการพัฒนาศักยภาพการบริการและการท่องเที่ยวตามเกณฑ์ ในแหล่งท่องเที่ยวตัวแทนศึกษา 3 แห่ง ในการศึกษาแหล่งน้ำพุร้อนตัวแทนทั้ง 2 แห่ง จะศึกษาในวงรัศมีพื้นที่ 2 กิโลเมตร ตั้งแต่ทางเข้าจนถึงตัวแหล่งน้ำพุร้อน พร้อมทั้งมีการศึกษาเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.5.1 แบบประชุมกลุ่มย่อย และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับหน่วยงานภายในแหล่งศึกษา รวมถึงประเด็นข้อคิดจากการประชุมชุมชน และแบบสังเกตพฤติกรรมกรรมมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นหรือ เนื้อหา โดยการจำแนกถ้อยคำหรือข้อความที่กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็น แล้วนำมาตีความ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ด้วยหลักและเหตุผล สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย อภิปรายถึงข้อเท็จจริงที่ค้นพบตามสภาพการ และประเด็นสำคัญ เพื่อตอบคำถามการศึกษา ตามประเด็นสำคัญดังนี้

- 1.) ข้อมูลทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว
- 2.) ข้อมูลด้านทรัพยากรทั่วไปและทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่
- 3.) ข้อมูลด้านรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่
- 4.) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ตามหลักปัจจัยทางการท่องเที่ยว 5 ด้าน
 - 4.1) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึง
 - 4.2) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านที่พัก
 - 4.3) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว
 - 4.4) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว
 - 4.5) ข้อมูลด้านศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ
- 5.) ข้อมูลด้านรูปแบบและการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 6.) รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- 7.) ข้อเสนอแนะอื่นๆ

3.5.2 แบบสอบถามนักท่องเที่ยว ใช้การประมวลผลข้อมูลด้วยสถิติร้อยละและความถี่ ประกอบการอธิบายความเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายพฤติกรรมนักท่องเที่ยว รวมถึงความพึงพอใจในด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ตามประเด็น

- 1.) ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยว
- 2.) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อศักยภาพการท่องเที่ยวของพื้นที่ในด้าน
 - 2.1) ศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึง
 - 2.2) ศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านที่พัก
 - 2.3) ศักยภาพการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมท่องเที่ยว
 - 2.4) ศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว
 - 2.5) ศักยภาพการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ
- 3.) การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ด้านการจัดการการท่องเที่ยว
- 4.) ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่

3.5.3) แบบสำรวจภูมิสถาปัตยกรรม และการใช้ระบบแผนที่ และแผนที่ดาวเทียมเพื่อจัดเก็บข้อมูล โดยทำการสำรวจและเก็บตัวอย่างในแหล่งน้ำพุร้อน โดยเฉพาะแหล่งตัวแทนศึกษา 3 แห่ง แล้วนำมาออกแบบเพื่อพัฒนาผังแหล่งท่องเที่ยวเชิงภูมิสถาปัตย์ บนพื้นฐานทฤษฎี การประเมินคุณภาพและศักยภาพของพื้นที่ท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน ตามหลักมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน และตามหลักแนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมสีเขียว (Green Landscape)

3.6 ระยะเวลาการทําวิจัย

พฤษภาคม 2555 – มิถุนายน 2556

3.7 แผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

กิจกรรม	ระยะเวลา (เดือน)											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1) สำรวจเบื้องต้นเพื่อคัดเลือกแหล่งน้ำพุร้อน	→											
2) รวบรวมข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ	→											
3) กำหนดแหล่งตัวอย่างเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว	→											
4) สำรวจและเก็บตัวอย่างในแหล่งกลุ่มตัวอย่าง		→										
5) การจัดเก็บข้อมูลในแต่ละแหล่งตัวอย่างตามประเด็น		→										
6) วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นศึกษา				→					*	→		
7) อภิปรายผลข้อมูลเชิงคุณภาพ							→					
8) สรุปผลของข้อมูลและเขียนรายงาน							→					→
9) อบรม/ถ่ายทอด ความรู้ให้แก่ชุมชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง										→		→

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ในการศึกษาเกี่ยวกับ การพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตกของ ประเทศไทยเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยใช้การศึกษาข้อมูลหลากหลายวิธีทั้งการศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสำรวจแหล่งท่องเที่ยว และการสำรวจเชิงภูมิสถาปัตยกรรม รวมถึงการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ ในการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว สามารถนำเสนอผลการวิจัย และจากการรวบรวมข้อมูลทั้งหมด คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ แบ่งผลการวิเคราะห์ เป็น 6 หัวข้อ ดังนี้

- 4.1 บริบทชุมชน และบริบททางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว 15 แหล่งที่ศึกษา
- 4.2 การจัดกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวตามศักยภาพ
- 4.3 การศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนสำหรับกลุ่มตัวอย่าง 3 แหล่ง
- 4.4 การศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งตัวอย่าง
- 4.5 การศึกษาเชิงภูมิสถาปัตย์ในแหล่งท่องเที่ยว

4.1 บริบทชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสำรวจพื้นที่ภูมิภาคตะวันตก และจากการประมวลผลข้อมูลโดยโครงการย่อยที่ 1 การศึกษาสภาพแวดล้อม อุทกวิทยา อุทกธรณีวิทยาและคุณภาพน้ำ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแหล่งน้ำพุร้อนในภาคตะวันตกของประเทศไทย พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนภาคตะวันตก พบว่ามีทั้งสิ้น 18 แหล่ง โดยแต่ละแหล่งกระจายตัวตามแต่ละจังหวัดในภาคตะวันตกของประเทศไทย (แบ่งตามเขตเศรษฐกิจ) อันประกอบไปด้วย จังหวัดตาก จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดราชบุรี จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี โดยกลุ่มจังหวัดเหล่านี้มีแหล่งน้ำพุร้อนกระจายตัวอยู่ทั่วไป ดังนี้

4.1.1 แหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดตาก

จังหวัดตาก หากแบ่งตามเขตเศรษฐกิจ พบว่าถูกจัดอยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันตกของประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 15 องศา 50 ลิปดา 36 พิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศา 7 ลิปดา 22 พิลิปดาตะวันออก สูงกว่าระดับน้ำทะเล 116.2 เมตร (วัดจากที่ตั้งศาลากลางจังหวัดตาก) ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามระยะทางทางหลวงหมายเลข 1 ถนนพหลโยธิน ประมาณ 426 กม. มีเนื้อที่ประมาณ 16,406.65 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 10,324,156.25 ไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับรายจังหวัดภาคเหนือ พบว่าใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของภาคเหนือรองจากจังหวัดเชียงใหม่ สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นป่าไม้และภูเขา มีทิวเขานนทชย เป็นตัวแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ฝั่ง ตากฝั่งตะวันออก คือ อ.เมือง อ.บ้านตาก อ.สามเงา กิ่ง อ.วังเจ้า และตากฝั่งตะวันตก คือ อ.แม่สอด อ.แม่ระมาด อ.พบพระ อ.ท่าสองยาง อ.อุ้มผาง แบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อ.เมือง อ.บ้านตาก อ.สามเงา อ.แม่สอด อ.แม่ระมาด อ.พบพระ อ.ท่าสองยาง อ.อุ้มผาง และกิ่ง อ.วังเจ้า เป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ ต่างๆ ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปาง
- ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดกาญจนบุรี
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอุทัยธานี
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย

จากการสำรวจข้อมูลด้านแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดตาก พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดตาก มีทั้งสิ้น 5 แหล่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนแม่กาษา น้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (ชะเนือ) น้ำพุร้อนห้วยแม่แล น้ำพุร้อนห้วยแม่กลอง และน้ำพุร้อนห้วยน้ำนั้ ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

4.1.1.1 น้ำพุร้อนแม่กาษา จังหวัดตาก

ภาพที่ 4-1 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนแม่กาษา

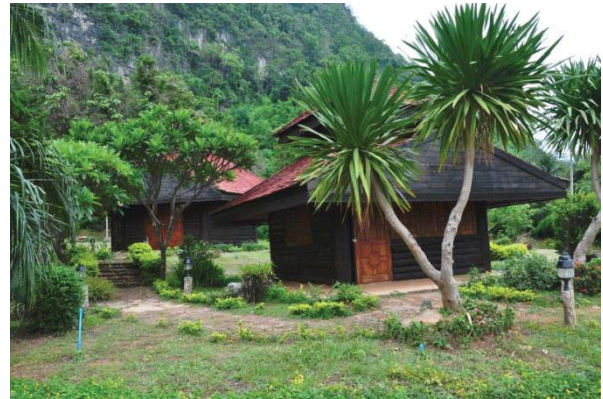
เป็นแหล่งน้ำพุร้อนเพื่อการท่องเที่ยว ที่ตั้งบนพิกัด 47 P 461211.00 m E 1866934.00 m N ที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวชมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนักท่องเที่ยวในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวต่างพื้นที่ รวมถึงนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่นิยมการเดินทางด้วยตนเอง เป็นแหล่งน้ำพุร้อน ที่มีบ่อน้ำพุร้อนทั้งสิ้น 6 บ่อ โดย บ่อที่มีอุณหภูมิสูงที่สุดจะอยู่ตรงกลางประมาณ 72 องศาเซลเซียส และรอบๆ ก็จะมีบ่อขนาดเล็ก กระจายอยู่ ซึ่งมีอุณหภูมิ ได้แก่ 56 , 58 , 65 , 68 และ 69 องศาเซลเซียส โดยมีลักษณะทางอุทกวิทยา เป็นน้ำพุร้อนมีบ่อที่อุณหภูมิสูงที่สุดมีการเกิดและการไหลที่สม่ำเสมอ ด้วยอัตราการไหลประมาณ 8 ลิตรต่อวินาที มีแหล่งน้ำเย็นจากอ่างเก็บน้ำโกกโก่ เป็นแหล่งน้ำพุร้อนเกิดจากการเสียดสีและบีบอัดจากบริเวณรอยเลื่อนใกล้กับขอบแอ่งทรุดทางทิศตะวันออกของแอ่งสะสมตะกอนแม่สอ ทำให้หินบริเวณดังกล่าวมีความร้อนสะสมและทำให้น้ำใต้ดินบริเวณดังกล่าวมีอุณหภูมิสูงขึ้นและมีความดันสูงแทรกดันขึ้นมา

ข้อมูลด้านคุณภาพน้ำ พบว่าน้ำพุร้อนบ่อที่มีอุณหภูมิสูงที่สุด คือ 72 องศาเซลเซียส พบว่า มีกลิ่นของกำมะถัน มีคุณภาพน้ำโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ยกเว้นปริมาณตะกั่วที่เกินเกณฑ์มาตรฐานมาเล็กน้อยมีปริมาณแคลเซียมเกินเกณฑ์กำหนดสูงสุด แต่ยังไม่เกินเกณฑ์อนุโลมซึ่งไม่ควรนำมาผลิตเป็นน้ำดื่ม และคุณภาพน้ำผิวดินที่นำมาใช้ในการผสมกับน้ำพุร้อนเพื่อให้มีอุณหภูมิที่เหมาะสมกับการใช้ นั้นมีคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำผิวดินประเภทที่ 1

สภาพด้านการท่องเที่ยวในปัจจุบันมี ป้ายบอกทางเข้าที่ชัดเจนตั้งแต่ถนนหลัก รถโดยสารขนาดใหญ่สามารถเข้าถึงน้ำพุร้อนได้ บริเวณพื้นที่น้ำพุร้อนมีร้านค้าและร้านอาหารจำนวนทั้งสิ้น 4 ร้าน มีร้านนวดและที่พักที่ดำเนินการโดยเอกชนประมาณ 20 หลัง จากการสำรวจพบว่ามีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดนักขัตฤกษ์ในลักษณะรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ มีกิจกรรมเด่น คือ นักท่องเที่ยวจะนำไปที่ซื้อจากร้านค้าที่อยู่ในน้ำพุร้อนมาแช่ที่บ่อกลางที่มีอุณหภูมิสูงที่สุด สำหรับการอาบน้ำแร่ นั้นเคยพบว่ามีการจัดทำบ่อแช่ตัวทั้งบ่อเดี่ยวและ บ่อรวมเพื่อบริการนักท่องเที่ยว แต่ปัจจุบันอยู่ในสภาพทรุดโทรมไม่สามารถเปิดให้บริการได้ ซึ่งส่งผลให้นักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมพื้นที่น้อยลง แต่ในพื้นที่ยังมีร้านค้า และร้านอาหารบริการรวมทั้งที่พักแบบรีสอร์ทขนาดเล็กสำหรับบริการนักท่องเที่ยว ในพื้นที่ข้างเคียงมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงได้ เช่น ศูนย์พัฒนาการเกษตรแม่กาษา อ่างเก็บน้ำและเขื่อนทดน้ำกกโก สะพานโยงเพื่อเดินทางไปสักการะเจ้าแม่อุษา รวมทั้งถ้ำแม่อุษา (ปัจจุบันยังไม่เปิดบริการแก่นักท่องเที่ยว) เป็นต้น

ภาพที่ 4-2 น้ำพุร้อนแม่กาษา

ภาพที่ 4-3 ศูนย์เกษตรยั่งยืน

ภาพที่ 4-4 อ่างเก็บน้ำ สะพานโยง ศาลเจ้าแม่อุษา

ภาพที่ 4-5 เขื่อนทดน้ำกกโก

4.1.1.2 น้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (ชะเนนจือ) จังหวัดตาก

ภาพที่ 4-6 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนห้วยโป่งร้อน (ชะเนนจือ)

เป็นน้ำพุร้อนที่อยู่ในหุบเขา อยู่ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลชะเนนจือ แหล่งน้ำพุอยู่ติดกับลำห้วย การเดินทางค่อนข้างลำบาก คือ จะต้องเดินทางจากถนนใหญ่ด้วยรถขับเคลื่อนสี่ล้อเข้าไป จากนั้นต้องเดินทางด้วยเท้าแบบการเดินป่า ผ่านป่ารกและเดินทางลัดเลาะลำห้วยซึ่งจะต้องเดินลุยน้ำและเดินตามขอบฝั่งของลำห้วยเป็นบางช่วง จากนั้นต้องเดินลัดเลาะไร่ข้าวโพดของชุมชนเพื่อเดินทางไปยังแหล่งน้ำพุ ที่เกิดขึ้นอย่างน้อย 2 บ่อ อยู่ริมลำห้วย และบางจุดซึ่งถูกโคลนถล่มปิดทับบ่อไว้ มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมสูงมาก โดยบ่อน้ำพุดังกล่าว ตั้งอยู่ที่พิกัด 47 P 448624.00 m E 1886352.00 m

จากการสำรวจพบว่าคุณภาพน้ำของน้ำพุร้อนทั้งบ่อเล็กและบ่อใหญ่มีอุณหภูมิอยู่ที่ 40 องศาเซลเซียส มีสภาพน้ำเป็นกรดเล็กน้อย มีกลิ่นกำมะถัน มีความกระด้างสูง และมีปริมาณฟลูออไรด์สูงไม่เหมาะกับการทำน้ำดื่ม เพราะอาจทำให้เป็นโรคฟันตกกระได้

สภาพทางการท่องเที่ยวในปัจจุบันพบว่ายังไม่มีการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่โดยนักท่องเที่ยว เนื่องจากการเดินทางที่ค่อนข้างลำบากและหากไกล ประกอบกับตั้งอยู่ของแหล่งท่องเที่ยวท่ามกลางหุบเขาที่มีเพียงไร่ข้าวโพด และป่าไม้ล้อมรอบในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นพบว่าพื้นที่ดังกล่าวเคยใช้เป็นเส้นทางเดินป่าของกลุ่มลูกเสือ (กลุ่มนักเรียน) ซึ่งเป็นการเดินทางกึ่งผจญภัย และหากสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ธรรมชาติและท่องเที่ยวเชิงเกษตรสำหรับเยาวชนในพื้นที่ได้ น่าจะเกิดประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ได้

ภาพที่ 4-7 สภาพการเดินทางสู่แหล่งน้ำพุร้อน

ภาพที่ 4-8 สภาพแหล่งน้ำพุร้อน (กุมภาพันธ์ 2556)

ภาพที่ 4-9 สภาพเส้นทางเดินสู่แหล่งน้ำพุร้อน ลัดเลาะลำห้วย

ภาพที่ 4-10 สภาพเส้นทางเดินสู่แหล่งน้ำพุร้อน
ผ่านไร่ข้าวโพด

4.1.1.3 น้ำพุร้อนห้วยแม่แล จังหวัดตาก

ไม่ได้ทำการสำรวจ เนื่องจากการเดินทางไปถึงน้ำพุร้อนนั้นลำบากและ คณะผู้วิจัย ไม่สามารถเดินทางไปได้

4.1.1.4 น้ำพุร้อนห้วยแม่กลอง จังหวัดตาก

เป็นน้ำร้อนที่ผุดขึ้นมาจากชอกหินแล้วไหลลงห้วยแม่กลอง อยู่ในความดูแลของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อัมผาง ทีลอซู และเป็นเส้นทางที่นักท่องเที่ยวนิยมล่องแพยางผ่านไปยังน้ำตกทีลอซู บริเวณที่น้ำร้อนผสมกับน้ำใน

ห้วยแม่กลองจะอุ่น นักท่องเที่ยวจะชอบมาแช่น้ำ แช่ตัวเล่นกัน โดยมีบ่อน้ำพุร้อนหลายจุด จุดแรกเป็นจุดพักของนักท่องเที่ยวขณะล่องแก่งไปยังน้ำตกทีลอซู มีลักษณะเป็นธารน้ำไหลออกมาจากลำห้วย และผสมกับน้ำเย็นของลำห้วยทำให้มีความอุ่น มีสะพานไม้ไผ่และบันไดไม้ไผ่ สำหรับให้ลงไปเล่นน้ำพุร้อนได้ นักท่องเที่ยวนิยมแวะพักเพื่อแช่ตัวในแอ่งน้ำธรรมชาติแห่งนี้ ประกอบกับจุดแวะพักจุดนี้มีบริการด้านห้องน้ำ และมีบริการจำหน่ายขนม เครื่องดื่มสำหรับนักท่องเที่ยว จึงเป็นจุดแวะพักที่น่าสนใจ จากจุดแวะพักจุดดังกล่าวยังพบบ่อน้ำพุร้อนริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองฝั่งขวามือ เป็นบ่อนขนาดเล็ก ไม่สามารถลงแช่ตัวได้ เนื่องจากยังไม่มีการจัดการบริการเพื่อการท่องเที่ยว รวมถึงอีกแหล่งคือ ริมตลิ่งแม่น้ำฝั่งขวามือ มีอุณหภูมิอยู่ที่ 40 องศาเซลเซียส เยื้องจากฝั่งซ้ายมือในรัศมี 1 กิโลเมตร ซึ่งมีน้ำไหลออกมาจากซอกหินปะปนกับแหล่งน้ำ มีความร้อนค่อนข้างสูงถึง 51 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน

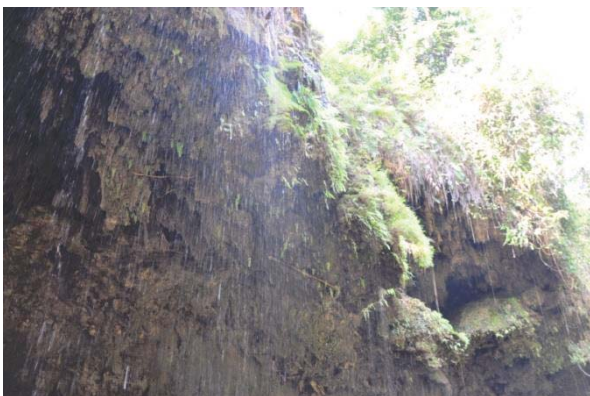
รูปแบบการท่องเที่ยวในปัจจุบัน เท่าที่พบเป็นเพียงจุดแวะพักรายทางสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังน้ำตกทีลอซูโดยการล่องแพ ด้วยระยะเวลาประมาณ 2 ชั่วโมง มีกิจกรรมหลักคือการล่องแพสัมผัสธรรมชาติของสายน้ำ ผ่านสายน้ำตกตามเส้นทางคือ น้ำตกสายรุ้ง และการดูนกในเส้นทาง รวมถึงการชื่นชมความงดงามของหน้าผาและสีของหินบริเวณหน้าผา เช่น ผาเลือด รวมถึงจุดเด่นของเส้นทางท่องเที่ยวแห่งนี้ที่น้ำตกทีลอซู ซึ่งนับได้ว่าเป็นน้ำตกขนาดใหญ่ในอันดับต้นๆ ของประเทศไทย รวมถึงการมีกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติในเส้นทางน้ำตก และการเดินชมน้ำตกตามชั้นต่าง ๆ ดังนั้นแหล่งน้ำพุร้อนในพื้นที่จึงเป็นเพียงจุดผ่านทางสำหรับนักท่องเที่ยว ที่ยังได้รับความสนใจน้อยจากนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4-11 สภาพบ่อน้ำพุร้อนบนฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่กลอง

ภาพที่ 4-12 กิจกรรมล่องแพยางในเส้นทางสู่น้ำตกทีลอซู

ภาพที่ 4-13 น้ำตกสายรุ้ง ริมหน้าผาในเส้นทางล่องแก่ง

ภาพที่ 4-14 บ่อน้ำพุร้อนบริเวณฝั่งขวาลำน้ำ

ภาพที่ 4-15 ริมน้ำฝิ่งซ้ายที่มีน้ำพุร้อนไหลสมทบ

ภาพที่ 4-16 น้ำตกทีลอซู จุดหมายปลายทางของ
นักท่องเที่ยว

4.1.1.5 น้ำพุร้อนห้วยน้ำนก จังหวัดตาก

ภาพที่ 4-17 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนห้วยน้ำนก

เป็นบ่อน้ำพุร้อนที่อยู่ติดกับถนนลาดยางเส้นทางสู่บ้านห้วยน้ำนก มีบ้านพักของพนักงานป่าไม้ 3 หลัง มีอาคาร
ประชาสัมพันธ์และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และห้องสุขาไว้บริเวณทางเข้า สร้างป้ายชื่อบ่อน้ำพุร้อนห้วยน้ำนก
ภายในมีบ่อน้ำพุร้อน 2 บ่อ ตั้งอยู่บนพิกัด 47 P 463725.00 m E 1817414.00 m N บ่อที่ 1 มีลักษณะคล้าย
กระทะที่เกิดจากการก่อปูนบ่อเพื่อเก็บกักน้ำ มีขนาด เส้นผ่านศูนย์กลาง 5.5 เมตร ความลึกของบ่อ 1.8 เมตร มีการทำ
รั้วด้วยซีเมนต์รูปลักษณะคล้ายรั้วไม้ล้อมรอบบ่อน้ำพุและมีการติดตั้งมาตรควบคุมอุณหภูมิและแรงดันน้ำ บ่อที่ 2
มีลักษณะของบ่อคล้ายรูปหัวใจมีการนำไม้มาปักขอบบ่อ มีความกว้างประมาณ 3.6 เมตร ความลึก 2.8 เมตร เมื่อลงไป
สำรวจในป่าด้านซ้ายของบ่อที่ 2 ก็จะพบบริเวณที่มีน้ำพุร้อนขึ้นมาอีก 1 บ่อโดยบ่อนี้มีความลาดเท ทำให้น้ำไหลลง
ไปเป็นทางตามลำห้วย และเกิดลักษณะโคลนน้ำพุร้อน ซึ่งชุมชนบางคนเกิดความเชื่อว่ามีคุณสมบัติในการบำรุง
ผิวพรรณ และการรักษาโรคเช่นเดียวกับน้ำพุร้อน (กรณีโคลนน้ำพุร้อน ยังไม่ได้มีการศึกษาเชิงกายภาพและเคมีแต่
อย่างใด ด้วยข้อจำกัดด้านเวลา และงบประมาณ) และบนภูเขาในบริเวณใกล้เคียง กันก็มีน้ำพุร้อนบ่อขนาดใหญ่ของ

ผู้ผลิตน้ำแร่ มองเฟลอร์เป็นผู้ได้รับสัมปทานให้นำน้ำทั้งสองบ่อไปผลิตเป็นน้ำแร่ บรรจุขวด และยังพบบ่อน้ำแร่
เย็นซึ่งผู้ผลิตน้ำดื่ม

จากการศึกษาของโครงการย่อยที่ 1 พบว่า น้ำพุร้อนมีการอัตราการเกิดที่สม่ำเสมอ โดยบ่อที่ 1 มีอัตรา
การเกิดประมาณ 1.2 ลิตรต่อวินาที เป็นแหล่งน้ำพุที่น้ำร้อนแทรกดันขึ้นมาตามแนวหินแตกบนเนินเขาขนาดเล็ก
ซึ่งถูกขนาบด้วยแนวภูเขาที่วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ ระหว่างอำเภอมะสอยและอำเภอบพพระ และโครงการย่อยที่
1 ได้ทำการวิเคราะห์น้ำพุร้อนบ่อที่ 1 2 และ 3 ซึ่งมีอุณหภูมิ 59 63 และ 59 องศาเซลเซียสตามลำดับ พบว่า
คุณภาพน้ำทั้งสามบ่อมีคุณภาพที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ยกเว้นตะกั่วที่เกินมาตรฐานน้ำดื่มของ
องค์การอนามัยโลก แต่ยังไม่เกินมาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรม และสารหนูที่เกินมาตรฐานมาเล็กน้อย แต่
ปริมาณจุลินทรีย์ไม่เกินมาตรฐานและไม่พบเชื้อก่อโรค ส่วนน้ำพุร้อนที่อยู่บนเขา และบ่อน้ำแร่เย็น ก็มีคุณภาพน้ำ
โดยทั่วไปไม่เกินเกณฑ์มาตรฐาน

ในด้านการท่องเที่ยว พบว่ามีป้ายบอกทางตลอดทาง และรถโดยสารขนาดใหญ่สามารถเดินทางเข้ามาได้
และได้มีการสร้างอาคารสำหรับอาบน้ำแร่รวม ห้องอาบน้ำแยก และบ้านพัก ไว้โดยรอบบ่อที่ 1 โดยเป็นอาคารปูน
ที่ทำลวดลายให้คล้ายกับอาคารที่สร้างด้วยไม้ มีป้ายบอกเส้นทางสำหรับเดินทางมีน้ำพุร้อนแห่งนี้ ตลอดเส้นทาง
ถนนบางช่วงชำรุดบ้าง เนื่องจากมีรถบรรทุกวิ่งเพื่อนำน้ำแร่บรรจุขวดไปจำหน่าย มีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมา
ท่องเที่ยวเพื่ออาบน้ำแร่ในพื้นที่ ซึ่งมีห้องบริการทางการท่องเที่ยวทั้งแบบห้องอาบน้ำเดี่ยว และห้องอาบน้ำแร่รวม
และมีการแยกเพศ ชาย หญิง สำหรับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ยังพบว่าพื้นที่ที่มีการให้บริการห้องพักแบบค้างคืนสำหรับ
นักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะค้างคืน ทั้งหมด 8 ห้อง มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนหมู่บ้านห้วยน้ำนก
ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลบพพระ และอุทยานแห่งชาติน้ำตกพาเจริญ ประกอบกับพื้นที่มี
เส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง เช่น น้ำตกนางครวญ และน้ำตกสายรุ้ง รวมถึงวิถีชีวิตสังคมเกษตรของ
ชาวเขาปกากะญอในพื้นที่

ภาพที่ 4-18 บ่อน้ำพุร้อนที่ได้รับการสัมปทาน

ภาพที่ 4-19 บ่อน้ำพุร้อนบ่อบนในแหล่งบริการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4-20 บ่อน้ำพุร้อนบ่อล่างที่มีลักษณะคล้ายรูปหัวใจ

ภาพที่ 4-21 บ่อน้ำพุร้อนบ่อโคลนด้านล่าง

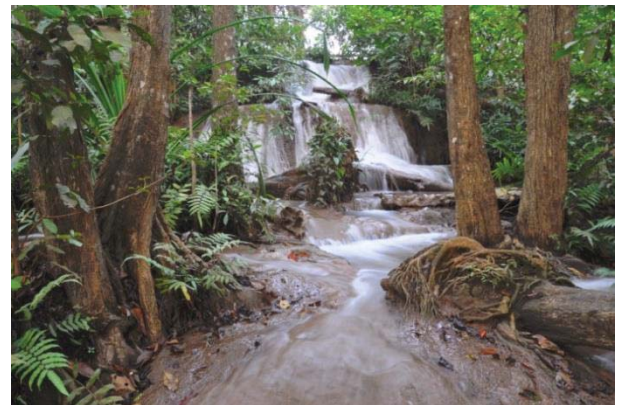
ภาพที่ 4-22 บ้านพักรับรองนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4-23 บ่อน้ำพุร้อนสำหรับแช่ตัวนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4-24 จุดขายแดนใกล้แหล่งน้ำพุร้อน

ภาพที่ 4-25 น้ำตกนางครวญ

4.1.2 น้ำพุร้อนในจังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดกาญจนบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในการสำรวจเก็บข้อมูลแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคตะวันตก ที่มีผู้นิยมเดินทางไปท่องเที่ยว เต็มไปด้วยเรื่องราวในอดีตที่น่าสนใจ เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่ตั้งของสะพานข้ามแม่น้ำแคว ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็น ป่าเขาลำเนาไพร ถ้ำหรือน้ำตก รวมถึงแหล่งน้ำพุร้อน

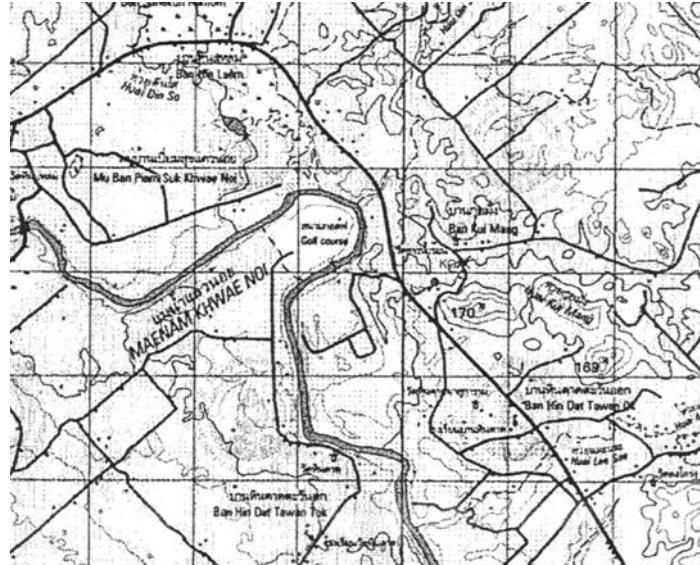
จังหวัดกาญจนบุรี อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 129 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 19,473 ตารางกิโลเมตร ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่ามีทั้งป่าโปร่ง และป่าดงดิบ มีแม่น้ำสำคัญสองสายคือ แม่น้ำแควใหญ่ และแม่น้ำแควน้อย ซึ่งไหลมาบรรจบรวมกันเป็นแม่น้ำแม่กลอง ที่บริเวณอำเภอเมืองกาญจนบุรี กาญจนบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบ่อพลอย อำเภอเลาขวัญ อำเภอพนมทวน อำเภอไทรโยค อำเภอสังขละบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอท่ามะกา อำเภอท่าม่วง อำเภอทองผาภูมิ อำเภอด่านมะขามเตี้ย อำเภอหนองปรือ และอำเภอห้วยกระเจา น้ำพุร้อนในจังหวัดกาญจนบุรีมีทั้งสิ้น 6 แห่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนทองช้าง น้ำพุร้อนหินดาด น้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (หนองเจริญ) น้ำพุร้อนบ้านเขาพัง น้ำพุร้อนบ้านพุร้อน (บ้านเก่า) และน้ำพุร้อนบ้านโป่งช้าง ซึ่งมีผลการศึกษา ดังนี้

4.1.2.1 น้ำพุร้อนทองช้าง จังหวัดกาญจนบุรี

ไม่ได้ทำการศึกษา เนื่องจากเป็นน้ำพุร้อนของเอกชน

4.1.2.2 น้ำพุร้อนหินดาด จังหวัดกาญจนบุรี

น้ำพุร้อนหินดาดเป็นบ่อน้ำพุร้อนที่เกิดอยู่ริมห้วยกุ้มซึ่งเป็นลำห้วยธรรมชาติ มีน้ำไหลตลอดทั้งปี เป็นบ่อแช่ตัวแนวยาว 30 เมตร มีทั้งหมด 3 บ่อ โดยมีความลึกเฉลี่ยประมาณ 1 เมตร บ่อที่ 1 และ 2 มีขนาดประมาณ 5.8×11.0 เมตร และบ่อสร่งน้ำร้อนสำหรับพระสงฆ์ขนาด 2.7×4.2 เมตร ตั้งอยู่ที่พิกัด 47P 470346.00 m E 1616846.00 m N จากการศึกษาของโครงการย่อยที่ 1 พบว่าน้ำพุร้อนมีอัตราการเกิดที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการเกิดประมาณ 3 ลิตรต่อวินาที เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดจากการเปียดอัดของหินปูนตามแนวรอยเลื่อนในแนวห้วยกุ้มซึ่งวางตัวในแนวตะวันออก - ตะวันตก น้ำที่ซึมลงไปถึงชั้นหินอุ้มน้ำได้รับการถ่ายเทความร้อนแล้วแทรกดันขึ้นมาตามรอยแตกของหินในแนวห้วยกุ้ม

ภาพที่ 4-26 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนหินดาด

ในด้านคุณภาพน้ำ พบว่าน้ำพุร้อนบ่อที่ 1 และบ่อที่ 2 และบ่อสำหรับพระสงฆ์ มีอุณหภูมิอยู่ที่ 44.43 และ 39 องศาเซลเซียส โดยคุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินมาตรฐาน ยกเว้นตะกั่วเกินมาตรฐานมาเล็กน้อย เป็นน้ำที่มีความกระด้างสูง พบปริมาณเชื้อจุลินทรีย์สูงและพบเชื้อก่อโรค คือ Staphylococcus Aureus คุณภาพน้ำในห้วยกุ่มงที่อยู่ในบริเวณดังกล่าว พารามิเตอร์ส่วนใหญ่อยู่ในมาตรฐานคุณภาพน้ำประเภที่ 1 ยกเว้นแคดเมียม สารหนู และแมงกานีส

ด้านข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ตัวน้ำพุร้อนอยู่ติดถนนใหญ่ ระยะทาง 1 กิโลเมตร มีป้ายบอกทางเข้าถึงที่ชัดเจน มีที่จอดรถสำหรับรถขนาดใหญ่ มีร้านค้า ร้านอาหารของฝาก และทางองค์การบริหารส่วนตำบลหินดาดมีนโยบายที่จะพัฒนา ปรับปรุง ทั้งทางด้านท่องเที่ยวและการผลิตน้ำดื่ม น้ำแร่ รวมทั้งวางแผนปรับปรุงภูมิทัศน์ให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น และพบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างชาติ เช่น ชาวรัสเซีย ในพื้นที่มีนักท่องเที่ยวมาทุกวัน โดยมีนักท่องเที่ยวมากกว่า 400,000 คนต่อปี แต่สภาพปัจจุบันห้องน้ำบริการนักท่องเที่ยวมีน้อยเกินไป และสภาพทรุดโทรม การจัดร้านขายของฝากยังไม่เป็นระเบียบเท่าที่ควร และในบางครั้งนักท่องเที่ยวมีปริมาณมากเกินไปที่แหล่งน้ำพุร้อนจะรับได้

ภาพที่ 4-27 บ่อน้ำร้อนบริการนักท่องเที่ยว และลำห้วยกุ่มง

ภาพที่ 4-28 สะพานโยงเดินชมทิวทัศน์

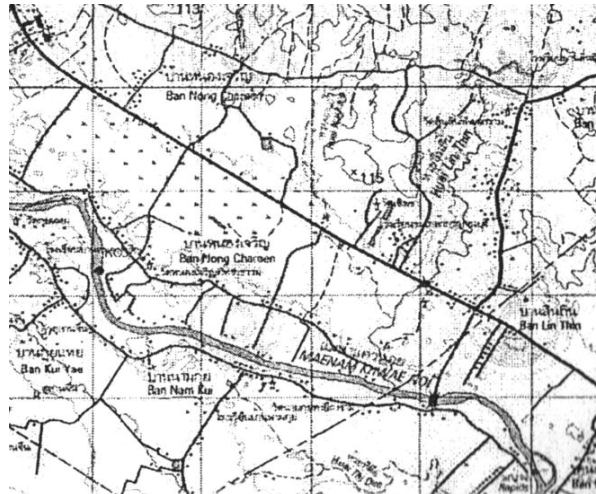

ภาพที่ 4-29 ลานจอดรถและร้านค้า

ภาพที่ 4-30 สะพานเดินสำหรับนักท่องเที่ยว
ไปยังบ่อแช่น้ำพุร้อน

4.1.2.3 น้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (หนองเจริญ) จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 4-31 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (หนองเจริญ)

น้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน หรือน้ำพุร้อนหนองเจริญ อยู่ในตำบลลิ้นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นน้ำพุร้อนที่เกิดในริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย มีการเกิดพุน้ำร้อนกระจายทั่วริมน้ำและในลำน้ำ ตั้งอยู่ ณ พิกัด 47P 474061.00 m E1608187.00 m N ห่างจากถนนใหญ่สายไทรโยค- ทองผาภูมิระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดจากการแทรกดันของน้ำขึ้นมาตามแนวรอยเลื่อนด้านเจดีย์สามองค์ซึ่งวางตัวในแนวเดียวกันกับแม่น้ำแควน้อย น้ำร้อนที่แทรกดันขึ้นมาตามแนวรอยแตกของหินผุบริเวณกลางแม่น้ำแควน้อย น้ำพุร้อนมีอัตราการเกิดที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการเกิดประมาณ 1.2 ลิตรต่อวินาที อุณหภูมิของน้ำพุร้อนอยู่ที่ 48 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินมาตรฐานยกเว้นตะกั่วเกินมาตรฐานมาเล็กน้อย พบเชื้อจุลินทรีย์เกินมาตรฐานและพบเชื้อก่อโรคคือ Staphylococcus Aureus และคุณภาพน้ำแควน้อยที่อยู่ในบริเวณดังกล่าว พารามิเตอร์ส่วนใหญ่อยู่ในมาตรฐาน คุณภาพน้ำประเภทที่ 1 ยกเว้นแคดเมียม สารหนู และแมงกานีส

สภาพทั่วไป เป็นธารน้ำ ขนาดใหญ่ ริมตลิ่ง ซึ่งบริเวณริมฝั่งมีกอไม้ไผ่ขนาดใหญ่ให้ความร่มรื่น เป็นแหล่งพักผ่อน สำหรับชุมชนในพื้นที่ บริเวณตลิ่งมีการทำเขื่อนเพื่อป้องกันการพังทลายของริมฝั่ง ในด้านการท่องเที่ยว พบว่า ยังไม่มีการ จัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ แหล่งน้ำพุร้อนเป็นแหล่งพักผ่อนของคนในพื้นที่ และเป็นจุดเล่นน้ำเนื่องจากเป็นลำน้ำธรรมชาติ ไหลอย่างต่อเนื่อง บริเวณริมธารมีความอบอุ่นเนื่องจากน้ำพุร้อนที่กระจายตัวผุดออกมา โดยเฉพาะช่วงเวลาน้ำลด แต่ทาง องค์กรบริหารส่วนตำบลกำลังมีแนวคิดที่จะทำและอยู่ในช่วงการวางแผนเกี่ยวกับการวางผังและออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม

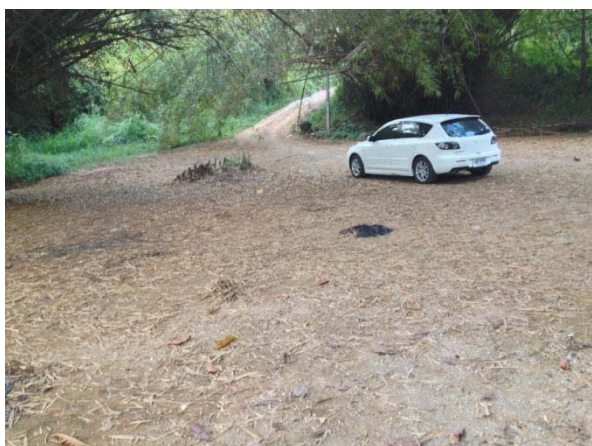
ปัญหาที่พบในพื้นที่ คือในช่วงฤดูฝน หรือช่วงที่ทางเขื่อนมีการปล่อยน้ำมาในปริมาณมาก จะส่งผลให้น้ำ ท่วมบริเวณพื้นที่น้ำพุร้อน หรือบริเวณที่ทางองค์กรบริหารส่วนตำบลที่ดินได้ทำการรวบรวมน้ำพุร้อนขึ้นมา ทำ ให้ไม่สามารถใช้น้ำพุร้อนในช่วงนี้ได้ ทางสำหรับเข้ามาที่น้ำพุร้อนยังมีลักษณะเป็นดินลูกรังในบางส่วน รถยนต์ส่วนบุคคลไม่สามารถเข้าถึงได้สะดวกนัก ต้องมีการเดินเท้าต่ออีกประมาณ 100 เมตร แต่รถกระบะและ รถจักรยานยนต์ สามารถเข้าถึงได้

ภาพที่ 4-32 บริเวณพุน้ำร้อนที่มีการต่อท่อน้ำร้อน

ภาพที่ 4-33 บริเวณริมตลิ่งมีการวางแนวหินทิ้งเพื่อ
ป้องกันการกัดเซาะ

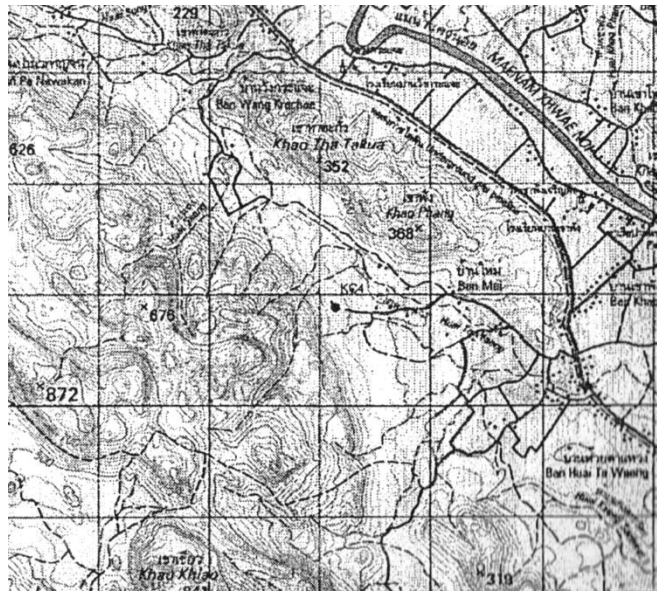

ภาพที่ 4-34 บริเวณลานไผ่ ซึ่งใช้เป็นลานจอดรถและพักผ่อน

ภาพที่ 4-35 บริเวณน้ำร้อนที่ผุดริมแม่น้ำ

4.1.2.4 น้ำพุร้อนบ้านเขาพัง จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 4-36 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านเขาพัง

บ่อน้ำพุร้อนบ้านเขาพังมีที่ตั้งอยู่ ณ พิกัด 47P 503192.00 m E1570861 m N เป็นน้ำพุร้อน ที่ตั้งอยู่บนรอยแตกที่วางตัวในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ-ตะวันออกเฉียงใต้ เป็นบ่อน้ำพุร้อน ที่อยู่หน้าสำนักสงฆ์ มีการทำเป็นบ่อน้ำร้อนกักเก็บน้ำพุร้อนที่ไหลขึ้นมา บ่อมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 เมตร ลึก 50 เซนติเมตร และบ่อสี่เหลี่ยมขนาด 4 X4 เมตร สูง 1 เมตร สร้างครอบไว้อีก 1 ชั้น ซึ่งด้านบนบ่อสี่เหลี่ยมมีการทำเป็นลูกกรง พร้อมมีหลังคา มีการใส่กุญแจปิด-เปิด จากการศึกษาศึกษาโดยโครงการย่อยที่ 1 พบว่า มีอุณหภูมิประมาณ 41 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินมาตรฐานยกเว้นตะกั่วเกินมาตรฐานมาเล็กน้อย พบเชื้อจุลินทรีย์เกินมาตรฐานและพบเชื้อก่อโรค คือ Staphylococcus Aureus ตัวน้ำพุร้อนมีอัตราการไหลที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการไหลประมาณ 0.8 ลิตร/วินาที

ในด้านบริบททางการท่องเที่ยวพบว่าน้ำพุร้อนแห่งนี้ มีข้อมูล หรือป้ายบอกทางไปยังแหล่งน้ำพุร้อน ซึ่งเส้นทางไม่เหมาะสมสำหรับรถเก๋ง หรือรถ巴士ขนาดใหญ่ เนื่องจากสภาพเส้นทางเป็นทางลูกรัง และต้องเดินเท้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวอีกประมาณ 50 เมตร และพบว่าในพื้นที่น้ำพุร้อนแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่สำนักสงฆ์ของชุมชน มีการนำประโยชน์น้ำพุไปใช้ในการอุปโภคบริโภค ของชุมชน โดยในแง่การท่องเที่ยวยังไม่เกิดการท่องเที่ยวและการนำน้ำพุร้อนไปใช้เชิงประโยชน์ทางการท่องเที่ยวแต่อย่างใด

ภาพที่ 4-37 บ่อน้ำพุร้อน

ภาพที่ 4-38 เส้นทางเดินทางสู่บ่อน้ำร้อน

4.1.2.5 น้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (บ้านเก่า) จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 4-39 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านน้ำพุร้อน (บ้านเก่า)

เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่ ณ พิกัด 47P 508570.00 m E 1539461.00 m N เป็นน้ำพุร้อนที่เกิดอยู่กลางลำห้วยแม่กระบาล และอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำของเหมืองแร่ดีบุกเก่า บริเวณโดยรอบประกอบด้วยหินแกรนิต เพกมาไทต์ และแอโลต์ น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิอยู่ที่ 42 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ยกเว้นแคลเซียมซึ่งเกินมาตรฐานมาเล็กน้อย แต่พบสารหนูในปริมาณที่สูงมาก ซึ่งอาจจะเป็นอันตรายได้ โดยสารหนูอาจจะเกิดจากผลจากการทำเหมือง น้ำพุร้อนมีอัตราการไหลที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการไหลประมาณ 0.3 ลิตรต่อวินาที สภาพบ่อ เป็นบ่อน้ำพุร้อนที่อยู่ในตมรูปถ้ำซี โดยมีการนำวงซีเมนต์เส้นผ่านศูนย์กลาง 1 เมตร ความสูงประมาณ 0.8 เมตร ข้างๆ บ่อมีเศษขยะ เช่น ขวดแชมพู ขวดน้ำต่างๆ ทางที่จะเดินเข้าไปมีการนำไม้กระดานมาวางพาดไว้ น้ำพุร้อนที่เกิดขึ้นจะไหลออกจากวงซีเมนต์ จนทำให้พื้นที่บริเวณโดยรอบ เจริญงอกไปด้วยน้ำ

สภาพการท่องเที่ยว พบว่าอยู่ห่างจากถนนสายหลักกาญจนบุรีประมาณ 20 กิโลเมตร เดิมในพื้นที่เป็นเหมืองแร่ดีบุกเก่า ปัจจุบันอยู่ภายในการดูแลระหว่าง องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า และองค์การบริหารส่วนตำบลราชพฤกษ์ ตามพระราชกฤษฎีกา พ.ศ. 2481 แต่ยังมีประสบปัญหาด้านการถือครองที่ดิน ระหว่างเอกชน และราชพัสดุ และอยู่ในระหว่างข้อพิพาทระหว่างสองฝ่าย ทำให้ยังไม่เกิดการใช้ประโยชน์จากน้ำพุร้อนในพื้นที่ โดยสภาพการใช้ประโยชน์เป็นเพียงการตากอาบจากบ่อน้ำร้อนที่ก่อด้วยอิฐทรายล้อมรอบ ท่ามกลางดงธูปฤาษี โดยผู้ที่ใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่เป็นหลัก ยังไม่มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นแต่อย่างใดก็ตามทางองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก่า ได้มีแผนและนโยบายในการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจสำหรับนักท่องเที่ยว และศูนย์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ขึ้น เนื่องจากพื้นที่อยู่ในแนวเขตเส้นทางเศรษฐกิจหลักไทย-พม่า

ภาพที่ 4-40 บ่อน้ำพุร้อนท่ามกลางธูปฤาษี

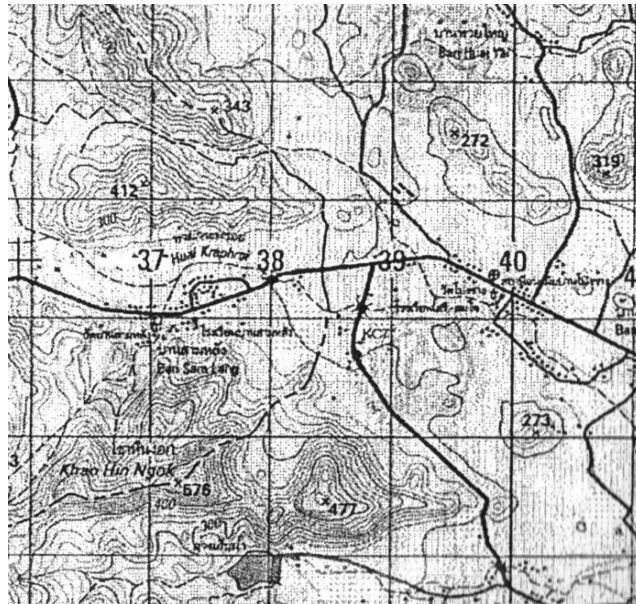

ภาพที่ 4-41 บ่อเดิมที่มีจุดประสงค์ใช้ประโยชน์ ปัจจุบันเป็นบ่อร้าง

สภาพปัญหาที่พบ

จากการสำรวจพบปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบกับชาวบ้านในพื้นที่ เนื่องจากมีชาวบ้านในพื้นที่ได้นำพื้นที่ที่อยู่บริเวณโดยรอบน้ำพุร้อนไปขายให้กับกลุ่มนายทุน เพราะบริเวณนี้ต่อไปจะเป็นเส้นทางผ่านไปยังท่าเรือน้ำลึกทวาย ประเทศพม่าในอนาคต ทำให้ราคาที่ดินมีราคาสูงขึ้น ต่อมาเมื่อทางกรมธนารักษ์ทราบเรื่อง ก็ได้ฟ้องร้องต่อศาลเพื่อให้มีสิทธิในที่ดินดังเดิม ซึ่งปัจจุบันการฟ้องร้องจบแล้ว และกรมธนารักษ์ก็เข้ามาดูแลอีกครั้ง แต่ยังมีเลืกรอรรอยสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่กลุ่มนายทุนได้ทำการสร้างไว้อยู่

4.1.2.6 น้ำพุร้อนบ้านโป่งช้าง จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 4-42 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านโป่งช้าง

แหล่งน้ำพุร้อนบ้านโป่งช้างอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรือ อำเภอนองปรือ จังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่ ณ พิกัด 47P 538700.00 m E และ 1620700.00 m N เป็นน้ำพุร้อนที่อยู่บนตะกอนน้ำพาและตะกัณน้ำ ดิน กรวด หทราย ปกคลุมทั่วไป มีหินปูนโผล่ด้านทิศใต้ พบหินดินดานสีดำที่ห้วยกระพ้อย ด้านทิศเหนือของบ่อน้ำร้อน มีหินทราย หินควอร์ตไซต์รองรับอยู่ด้านล่าง ทางทิศตะวันออกเป็นเนินเขาหินฟิลไลต์ โครงสร้างธรณีวิทยาวางตัวในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ-ตะวันออกเฉียง มีอัตราการไหลที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการไหลประมาณ 0.9 ลิตรต่อวินาที

สภาพทั่วไปเป็นพื้นที่ที่มีภูเขาล้อมรอบ และมีความอุดมสมบูรณ์ ได้มีการสร้างสถานที่ไว้สำหรับแช่น้ำแร่ แต่ปัจจุบันถูกปล่อยให้รกร้าง เนื่องจากน้ำหายร้อน จากการศึกษาของโครงการย่อยที่ 1 พบว่า อุณหภูมิของน้ำพุร้อน อยู่ที่ 31 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน แต่พบโครเมียม แคดเมียม และตะกั่วมีค่าเกินมาตรฐาน (อรณพ หอมจันทร์และคณะ, 2553)

สภาพการท่องเที่ยวในปัจจุบัน พบว่ายังไม่มีป้ายบอกที่ชัดเจน มีถนนคอนกรีตเข้าถึงรถโดยสารขนาดใหญ่ สามารถเข้าถึงได้ ปัจจุบันได้หยุดการพัฒนา เนื่องจากน้ำพุร้อนหายร้อน ซึ่งโครงการย่อยที่ 2 กำลังหาวิธีการหา น้ำพุร้อนจุดใหม่ในพื้นที่ใกล้เคียงและทำการเจาะน้ำร้อนขึ้นมาเพื่อทำการฟื้นฟูให้กลับน้ำมาใช้ประโยชน์จากแหล่ง น้ำพุร้อนนี้อีกครั้ง

ภาพที่ 4-43 บ่อน้ำพุร้อนที่ปัจจุบันกลายเป็นบ่อน้ำเย็น

ภาพที่ 4-44 สภาพสิ่งปลูกสร้างที่ถูกทิ้งร้าง

4.1.3 น้ำพุร้อนในจังหวัดกำแพงเพชร

จังหวัดกำแพงเพชร เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตภูมิภาคตะวันตกตามเขตเศรษฐกิจ โดยอยู่ห่างจาก กรุงเทพมหานคร 358 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก และอำเภอศรีมณเฑียร จังหวัดสุโขทัย
ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอโพธิ์ทะเล
อำเภอชวบารมี จังหวัดพิจิตร
ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

มีขนาดพื้นที่ 8,607.5 ตารางกิโลเมตร (5,379,687.5 ไร่) เป็นพื้นที่ การเกษตรประมาณ 5,358.15 ตารางกิโลเมตร (3,348,847 ไร่) ป่าไม้ 2,184.7 ตารางกิโลเมตร (1,365,437.5 ไร่) พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่อื่น ๆ อีกประมาณ 1,064.65 ตารางกิโลเมตร (665,403 ไร่) มีแม่น้ำปิงไหลผ่านเป็นระยะทางยาวประมาณ 104 กิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศ แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

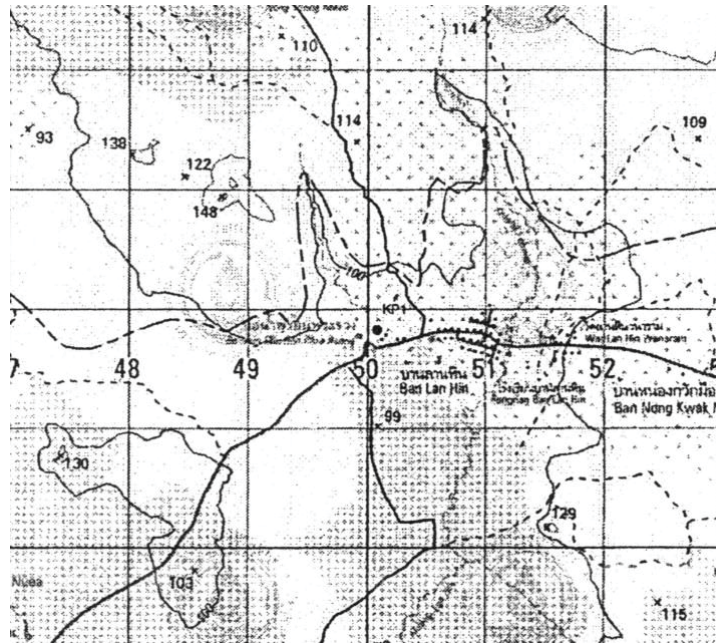
ลักษณะที่ 1 เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่างแบบตะพักลุ่มน้ำ (ALLUVIAL TERRACE) มีระดับความสูง ประมาณ 43-107 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันออกและใต้ของจังหวัด

ลักษณะที่ 2 เป็นเนินเขาเตี้ยๆ สลับที่ราบ พบเห็นบริเวณด้านเหนือ และตอนกลางของจังหวัด

ลักษณะที่ 3 เป็นภูเขาสลับซับซ้อน เป็นแหล่งแร่ธาตุ และต้นน้ำลำธารต่างๆ ที่สำคัญ เช่น คลองวังเจ้า คลองสวนหมาก คลองขลุง และคลองวังไทร

น้ำพุร้อนในจังหวัดกำแพงเพชรมีทั้งสิ้น 3 แหล่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนพระร่วง น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อนและน้ำพุร้อนอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

4.1.3.1 น้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 4-45 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนพระร่วง

แหล่งน้ำพุร้อนพระร่วง จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ในความดูแลและบริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร พื้นที่ตั้งอยู่ ณ พิกัด 47P 550040.00 m E1841855.00 m N แหล่งน้ำพุร้อน พระร่วงเป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่ปรากฏบริเวณตอนปลายของเนินตะกอนรูปพัดกำแพงเพชร (Kamphaengphet Alluvial Fan) ซึ่งเนินตะกอนรูปพัดนี้เกิดจากการพัดพาตะกอนมาจากแม่น้ำปิง ในอดีตกาลแหล่งน้ำพุร้อนเกิดจากการเปื้อนอัดของชั้นหินบริเวณรอยเลื่อนที่อยู่ลึกลงไปทำให้มีการกระจายความร้อนออกสู่ชั้นหินและชั้นตะกอนที่ปิดทับอยู่ด้านบน จากการศึกษาค้นคว้าโดยโครงการย่อยที่ 2 พบว่า น้ำพุร้อนพระร่วงมีอุณหภูมิประมาณ 50 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินมาตรฐาน ยกเว้น แคลเซียม สารหนูและตะกั่วที่มีค่าเกินมาตรฐานเล็กน้อย แต่ยังคงอยู่ในระดับที่ไม่เป็นอันตราย แต่ก็ไม่ควรนำมาดื่ม พบปริมาณจุลินทรีย์เกินมาตรฐาน แต่ไม่พบเชื้อก่อโรค น้ำพุร้อนมีอัตราการไหลที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการไหลประมาณ 8 ลิตรต่อวินาที และเป็นน้ำพุร้อนที่มีบ่อน้ำพุร้อนอยู่ตรงกลางของพื้นที่ บริเวณโดยรอบมีห้องสำหรับอาบน้ำแร่ และบ่อสำหรับแช่เท้า และถัดจากนั้นจะเป็นบริเวณพื้นที่บ้านพัก

สภาพด้านการท่องเที่ยวในปัจจุบัน เปิดบริการแก่นักท่องเที่ยวทั่วไป ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทุกวัน สิ่งอำนวยความสะดวกสบายด้านการคมนาคม มีป้ายบอกทางชัดเจนและทุกระยะ รถนักท่องเที่ยวทุกชนิดรวมทั้งรถส่วนบุคคลสามารถเข้าถึงได้ มีการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ที่สวยงามและรองรับด้านการท่องเที่ยวมีบ่อน้ำร้อนบริการแก่นักท่องเที่ยว โดยเปลี่ยนจากเดิมที่เคยมี 5 บ่อขนาดเล็ก รวมให้เป็น 2 บ่อขนาดใหญ่มีอาคารอาบน้ำรวม 1 หลัง ห้องอาบน้ำแยก 7 ห้อง สระสำหรับแช่เท้า 1 สระ บ้านพัก 13 หลัง และร้านค้าต่าง ๆ ให้บริการ มีเส้นทางจักรยานและเส้นทางเดินชมธรรมชาติและน้ำพุร้อนในพื้นที่

ภาพที่ 4-46 อาคารและศูนย์บริการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4-47 บ่อแช่เท้า

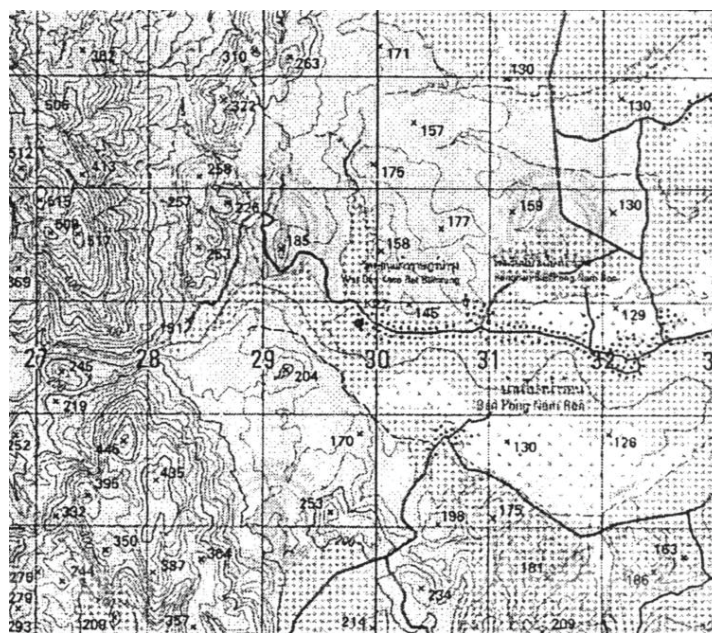

ภาพที่ 4-48 ห้องพักรับรองนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4-49 บ่อแช่ตัวรวม

4.1.3.2 น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน จังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 4-50 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน

น้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน อยู่ในความดูแลของ องค์การบริหารส่วนตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอดงหลวง จังหวัด
กำแพงเพชร พื้นที่ตั้งอยู่ ที่พิกัด 47P 463286.00 m E1817304.00 m N เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดจากการเปียด
อัดของชั้นหินบริเวณรอยเลื่อนทำให้มีความดันและอุณหภูมิสูงแล้วถ่ายโอนพลังงานความร้อนเข้าสู่ชั้นหินและน้ำ
ในรอยแตกของชั้นหินเป็นน้ำพุขึ้นมาในทางน้ำที่ต่อมาได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งน้ำพุร้อนโป่งน้ำร้อน จากข้อมูล
โครงการ 1 พบว่าน้ำพุร้อนมีอุณหภูมิอยู่ประมาณ 37 องศาเซลเซียส น้ำมีกลิ่นกำมะถัน คุณภาพน้ำโดยทั่วไป
ไม่เกินมาตรฐานยกเว้นตะกั่ว พบปริมาณจุลินทรีย์เกินมาตรฐานแต่ไม่พบเชื้อก่อโรค มีลักษณะการไหลสม่ำเสมอ
และมีอัตราการไหลประมาณ 0.4 ลิตรต่อวินาที เป็นบ่อน้ำพุร้อนที่อยู่ในสระน้ำ ซึ่งน้ำในสระมาจากคลองสวน
หมาก โดยที่น้ำพุร้อนจะถูกครอบด้วยบ่อซีเมนต์แล้วก็ด้วยหินศิลาแลงอีกชั้น ซึ่งทำไว้ 2 บ่อ แต่เมื่อสังเกตในสระ
น้ำจะเห็นได้ว่าการผุดของน้ำพุ ที่ตำแหน่งอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงด้วย

สภาพด้านการท่องเที่ยว พบว่าแหล่งน้ำพุร้อนมีถนนเข้าถึงสำนักสงฆ์ซึ่งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำพุร้อน แต่ต้อง
เดินผ่านพงหญ้าที่รกทึบประมาณ 20 เมตร เพื่อไปถึงแหล่งน้ำพุร้อน เบื้องต้นยังไม่ได้มีการพัฒนาเป็นแหล่ง
ท่องเที่ยว เนื่องจากอุณหภูมิน้ำอยู่ที่ 37 องศาเซลเซียส และยังไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยว เป็น
เพียงบ่อน้ำร้อนที่อยู่ในพื้นที่สระน้ำจืดที่จัดเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจในพื้นที่สำนักสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตามพบว่าใน
พื้นที่หากมีการศึกษาในขั้นลึกในการขุดเจาะแหล่งน้ำอาจสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากระดับน้ำมีการปน
และซึมรับน้ำจืดจากสระน้ำในพื้นที่ ประกอบกับพื้นที่รายรอบมีการปลูกพืชสวนเชิงเศรษฐกิจ คือ เงาะ ซึ่งสามารถ
เยี่ยมชม และเชื่อมโยงกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคตได้หากได้รับการพัฒนา

ภาพที่ 4-51 สภาพบ่อน้ำพุร้อน

ภาพที่ 4-52 สระน้ำที่อยู่ติดบ่อน้ำพุร้อน

ภาพที่ 4-53 สภาพแวดล้อมทั่วไปของบ่อน้ำร้อน

ภาพที่ 4-54 สภาพเส้นทางภายในชุมชนบ่อน้ำร้อน

4.1.3.3 น้ำพุร้อนอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ จังหวัดกำแพงเพชร

คณะผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษา เนื่องจากสำรวจพบว่า น้ำพุร้อนมีการเสื่อมสภาพและหายร้อนแล้ว รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เพื่อประโยชน์ทางเกษตรกรรมแล้ว

4.1.4 น้ำพุร้อนในจังหวัดราชบุรี

จังหวัดราชบุรี เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางภาคตะวันตก โดยเป็นศูนย์กลางในด้านอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร และการปศุสัตว์ของประเทศ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในด้านพลังงานของประเทศในปัจจุบัน โดยมีเมืองราชบุรีเป็นศูนย์กลางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และการคมนาคมในภูมิภาค ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดเพชรบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดนครปฐม และทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศพม่า เป็นดินแดนวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่กลองและสายหมอกแห่งขุนเขาตะนาวศรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางด้านตะวันตกที่มีภูมิประเทศหลากหลาย จากพื้นที่ที่ราบต่ำ ลุ่มแม่น้ำแม่กลองอันอุดม แหล่งเพาะปลูกพืชผักผลไม้เศรษฐกิจนานาชนิด สู่พื้นที่สูงทิวเทือกเขาตะนาวศรีทอดตัวยาวทางทิศตะวันตกจรดชายแดนไทย-พม่า

น้ำพุร้อนในจังหวัดราชบุรี มีทั้งสิ้น 2 แหล่ง ได้แก่ น้ำพุร้อนบ่อคลึงและน้ำพุร้อนโป่งกระทิง ซึ่งมีผล การศึกษาดังนี้

4.1.4.1 น้ำพุร้อนบ่อคลึง จังหวัดราชบุรี

คณะผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษา เนื่องจากเป็นน้ำพุร้อนของเอกชน

4.1.4.2 น้ำพุร้อนโป่งกระทิง จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 4-55 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนโป่งกระทิง

แหล่งน้ำพุร้อนโป่งกระทิง อยู่ในความดูแลของอุทยานแห่งชาติไทยประจันต์ จังหวัดราชบุรี ตั้งอยู่บนพิกัด 47P 544145.00 m E1465985.00 m N เป็นน้ำพุร้อนที่เกิดจากการบีบอัดของชั้นหินบริเวณรอยเลื่อนทำให้น้ำที่ ซึมลงตามรอยแตกได้รับความร้อนและผุดขึ้นมาตามรอยแตกของชั้นหิน จากการศึกษาของโครงการย่อยที่ 1 พบว่า น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิประมาณ 45 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินมาตรฐาน ยกเว้นแคดเมียมและ สารหนู เกินมาตรฐานมาเล็กน้อย และพบปริมาณจุลินทรีย์เกินมาตรฐานและพบเชื้อก่อโรค คือ *Staphylococcus Aureus* มีอัตราการเกิดของน้ำที่สม่ำเสมอ

สภาพด้านการท่องเที่ยวพบว่า น้ำพุร้อนโป่งกระทิง เป็นน้ำพุร้อนที่อยู่ในอุทยานแห่งชาติไทย ประจันต์ เป็นน้ำพุร้อนผุดออกมาบริเวณเชิงเขา มีการก่อเป็นบ่อซีเมนต์ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 12 เมตร ครอบคลุมบริเวณน้ำพุ ร้อนและสูบน้ำออกมาให้บริการอาบในบ่อกระเบื้องสลับกับการอาบน้ำเย็นในลำธารซึ่งมีการทำฝายกั้นน้ำในลำธาร เพื่อให้มีระดับให้สามารถลงน้ำเล่นได้ สภาพการเข้าถึง มีป้ายบอกทางเข้าอุทยานแห่งชาติไทยประจันต์ตลอดเส้นทาง มีถนนที่รถโดยสารขนาดใหญ่สามารถเข้าถึงได้ แต่ยังไม่มียานพาหนะบริการและออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมให้มีความน่า ใช้บริการเชิงการท่องเที่ยว มีร้านค้าขายผลไม้สำหรับเลี้ยงลิงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถแช่ ตัวในบ่อน้ำร้อนซึ่งมีจัดทำรองรับไว้เพียง 2 บ่อ โดยสามารถแช่ได้บ่อละ 1 คนต่อครั้ง แต่นักท่องเที่ยวมาสารรถ สลับการอาบน้ำร้อน โดยการลงแช่น้ำเย็นที่เป็นธารน้ำธรรมชาติได้ รวมทั้งกิจกรรมการทัศนศึกษาธรรมชาติ และ การให้อาหารลิงในพื้นที่

ภาพที่ 4-56 สภาพบ่อน้ำร้อนแช่ตัว

ภาพที่ 4-57 ธารน้ำเย็นธรรมชาติ

ภาพที่ 4-58 สภาพแวดล้อมบ่อน้ำร้อน (บ่อใหญ่)

ภาพที่ 4-59 กิจกรรมการให้อาหารลิง

4.1.5 น้ำพุร้อนในจังหวัดเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรีมีเนื้อที่ประมาณ 6,225.138 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,890,711 ไร่ ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคกลาง หรือภาคตะวันตกของประเทศไทยเมื่อแบ่งภูมิภาคตามเขตเศรษฐกิจของประเทศ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้าน ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี และอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ทิศใต้ ติดกับอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

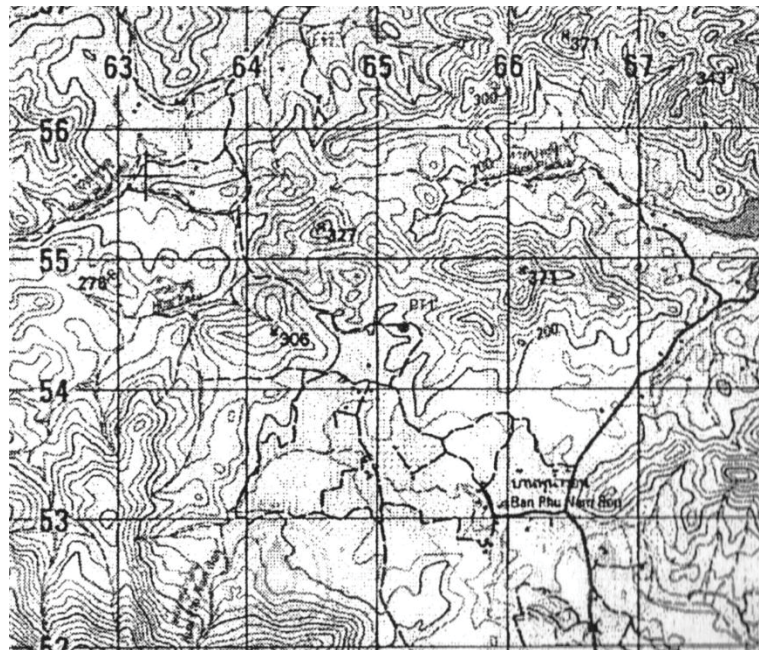
ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอไทย

ทิศตะวันตก ติดกับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพเมียนมาร์ (พม่า)

ลักษณะภูมิประเทศทางด้านทิศตะวันตกในเขตอำเภอแก่งกระจานและอำเภอหนองหญ้าปล้องมีลักษณะเป็นที่ราบสูง ภูเขาสูงชันแล้วค่อย ๆ ลดต่ำลงมา ทางทิศตะวันออกเกิดเป็นสันปันน้ำ แบ่งน้ำส่วนหนึ่งไหลลงสู่ประเทศพม่า และอีกส่วนไหลมาทางทิศตะวันออกเป็นต้นน้ำของแม่น้ำเพชรบุรี และแม่น้ำปราณบุรี สภาพเช่นนี้ทำให้ทิศตะวันตกของจังหวัดอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และแร่ธาตุ แต่มีประชากรอาศัยอยู่น้อย เนื่องจากเป็นพื้นที่กันดาร

น้ำพุร้อนในจังหวัดเพชรบุรี มี 1 แหล่ง คือ น้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

4.1.5.1 น้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 4-60 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้อง

แหล่งน้ำพุร้อนหนองหญ้าปล้องตั้งอยู่ในบ้านน้ำร้อน หมู่ 5 ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี อยู่บนพิกัด 47P 565076.00 m N 1454158.00 m E อยู่ห่างจากจังหวัดเพชรบุรี ประมาณ 45 กิโลเมตร ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของบ้านน้ำร้อน หมู่ 5 เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดจากการแทรกดันของน้ำร้อนที่ได้รับการถ่ายโอนความร้อนจากหินที่ถูกเบียดอัดกันตามแนวรอยเลื่อนน้ำ น้ำที่ซึมลงไปตามรอยแตกของหินเมื่อได้รับความร้อนจะแทรกดันขึ้นมาและสะสมความดันผุดขึ้นมาเป็นช่วงๆ แหล่งน้ำพุร้อนนี้เป็นบ่อน้ำอุ่นที่เรียงกันเป็นแนวเหนือ-ใต้ โดยที่น้ำจะไหลจากบ่อทางทิศเหนือ ไปทางทิศใต้ จากข้อมูลโครงการย่อยที่ 1 พบว่าน้ำพุร้อนมีอุณหภูมิประมาณ 55 องศาเซลเซียส คุณภาพน้ำโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน ยกเว้นตะกั่วมีค่าเกินมาตรฐานเล็กน้อย มีปริมาณจุลินทรีย์เกินมาตรฐาน และพบเชื้อก่อโรค 1 ชนิด คือ Staphylococcus Aureus เป็นน้ำพุร้อนที่มีอัตราการเกิดที่สม่ำเสมอ โดยมีอัตราการเกิดประมาณ ลิตรต่อวินาที

ด้านสภาพทางการท่องเที่ยว พบว่า บริเวณน้ำพุร้อน มีการตั้งศาล 2 ศาลตามความเชื่อและความเคารพของคนในพื้นที่ บ่อน้ำพุร้อนเป็นบ่อรูปวงรี ขนาดเส้นผ่าน ศูนย์กลางประมาณ 4 เมตร มีสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินเกิดขึ้นในบ่อ และบริเวณใกล้กับบ่อกำเนิดมีการจัดทำเป็นธารน้ำขนาดเล็กรองรับน้ำที่ไหลออกจากบ่อกำเนิด สำหรับให้นักท่องเที่ยวแช่เท้า มีการปล่อยให้น้ำพุร้อนไหลลงสู่อาคารอาบน้ำด้านล่าง โดยการใช้ท่อเหล็กขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 2.5 นิ้ว ยาวประมาณ 200 เมตร เพื่อนำน้ำไปเก็บไว้ที่บ่อพักน้ำด้านล่าง บริเวณทางเข้าด้านหน้าของแหล่งน้ำพุร้อน มีร้านขายของชำ ร้านอาหาร และร้านขายสินค้าทางการเกษตรโดยชาวบ้าน เช่น สับปะรด มะนาว และมะละกอ เป็นต้น มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในวันหยุดบ้าง โดยส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย

กิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่มีบริการแก่นักท่องเที่ยวคือ การบริการอาบน้ำร้อนในบ่อแช่ตัว ทั้งบ่อเดี่ยว และบ่อแช่ตัวรวม รวมถึงกิจกรรมนวดแผนไทยที่มีไว้บริการนักท่องเที่ยวที่ประสงค์การนวด ตลอดจนการเดินทางศึกษารธรรมชาติในพื้นที่จากจุดบริการนักท่องเที่ยวไปยังบ่อน้ำร้อนหลักในพื้นที่ระยะทาง 400 เมตร รวมถึงมีบริการบ่อแช่เท้าไกล่ๆ บริเวณบ่อน้ำร้อนหลักในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่มีการรักษาความปลอดภัยโดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลตลอด 24 ชั่วโมง

ภาพที่ 4-61 สภาพแวดล้อมบ่อน้ำร้อน (บ่อใหญ่)

ภาพที่ 4-62 บริเวณพื้นที่บ่อแช่เท้า

ภาพที่ 4-63 อาคารสำหรับบ่อแช่ตัว

ภาพที่ 4-64 ภายในห้องแช่ตัว (เดี่ยว)

4.1.6 น้ำพุร้อนในจังหวัดสุพรรณบุรี

จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย มีแม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำสุพรรณบุรีเป็นแม่น้ำสายหลักซึ่งไหลผ่านตามแนวยาวของจังหวัดจากเหนือจรดใต้จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14-15 องศาเหนือ เส้นแวงที่ 99-100 องศาตะวันตก อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 3-10 เมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 5,358.008 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,348,775.01 ไร่ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามทางหลวงหมายเลข 340 ประมาณ 107 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม

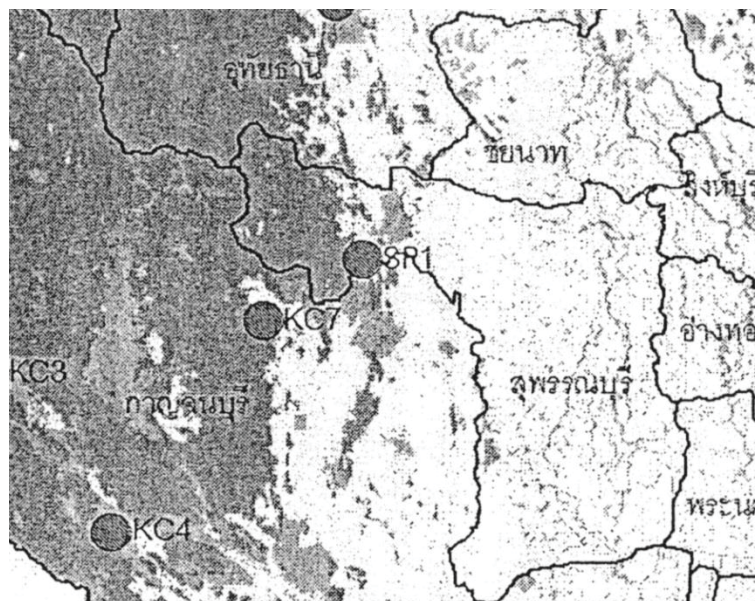
ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดอ่างทอง, สิงห์บุรี และอยุธยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี และอุทัยธานี

จังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีแม่น้ำสายหลัก คือแม่น้ำท่าจีน แบ่งสภาพพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนจะมีลักษณะราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังในฤดูน้ำหลาก เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในเขตอำเภอบางปลาม้า อำเภอสองพี่น้อง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอดำเนินสะดวก อำเภอสองพี่น้อง และฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน จะมีพื้นที่ราบลุ่ม จนถึงพื้นที่ดอน แห้งแล้ง และพื้นที่ภูเขา ได้แก่ เขตอำเภอดำเนินสะดวก ดอนเจดีย์ ด่านช้าง หนองหญ้าไซ ด้วยเหตุนี้ในแต่ละปี มักจะประสบปัญหาภัยธรรมชาติอยู่เป็นประจำ ทั้งภัยจากภาวะฝนแล้ง และภัยจากภาวะน้ำท่วม

แหล่งน้ำพุร้อนในจังหวัดสุพรรณบุรี มี 1 แหล่ง คือน้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (ด่านช้าง) ซึ่งมีผลการศึกษา ดังนี้

4.1.6.1 น้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (ด่านช้าง) จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 4-65 แผนที่แสดงพิกัดแหล่งน้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อน (ด่านช้าง)

น้ำพุร้อนบ้านพุน้ำร้อนด่านช้าง องค์การบริหารส่วนตำบลด่านช้าง อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี มีที่ตั้งอยู่ที่ พิกัด 47P 562003.00 m N1635324.00 m E เป็นแหล่งน้ำพุร้อนที่เกิดจากการแทรกดันของของน้ำร้อนผ่านหินแกรนิตขึ้นมาตามรอยแตกในมวลหิน ทิศทางของรอยแตกวางตัวในทิศตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันออกเฉียงใต้ (NW-SE) จากข้อมูลการศึกษาโครงการย่อยที่ 1 พบว่า น้ำพุร้อนมีอุณหภูมิของน้ำพุร้อนบ่อที่ 1 2 และ 3 เท่ากับ 37.0 35.5 และ 28.0 องศาเซลเซียสตามลำดับ คุณภาพน้ำโดยทั่วไปไม่เกินมาตรฐาน ยกเว้น ฟลูออไรด์ ไครเมียม และแคดเมียม (อรณพ หอมจันทร์และคณะ, 2553)

สภาพทางด้านการท่องเที่ยว พบว่า เป็นน้ำพุร้อนที่อยู่ในบริเวณสระน้ำขนาดใหญ่และบริเวณที่มีน้ำพุร้อนขึ้นได้มีการนำวงซีเมนต์มาครอบเอาไว้ จำนวน 2 บ่อ และบ่อขนาดเล็ก (เป็นบ่อดั้งเดิม) อีกจำนวน 1 บ่อ ซึ่งไม่